

SOCIOLOŠKI DISKURS
NAUČNI ČASOPIS IZ OBLASTI DRUŠTVENIH NAUKA

Godina II, broj 3

Banja Luka, jun 2012.

Izdavač:

Udruženje sociologa – Banja Luka,
Bulevar Vojvode Petra Bojovića 1A,
78 000 Banja Luka, Republika Srpska, BiH

Za izdavača:

Prof. dr Ivan Šijaković, redovni profesor
Predsjednik Udruženja sociologa – Banja Luka

Redakcioni odbor:

Prof. dr Ivan Šijaković, redovni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Braco Kovačević, redovni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Lazo Ristić, redovni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Banjoj Luci
Prof. dr Božo Milošević, redovni profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
Prof. dr Dragoljub B. Đorđević, redovni profesor, Mašinski fakultet, Univerzitet u Nišu
Prof. dr Sergej Flere, redovni profesor, Filozofski fakultet, Univerzitet u Mariboru
Prof. dr Gabriela Klajn, redovni profesor, Odsjek za kineziologiju, Univerzitet u Hamburgu
Prof. dr Chris Baldry, redovni profesor, University of Stirling, Scotland, Velika Britanija
Prof. dr Slavo Kukić, redovni profesor, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Mostaru
Prof. dr Dželal Ibraković, redovni profesor, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu

Sekretar redakcionog odbora:

Ass. mr Nemanja Đukić, viši asistent

Uređivački odbor:

Prof. dr Ivan Šijaković, redovni profesor (glavni i odgovorni urednik)
Prof. dr Braco Kovačević, redovni profesor (urednik)
Prof. dr Lazo Ristić, redovni profesor (urednik)
Ass. mr Nemanja Đukić, viši asistent (urednik)
Ass. mr Saša Laketa, viši asistent (tehnički urednik)
Milovan Tatić (operativni urednik)
Tamara Straživuk (prevodilac)
Jelena Vignjević (prevodilac)
Maja Došenović (prevodilac)
Mirjana Tomaš-Đukić, prof. (lektor)

Kontakt podaci uredništva:

Bulevar Vojvode Petra Bojovića 1A, 78 000 Banja Luka
E-mail: socioloskidiskurs@yahoo.com
Web: www.socioloskidiskurs.com
Telefon: +387 65 456-169

Štampa:

ALF-OM Banja Luka

Tiraž:

400

Ministarstvo nauke i tehnologije Republike Srpske sufinansira izdavanje ovog naučnog časopisa

Rješenjem Ministarstva prosvjete i kulture Republike Srpske br: 07.030-053-85-6/11, od 12.05.2011. godine, „Sociološki diskurs“ Banja Luka upisan je u Registar javnih glasila pod rednim brojem 616.

SADRŽAJ

SLAVO KUKIĆ Globalizacija – projekt nade ili prijetnja budućnosti?.....	5
IVAN CVITKOVIĆ Sociologija religije i izazovi globalizacije	19
SRĐAN VUKADINOVIĆ Globalizacija, vrijednosti i promjene kvaliteta života.....	23
BORO TRAMOŠLJANIN Globalizacija i mehanizmi njenog ostvarivanja	37
ASIM PEĆO Globalizacija i promjene u sistemu obrazovanja.....	51
NEMANJA ĐUKIĆ Postsocijalna konstelacija (globalizacija neodgovornosti).....	57
LEJLA MUŠIĆ Rod i globalizacija (Etika brige u sociologiji kao faktor prevazilaženja negativnih konsekvenci globalizacije)	63
Uputstvo autorima	89
Uputstvo recenzentima.....	92

Slavo Kukić¹
Ekonomski fakultet
Mostar
slavo.kukic@tel.net.ba

Originalni naučni rad
UDC 316.42.063:316.32
DOI
Primljeno: 15.01.2012.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Globalizacija – projekt nade ili prijetnja budućnosti?

Apstrakt

U odnosu na fenomen globalizacije danas su dominantne dvije oprečne skupine pristupa. Prema jednoj, globalizacija nije upitna ni iz procesualne, ni iz vrijednosne perspektive. Procesualno, ona je dio zakonomjernosti općeg povijesnog hoda čovječanstva i nemoguće ju je zaustaviti. I ne samo to. Svako zaustavljanje je po sebi, u vrijednosnom smislu, retrogradnost i antihumanizam. Po drugima, međutim, smisao i dosezi globalizacije imaju sasvim suprotno značenje. Ona je, ekonomski, proces planetarizacije dominacije krupnog kapitala. No, to nije i najgore. Ona je i proces vrijednosne i kulturološke unifikacije, a to, onda, znači i proces uništavanja identiteta svih ostalih za račun identiteta krupnog kapitala. U tom procesu će, po istoj matrici, stradati prvo identiteti malih naroda, a potom i svi ostali. Iz te perspektive promatrano globalizacija je nužno i antihumanizam, protiv je temeljnih postulata života čovjeka i društva. Kako se, dakle, prema globalizaciji pozicionirati?

Ključne riječi: *globalizacija, antiglobalisti, država-nacija, kulturna uniformnost, kolonijalizam.*

Abstract

In relation to the phenomenon of globalization today are dominant two opposite groups of approaches. According to one, globalization is not questionable, either from processual or from the value perspective. Processually, it is the part of the regularity of the general historical walk of humanity and it is impossible to stop it. And not only that. Each stop is by its own, in terms of value, retrogradation and antihumanism. According to others, however, the point and scope of globalization have completely opposite meanings. It is, economically, the process of planetization of domination of big capital. But, that is not the worst. It is a process of value and cultural unification, and this also means the process of destroying any other identities of the big capital. In this process, according to the same matrix, will first die identities of small nations,

¹ Profesor sociologije na Sveučilištu u Mostaru. E-mail: slavo.kukic@tel.net.ba

and then everyone else. From this perspective, globalization is a necessary antihumanism, and it is against the fundamental postulates of human life and society. How, therefore, to take a position towards the globalization?

Keywords: globalization, antiglobalists, state-nation, cultural uniformity, colonialism.

1. Uvod

Globalizacija je danas, po svemu, pojam koji se – kako u svakodnevnom životu tako i u znanstvenom vokabularu – najintenzivnije koristi. U svakodnevnom životu primjetna je – u komunikaciji političkih elita, gospodarstvenika, slučajnih prolaznika – prava utrka u korištenju ovog termina. Nerijetka je, pri tome, pojava da mu, oni koji termin globalizacija koriste, niti ne znaju pravo značenje.

S druge, pak, strane, za označavanje istog fenomena u svijetu se koriste različite kovanice. U Francuskoj je, primjerice, uobičajen naziv *mondijalizacija*, u Španjolskoj i Latinskoj Americi termin *globalizacion*, Njemačkoj *Globalisierung* itd.

Evidentna je i različitost pojmova koji se, za označavanje istog procesa, koriste u znanosti – od „globalne formacije”² i „globalne kulture”³, preko „globalnog sistema”, „globalne modernosti” i „globalnog procesa”⁴, do „globalizacijske kulture”⁵ i „globalnih gradova”⁶ itd. U upotrebi je, međutim, najčešće termin „globalizacija”, kojeg se već koncem osamdesetih i početkom devedesetih godina počinje relativno najučestalije koristiti da bi se označio novi, po svojem značenju planetarni proces⁷.

² Christopher Chase-Dunn, *Global Formation: Structures of the World-Economy*, Cambridge: Polity Press, 1991.

³ Vidjeti: Arjun Appadurai, *Disjuncture and Difference in the Global and Cultural Economy*, Public Culture, 2, 1990, str. 1-24; Arjun Appadurai, *Modernity at Large*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997., kao i Roland Robertson, *Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications Ltd, 1992.

⁴ Vidjeti: Leslie Sklair, *Sociology of the Global System*, London: Harvester Wheatsheaf, 1991; Mike Featherstone, (ed.), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London: Sage, 1990; Friedman, T.L., *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York: Farrar, Straus&Giroux, 1999.

⁵ Jameson, Frederik and Maso Miyoshi, (ed.), *The Cultures of Globalization*, Durham: Duke University Press, 1998.

⁶ Vidjeti: Sassen Saskia, *The Global City: New York, London, Tokyo*, Princeton: Princeton University Press., 1991; Carlos Fortuna (ed.), *Cidade, cultura e globalização*, Lisboa: Celta, 1997.

⁷ Anthony Giddens, *Sociology*, Oxford: Polity Press, 1990; Anthony Giddens, *Odbjegli svijet: kako globalizacija oblikuje naše živote*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2005.

Teško se, prema tome, nakon svega, ne složiti s tezom Ulricha Becka da je globalizacija u posljednjih tridesetak godina zasigurno najviše upotrijebljena, a istodobno najrjeđe definirana, najvjerojatnije najnerazumnija, nejasna i politički najefikasnija udarna riječ.⁸ I ne samo to. Takvu poziciju, ali i približno ista obilježja, ona bi mogla zadržati i u godinama koje dolaze.

Izvjesta je evolucija i u pristupu doseg globalizacije. Tijekom osamdesetih i devedesetih godina XX. stoljeća prepoznatljiva je, primjerice, sklonost podjelama teoretičara globalizacije na *radikale* i *skeptike* (Giddens), ili, u *Heldovoj* verziji, *hiperglobaliste* i *skeptike*⁹. Za prve, *radikale* ili *hiperglobaliste*, svijet nacionalnih ekonomija, suverenih država i samosvojnih kultura pripada prošlosti, a globalizacija je neumitna historijska nužnost. Nezadržive ekonomske sile: multinacionalni financijski kapital, kompanije i MMF kao svjetski ekonomski arbitar pretvaraju nacionalne ekonomije u svoje lokalne jedinice. Time se prazni autonomija i suverenitet nacionalnih država. S informatičko-medijskom revolucijom i njezinim kulturnim proizvodima – TV serijama, vijestima i filmovima – najavljuje se kraj i nacionalnim kulturama i identitetima. Umjesto višepolarnog stvoren je uniformni, unipolarni svijet. Jezikom *Fukuyame*, dramatične borbe, ratovi i konflikti pripadaju prošlosti, došli smo do harmoničnog poretka, do kraja historije¹⁰.

Za *skeptike*, međutim, stvari izgledaju bitno drugačije. Priča o globalizaciji je samo još jedan u nizu mitova i ništa više. Stvarnost, smatraju oni, ide potpuno u drugom smjerom. Ili još konkretnije, danas je taj isti svijet manje integriran nego uoči Prvog svjetskog rata. Umjesto globalizacije na djelu je regionalizacija – stvaranje tri velika financijska i trgovačka bloka, evropskog, pacifičko-azijskog i američkog – koji ne ujedinjuju već dijele svijet. S druge strane, početak XXI. stoljeća ne najavljuje smrt nacionalne države. Potpuno suprotno, na sceni je proliferacija novih nezavisnih država, a nacionalne države sve više postaju kreatori globalizacije, uspostavljaju pravila koja oblikuju svjetsku ekonomiju. Na djelu je, prema tome, ne integracija svijeta, nego njegova fragmentacija, podjela na različite i sukobljene civilizacijske blokove i etničke enklave¹¹.

Odnos prema globalizaciji se, međutim, formira i po drugim kriterijima. Najznačajnije je, dakako, svrstavanje po principu opredjeljivanja za ili protiv globalizacije kao planetarnog procesa. Sukladno tom kriteriju se sve više udomaćuje podjela na *globaliste* i *antiglobaliste*.

⁸ Ulrich Beck, *Što je globalizacija?*, Zagreb: Vizura, 2003.

⁹ David Held, et al., *Global Transformations*, Cambridge: Polity Press, 1999.

¹⁰ Frensis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press, 1992.

¹¹ David Held, *Demokratija i globalni poredak*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.

2. Nekoliko teza o pojmu

Pro et contra globalizacije je, a to sugerira i naslov rada, u središtu ove analize. Prije toga, međutim, neophodno je, a u funkciji ostvarivanja potrebnih pretpostavki apostrofirane analize, izvršiti razgraničenje između nekoliko temeljnih pojmova.

Prvi je, bez dvojbi, pojam *globalizacije*. Što, dakle, pod njim podrazumijevati? U literaturi je moguće pronaći veliki broj određenja. Za *Scholtea*, pimjerice, globalizacija je „deteritorijalizacija – ili [...] rast suprateritorijalnih odnosa među narodima”¹². *Held*, opet, pod njom podrazumijeva „[...] širenje, produbljavanje i ubrzavanje međuzavisnosti u svim aspektima suvremenog društvenog života – od kulture do kriminala, od financija do duhovnosti”¹³. Globalizacija je, pojašnjava on, „proces (ili skupina procesa) koji uključuje transformaciju u prostornoj organizaciji socijalnih odnosa i transakcija – određenih u terminima njihovog opsega, jačine, brzine i utjecaja – generirajući transkontinentalno i međuregionalno kretanje, mreže aktivnosti, interakcije i upotrebe moći”¹⁴. Za *Robertsona*, globalizacija je ideja koja se odnosi na „smanjivanje svijeta, ali i na jačanje svijesti o svijetu kao cjelini”¹⁵. *Friedman* pod tim fenomenom razumije neumoljivu „integraciju tržišta, država-nacija i tehnologija u do sada neviđenom stupnju koja omogućava pojedincima, korporacijama i državama-nacijama da protežu širom sveta dalje, brže, dublje i jeftinije nego ikad pre [...] širenje slobodnog tržišta kapitalizma do svake zemlje na svijetu”¹⁶. Za *Gidensa*, globalizacija se može shvatiti „kao intenzifikacija društvenih odnosa na svjetskom planu, koja povezuje udaljena mjesta na takav način da lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko i vice versa.”¹⁷. Prihvatljivim, dakako, budući da ne govori ništa o posljedicama globalizacije – a u vezi s njima i jesu najveći teorijski sporovi – smatramo određenje *Ulricha Becka*, po kojem globalizacija označava „proces gospodarskog, socijalnog, kulturnog i političkog djelovanja koje nadmašuje granice nacionalnih država”¹⁸. Ona, pojašnjava Beck, znači proces kroz koji suverene nacionalne države isprepliću te potkopavaju transnacionalni akteri s različitim udjelima i stupnjevima moći, orijentacija, identiteta i mreža.

¹² Jan Aart Scholte, *Globalization. A critical introduction*, London: Macmillan, 2000, str. 46.

¹³ David Held, et.al, *Isto*, str. 2.

¹⁴ *Isto*, str. 16.

¹⁵ Roland Robertson, *Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications Ltd, 1992, p. 8.

¹⁶ Thomas L. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York: Farrar, Straus&Giroux, 1999, p. 7-8.

¹⁷ Entoni Gidens, *Posledice modernosti*, Beograd, 1998, str. 69.

¹⁸ Ulrich Beck, *Što je globalizacija?*, Zagreb: Vizura, 2003, str. 44-45.

Uz globalizaciju je, međutim, potrebno spomenuti i neke druge pojmove koji se koriste, nerijetko da bi se označio isti fenomen, a kojima je značenje bitno drugačije. Među njima je, prije svih, pojam *globalizma*. U pitanju je, prema *Becku*, ideologija neoliberalizma u kojoj svjetsko tržište eliminira ili zamjenjuje političko djelovanje. A to znači da globalizam reducira multidimenzionalnost globalizacije na samo jednu, ekonomsku dimenziju, dok sve ostale – ekološku, kulturološku, političku, društvenu globalizaciju spominje, ako ih uopće spominje, samo kao podređene dominaciji svjetskog tržišnog sustava. Razliku između globalizacije i globalizma apostrofiraju i neki drugi autori. Za *Cohena* i *Kennedya*, primjerice, globalizacija je „objektivni svjetski proces integracije”, a globalizam „svijest o življenju u ‚jednom svijetu’”¹⁹.

U vezi s globalizacijom su, na koncu, i neki drugi pojmovi. U znanstvenu terminologiju je, primjerice, uveden pojam *glokalizacija*²⁰, mogućnost da se iz globalnog asortimana bira razne elemente i adaptira ih lokalnim potrebama s ciljem da se uspostavi kreativan odnos između lokalnog i globalnog. U upotrebi je, na koncu, i pojam *grobalucije*, kojeg u upotrebu uvodi *Ritzer*, a koji pod njim podrazumijeva fenomen potpuno suprotan glokalizaciji, dakle općinjenost rastom (ili profitom) koji organizacije i nacije gura da se šire globalno i to na štetu lokalnog.

U vezi s globalizacijom je, na koncu, i tzv. *antiglobalizacijski* pokret. U pravilu se, naime, pod tim pojmom podrazumijeva planetarno protivljenje globalizaciji kao ideji i kao procesu. Unutar pokreta se, međutim, termin „antiglobalizacijski” u pravilu ne koristi. Umjesto toga ističe se potreba za drugačijom globalizacijom, onom koja bi se pravednije odnosila prema ljudima i održivije prema prirodi. *David Graeber*,²¹ primjerice, zagovara težnju za globalizacijom slobode i tolerancije, ekoloških standarda, radničkih prava, prihvaćanja različitosti [...] Ne radi se, drugim riječima, o antiglobalističkom, nego o najviše internacionalno usmjerenom, globalno povezanom pokretu koji je ikada viđen. Akteri pokreta, naime, ističu mnoge pozitivne aspekte globalizacije – pojačanu komunikaciju između ljudi, sve veću planetarnu svijest o socijalnim i ekološkim problemima, raširenije shvaćanje planete kao jednog sustava za kojeg smo zajedno odgovorni, stvaranje kozmopolitske svijesti. Ali se, zato, unutar pokreta protivljenje globalizaciji ogleda u protivljenju sve većim socijalnim podjelama i nepravdama i sve većem uništavanju prirode. Umjesto toga, poručuju pripadnici ovog pokreta, globalizirati treba ljudska prava, poštivanje različitosti, toleran-

¹⁹ Robin Cohen and Kennedy Paul, *Global Sociology*, London: Macmillian Press Ltd, 2000, str. 358.

²⁰ Roland Robertson, *Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications Ltd, 1992, str. 15.

²¹ *David Graeber* je, inače, profesor antropologije sa sveučilišta u Yaleu.

ciju, održivi razvoj i tako dalje. Stoga promicatelji apostrofirane ideje i pokreta radije, umjesto termina antiglobalizacijski, koriste neke druge – „globalizacija odozdo”, „alternativna globalizacija”, „pokret za globalnu pravdu i solidarnost”, „pokret protiv korporacijski vođene globalizacije” i slične.

3. Točke teorijskog sporenja

Što je globalizacija? Je li ona stvarnost ili fikcija? Radi li se o starom ili novom procesu? Dokida li globalizacija koncept nacije-države? Donosi li ona blagostanje ili je tek novi oblik kolonijalizma? Je li njezin rezultat kulturna uniformiranost? To je samo dio iz široke palete pitanja u vezi s kojima postoje teorijska sporenja.²²

3.1. Globalizacija kao stari ili kao novi proces

Doista, je li *globalizacija stari ili novi proces*. To je, drugim riječima, jedno od pitanja koja izazivaju nedoumice, pa i teorijska sporenja. Dio autora, naime, ovaj proces vezuje isključivo za suvremenost. Nerijetki se, pri tome, koncentriraju isključivo na posljednjih dvadesetak godina. Rijetki, međutim, nisu ni oni za koje, ono što se danas naziva globalizacijom, nije ništa novo. Dapače, mnogi su dokazi u prilog tezi kako se radi o procesu s dugom historijom. Ili, još konkretnije, u dugom globalizacijskom hodu moguće je izdvojiti najmanje tri velika historijska vala. Prvi od njih se podudara s rađanjem modernog evropskog društva tijekom XVI stoljeća, u vremenu kada globalnom arenom – budući da doživljava teritorijalnu ekspanziju, ekonomsko-tehnološku i vojnu superiornost – dominira i gospodari.

Drugi val, potom, nastaje u jeku industrijske revolucije, sredinom XIX. stoljeća i traje do Prvog svjetskog rata. Radi se, zapravo, o vremenu u kojem je međunarodna trgovina bilježila ogromne stope rasta. Radi se, s druge strane, i o vremenu kojeg su obilježili veliki migracijski pokreti radne snage u pravcu Amerike i Australije. Oba ta procesa, proces slobodne trgovine s jedne i kretanja ljudi s druge strane, su, doduše, zaustavljeni. Razlog tome treba tražiti u najmanje tri grupe uzroka – sukobu između velikih sila i eskalaciji agresivnih nacionalizama koji kulminiraju u Prvom svjetskom ratu, stvaranju autoritarnog sustava u SS-SR-u koji, osim toga, označava potpunu suprotnost zapadnom ekonomskom i političkom sistemu, te, na koncu, podjeli jedinstvenog svjetskog prostora na neprijateljske blokove.

²² Pregled navedenih, ali i nekih drugih teorijskih sporenja u vezi s globalizacijom dao je Jan Arthur Scholte u svojoj studiji *Globalization. A critical introduction*, iz 2000., godine

Najzad, treći veliki val globalizacije započinje s okončanjem Hladnog rata, a sam proces dobija novi zamah padom Berlinskog zida. Ovaj najnoviji, treći val bitno obilježavaju tehnološko-informatička revolucija, globalna ekonomija, globalna kultura i nadnacionalni politički sistemi.

No, to nije sve. Dapače. Usporede li se kretanja danas s onima u prošlosti, primjerice tijekom druge polovice XIX. stoljeća, među njima postoji veliki stupanj sličnosti. I ne samo to. Stupanj otvorenosti i integriranosti međunarodne ekonomije je, smatraju neki, danas niži nego u drugoj polovici XIX. i prvim desetljećima XX. stoljeća²³. Prihvati li se, pak, takvo mišljenje, iz njega proizlazi i slijedeći logičan sud – da sadašnji stupanj globalizacije nije, kako se često, i bez razloga, smatra, nešto novo i do sada neviđeno. Ako se, pak, o novini i može govoriti, onda je ona vezana za činjenicu da današnja globalizacija, kako apostrofira *Ellen Wood*, „predstavlja univerzalizaciju kapitalističkih socijalnih odnosa”²⁴. Novina je, potom, i u činjenici da su razmjere globalizacijskih aktivnosti danas mnogo šire u odnosu na prošlost u kojoj su, objektivno, bili ograničeni na vrlo uzak krug ljudi i mali u opsegu. Na koncu, pogrešno bi bilo globalizaciju danas, kao i onu u prošlosti, svoditi samo na njezinu ekonomsku dimenziju.

U uskoj vezi s pozicioniranjem u odnosu na ovo pitanje – dvojbu, zapravo, radi li se o starom ili novom procesu – je i svrstavanje u odnosu na dilemu je li, u slučaju globalizacije dakako, po srijedi *stvarnost ili fikcija*. Oni, naime, za koje je globalizacija novi, proces koji je obilježio konac XX. stoljeća, u njoj prepoznaju bitnu sastavnicu stvarnosti i XXI. stoljeća. Sukladno tome, dakle, ni sudjelovanje u njoj nije stvar izbora nego nužnost. Da je globalizacija dio suvremene stvarnosti priznaju, među inima, i akteri antiglobalizacijskog pokreta. U odnosu na ostale oni se, istina, razlikuju zbog svoje orijentacije da loše strane globalizacije promijene i zaustave, a dobre prošire i dalje razvijaju. Oni, međutim, koji fenomen globalizacije vezuju s prošlošću, priču o globalizaciji kao procesu suvremenosti smatraju napuhanom, dapače klasičnom fikcijom, pomodnim konceptom i izmišljotinom koja isluženim intelektualcima služi kao nova tema koja ih održava na površini.

3.2. Dokida li globalizacija koncept nacije-države

Jedna od bitnijih točki teorijskog sporenja se, bez dvojbe, odnosi i na pitanje *dokida li globalizacija koncept nacije-države?* Relativno široko je rasprostranjen stav kojeg, dakako, zastupaju *hiperglobalisti*, a koji se svodi na tezu kako je „globalizacija nova epoha u ljudskoj historiji u kojoj su nacije-države postale nepri-

²³ Hirst Paul and Thompson Grahame, *Globalizacija – međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*, Zagreb: Liberata, 2001, str.12.

²⁴ Mark Rupert and Smith Hazel, (eds.) *Historical Materialism and Globalization*, London: Routledge, 2002.

rodne”²⁵, da globalizacija dokida koncept nacije-države, da države više i nisu važne, da, drugim riječima, njihovo mjesto zauzima naddržavni i nadnacionalni, umreženi globalni imperij, kako kažu Hardt i Negri. Sukladno tome, dakako, tvrdi se kako treba očekivati da, u relativno bliskoj budućnosti, nestane i nacionalnih proizvoda i nacionalnih tehnologija, nacionalnih korporacija i industrija, te da države gube ili u potpunosti izgube „kontrolu nad osnovnim elementima svoje gospodarske politike”²⁶.

S takvim shvaćanjem se, istina, ne slažu svi. Veliki je, naime, broj teoretičara globalizacije, u redovima *skeptika* dakako – među njima posebnu težinu imaju *Hirst* i *Thompson* – za koje država igra najvažniju ulogu u internacionalizaciji ekonomije. Sukladno tome oni odbijaju uopće govoriti o globalizaciji ekonomije uz argumentaciju da se i danas najveći dio trgovine ne odvija globalno nego, naprotiv, unutar određenih regionalnih blokova – Europske Unije, ASEAN-a u Aziji, MECROSUR-a u Južnoj Americi, NAFTA-e (North America Free Trade Agreement).²⁷

Skeptici, potom, osporavaju i teze kako korporacije gube identifikaciju s matičnom zemljom, kako postaju bezprostorne, globalne. Istraživanja, naime, koja su za cilj imala utvrđivanje indeksa globaliziranosti multinacionalnih korporacija – indeksa koji se izražava kroz stupanj imovine i udio zaposlenih u trećim zemljama – pokazala su da je beznačajan broj onih korporacija čiji je indeks globaliziranosti iznad 75%. I ne samo to. Među 25 prvih takvih korporacija prije petnaestak godina nije bilo niti jedne iz SAD²⁸.

Sukladno takvom stanju stvari, smatraju skeptici, pogrešna je i priča oko korporacija koje miču države s vrha piramide moći. Prema tome, teorijsku pažnju bi, umjesto na tu fikciju, smatra *Dicken* (1998), trebalo usmjeriti na istraživanje kompleksnih i specifičnih odnosa država i korporacija danas. On, istina, ne spori izmijenjenu ulogu i funkcije države u uvjetima suvremenog svijeta. No, pri tome je važno da „nacija država nastavlja značajno doprinositi mijenjanju i preoblikovanju globalne ekonomske mape”, da, drugim riječima, korporacije bez država ne znače ništa. I ne samo to. Bez zelenog svijetla i potpore države – a u prilog tome se eksploatiraju i različiti empirijski pokazatelji o pomoći koje su, u prethodnih petnaestak godina, najmoćnije korporacije dobile od matične države – korporacije nikad niti ne bi prešle granice nacionalnih država.

²⁵ David Held et al., *Global Transformations*, Cambridge: Polity Press, 1999, str. 3.

²⁶ Manuel Castells, *Informacijsko doba – Ekonomija, društvo i kultura*, Svezak II, Zagreb, 2002, str. 250.

²⁷ Izvoz zemalja EU-a izvan granica Unije, primjerice, sudjeluje unutar ukupne trgovine sa svega 8% (Hoffmann, Jürgen. *Globalne opasnosti i mogućnosti za politiku rada u EU*, Zagreb: Revija za socijalnu politiku, 6 (3/4): 307-329. 1999.)

²⁸ Vidjeti: Peter Dicken, *Global Shift – Transferring the World Economy*, New York: Guilford Press, 1998, str. 194-195.

Ne treba, doduše, dvojiti da države i danas igraju značajnu ulogu čak i u globalnim razmjerama. Nemoguće se, međutim, ne složiti s tezom kako je njihov suverenitet ipak postao „višeslojan”, kako kažu Scholte i Held. Ili, još konkretnije, dio toga suvereniteta je prenesen na *naddržavne* autoritete, kakvi su, primjerice, Međunarodni sud za ratne zločine u Haagu, WTO itd. Došlo je, potom, i do rasta globalnih korporacija i njihove sve veće težine u stvarnom upravljanju svijetom. Nesporan je, na koncu, i stalno rastući utjecaj *nevladinih organizacija i civilnog* sektora, koje na globalnoj razini sve više preuzimaju ulogu partnera ili čak i zamjenjuju države kao subjekte – posebice siromašne države od kojih sve više preuzimaju i neke sektore poput zdravstva, borbe protiv gladi i siromaštva, zaštite prirode itd.

3.3. Globalizacija i kulturna uniformiranost

Jedno od temeljnih teorijskih pitanja je i pitanje *donosi li globalizacija kulturnu uniformiranost?* No, ono je istodobno i jedna od temeljnih točki sporenja. *George Ritzer* se, primjera radi, proslavio svojom tezom o *mcdonaldizaciji* društva. Prema toj tezi, učinkovitost, mjerljivost, isplativost, predvidljivost i kontrola postaju temelj načina na koji spremamo i jedemo hranu, ali i načina na koji funkcionira društvo, načina na koji živimo. Ili još konkretnije, uniformiranost i jednoličnost postaju globalni „željezni kavez” kojem nitko i ništa ne može izbjeći. *Mcdonaldizacija* ili, jezikom *Benjamina Barbera*, *McWorldizacija* postaje stil života koji nudi jednoličnost, uniformiranost življenja i razmišljanja, ali i zahtjeva svojevrsnu odanost i potpunu ovisnost, stil kojem ne treba čovjek, građanin, nego potrošač. Jasno je, dakako, da su *McWorld* i *McDonaldizacija* metafore, te se umjesto *Mcdonald*’sa može pojaviti masa drugih metafora istog značenja - *MTV*, *Nike*, *Coca-Cola* ili neka druga korporacija. Ali, suština je ista – put prema sve uniformiranijem načinu prehrane, odijevanja, životnih stilova i stavova, pa i sve uniformiranijim društvima.

Nerijetki, međutim, nisu ni autori koji ne prihvaćaju ovakvo tumačenje posljedica globalizacije. Za njih, globalizacija ne proizvodi uniformiranost i jednoličnost. Potpuno suprotno, s njom se povećava mogućnost da se, više nego ikada prije, uživa u različitostima, u raznolikim životnim stilovima, novim kulturama. Zbog slijepog straha od *SAD*-a, smatraju, protivnici globalizacije ne uviđaju kako danas Azijski reperi u Londonu grickaju tursku pizzu, Indijci u New Yorku uče plesati salsu, Meksikanci jedu obroke iz Tihog oceana pripremljene od engleskog kuhara i slično. Svijet, drugim riječima, nikad nije bio bliži mogućnosti da svaka osoba sama za sebe izabere kulturni ili bilo koji drugi identitet koji želi.

S druge strane, dolazak novih i nepoznatih ideja i dobara stvara pretpostavke sve većih mogućnosti lokalnim kulturama i tradicijama da se izraze i prošire svo-

je lokalne specifičnosti i posebnosti, da izraze i prošire mogućnost *globalizacije* kao procesa stvaranja sve heterogenijeg svijeta, kao procesa u kojem individue i lokalne grupe, živeći u pluralnom svijetu, imaju visok stupanj mogućnosti prilagodbe i inovacije. To je, na koncu, proces koji stvara plodno tlo za hibridizaciju, za hibridne identitete, dinamično mješanje kultura, od kojih svatko uzima ono što mu odgovara²⁹.

Globalizacija potom, nastavljaju zastupnici ovog pristupa, omogućuju razvijanje transgraničnih identiteta. Vrlo je vjerojatno da će se, primjerice, zastupnice feminističke filozofije iz BiH više poistovjetiti sa zastupnicama iste ideologije bilo gdje u svijetu nego s osobama iz BiH koje smisao svoga javnog angažmana grade na etničkim premisama.

Na koncu, budući da znači „kraj nacionalnog projekta”, globalizacija, „ohrabruje rast nenacionalnih obrazaca kolektivnih identiteta”³⁰. I ne samo to. Ona stvara mogućnost da jedna osoba ima nekoliko identiteta – da se osjeća pripadnikom više nacija, više rasa, seksualnih preferencija i slično.

3.4. Globalizacija – pretpostavka globalnog blagostanja ili neokolonijalizma

Donosi li globalizacija blagostanje ili je ona, potpuno suprotno, novi oblik kolonijalizma? Ovo je, također jedno od centralnih, možda i najznačajnije pitanje teorijskog sučeljavanja i sporenja. Pri tome je, dakako, potrebna jedna napomena. Govori li se o pozitivnom ili negativnom utjecaju globalizacije, u pravilu se radi o njezinim učincima na demokraciju, ljudska prava i prava manjina, mir, socijalnu pravdu, siromaštvo i glad, zaštitu prirode i očuvanja bioraznolikosti itd. A odgovori su, pojednostavljeno, međusobno radikalno suprotstavljeni. Za jedne, globalizacija je *win-win* scenarij u kojem dobivaju svi, za druge, poput pripadnika tzv. antiglobalizacijskog pokreta, u pitanju je samo novi oblik kolonijalizma.

Podupiratelje globalizacije karakterizira teza kako ona pruža široke mogućnosti za pravi svjetski razvoj. Jer, pojašnjavaju, s njezinim razvojem značajno se poboljšavaju i životni uvjeti u gotovo svim zemljama (MMF, 2003). Slične teze se mogu pronaći i u izvještaju Svjetske banke iz 2002. godine. U njemu se, između ostalog, apostrofira uspjeh globalizacije u smanjivanju siromaštva u zemljama Trećeg svijeta koje su se više integrirale u tokove svjetske ekonomije. Ili, kako ističe jedan od teorijskih zastupnika ovog pristupa, „globalizacija nudi bogatiji život, u širokom smislu, za ljude u bogatim zemljama i jedini realističan

²⁹ John Tomlinson, *Globalization and Culture*, Chicago: The University of Chicago Press, 1999.

³⁰ Jan Aart Scholte, *Globalization. A critical introduction*, London: Macmillan, 2000, str.160.

put iz siromaštva za siromašne u svijetu³¹. I ne samo to. Ona će, dodaju neki iz ovog intelektualnog kruga, povećati sigurnost građana u odnosu na državu i time povećati građanske individualne slobode.

Na globalizaciju, međutim, mnogi pripadnici antiglobalizacijskog pokreta gledaju potpuno drugačije. U pitanju je, smatraju, „proces u kojem korporacije premještaju novac, tvornice i proizvode još većom brzinom u potrazi za jeftinom radnom snagom i sirovinama, te vladama koje su voljne zanemariti zakone za zaštitu potrošača, radnika i prirode”³². Ona je, zapravo, tekuća vrpca koja okružuje svijet proširujući jaz između bogatih i siromašnih³³.

4. Umjesto zaključka

Globalizacija je, bez dvojbi, jedna od vrućih globalnih teorijskih tema. Oprečne teorijske slike u odnosu prema njoj posljedica su samo temeljno različita odnosa prema novoj realnosti koja se ubrzano formira. Iz tih se razloga, dakako, osvjetljavaju samo neki od fragmenata te realnosti, oni koji se idealiziraju ili, pak, oni koje se demonizira. Nova realnost, međutim, egzistira neovisno o tome i paralelno s tim.

Kompleksan pristup globalizaciji bi se, stoga, umjesto svrstavanja „za” ili „protiv”, morao temeljiti na nekoliko premisa. No, prije svega bi se, uvažavajući globalizaciju kao dio života suvremenog čovjeka i društva, činjenicu da živimo u društvu u kojem se konture novog – globalnog kozmopolitskog društva – tek naziru, morao usmjeriti na identificiranje dva lika globalizacije, njezinih pozitivnih i negativnih učinaka. Cilj je da se prve podrži, stimulira, a druge stavi pod lupu teorijske kritike, etičkog vrednovanja, izgradnje svojevrsnog globalnog kodeksa zahvaljujući kojem bi se ta vrsta utjecaja eliminirala ili barem minimalizirala.

Literatura

1. Albrow, Martin and King Elizabeth (ur.). *Globalization, Knowledge and Society*. London: Sage, 1990.
2. Appadurai, Arjun. *Disjuncture and Difference in the Global and Cultural Economy*, *Public Culture*, 2, 1-24, 1990.

³¹ Philip Legrain, *Open world: the Truth about Globalization*, London: Abacus, 2003, str. 24.

³² Mark Ritchie, *Globalization vs. Globalism*,

URL: <http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/kirsh.htm> (31.03.2004.), 1997.

³³ John Feffer (ed.), *Living in Hope: People Challenging Globalization*, London: Zed Books, 2002.

3. Appadurai, Arjun. *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
4. Barber, Benjamin. *Jihad vs. McWorld*. New York: Ballantine Books, 1995.
5. Beck, Ulrich. *Što je globalizacija?*, Zagreb: Vizura, 2003.
6. Castells, Manuel. *Informacijsko doba – Ekonomija, društvo i kultura*. Svezak II, *Moć identiteta*, Zagreb: Golden Marketing, 2002.
7. Chase-Dunn, Christopher. *Global Formation: Structures of the World-Economy*. Cambridge: Polity Press, 1991.
8. Cohen, Robin and Kennedy Paul. *Global Sociology*, London: Macmillan Press Ltd, 2000.
9. Dicken, Peter. *Global Shift – Transferring the World Economy*. New York: Guilford Press, 1998.
10. Featherstone, Mike (ed.). *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London: Sage, 1990.
11. Featherstone, Mike et al. *Global Modernities*. Thousand Oaks: Sage, 1995.
12. Feffer, John (ed.). *Living in Hope: People Challenging Globalization*. London: Zed Books, 2002.
13. Fortuna, Carlos (ed.). *Cidade, cultura e globalização*. Lisboa: Celta, 1997.
14. T.L. Friedman. *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York: Farrar, Straus&Giroux, 1999.
15. Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.
16. Giddens, Anthony. *Sociology*. Oxford: Polity Press, 1990.
17. Giddens, Anthony. *Odbjegli svijet: kako globalizacija oblikuje naše živote*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2005.
18. Gidens, Entoni. *Posledice modernosti*. Beograd, 1998.
19. Hardt, Michael and Antonio Negri. *Imperij*. Zagreb: Arkzin i Past Forward, 2003.
20. Held, David. *Demokratija i globalni poredak*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.
21. Held, David et al. *Global Transformations*. Cambridge: Polity Press, 1996.
22. Hirst, Paul and Grahame Thompson. *Globalizacija – međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*. Zagreb: Liberata, 2001.
23. Hoffman, Jürgen. *Globalne opasnosti i mogućnosti za politiku rada u EU*. Zagreb: Revija za socijalnu politiku, 6 (3/4): 307-329, 1999.
24. Jameson, Fredric and Miyoshi, Masao (ed.). *The Cultures of Globalization*. Durham: Duke University Press, 1998.
25. Legrain, P. *Open world: the Truth about Globalization*, London: Abacus, 2003.

26. IMF (2003) *Common criticism: some responses*, URL:<http://www.imf.org/external/np/exr/crit/eng/crit.htm> (31.03.2004).
27. Ritchie, M. (1997) *Globalization vs. Globalism*, URL: <http://www.itcilo.it/english/actrav/telearn/global/ilo/globe/kirsh.htm>. (31.03.2004.).
28. Robertson, Roland. *Globalization – Social Theory and Global Culture*, London: Sage Publications Ltd, 1992.
29. Rupert, Mark and Hazel Smith (eds.). *Historical Materialism and Globalization*. London: Routledge, 2002.
30. Sassen, Saskia. *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton: Princeton University Press, 1991.
31. Scholte, Jan Aart. *Globalization. A critical introduction*. London: Macmillan, 2000.
32. Sklair, Leslie. *Sociology of the Global System*. London: Harvester Wheatsheaf, 1991.
33. Šimleša, Dražen. *Antiglobalizacijski pokret - stavovi, motivi, ciljevi i dometi*, magistarski rad, Zagreb, 2004
34. Tomlinson, John. *Globalization and Culture*. Chicago: The University of Chicago Press, 1999.

Ivan Cvitković¹
Fakultet političkih nauka
Sarajevo
cvitkovic@fpn.unsa.ba

Prethodno saopštenje
UDC 316.42.063+[316.74:2
DOI
Primljeno: 15.01.2012.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Sociologija religije i izazovi globalizacije

Apstrakt

Polazeći od karaktera globalnih religija, rad analizira odnos globalizacije i religije te utvrđuje posljedice globalizacije po odnose među religijama i religijskim zajednicama.

Ključne riječi: *globalizacija, religija.*

Abstract

Starting from the character of global religions, the paper analyzes the relationship between globalization and religion, and determines the consequences of globalization for the relations between religions and religious communities.

Keywords: *globalization, religion.*

Teolozi nas upozoravaju da već prve stranice Biblije upućuju na globalizaciju. Tu je Adam/Adem nazvan „ocem svih naroda”. Isus daje globalni zadatak apostolima: „Idite i učinite sve narode učenicima mojim!” (Mt 28,19). U nekim religijama se govori o stvaranju „božjeg kraljevstva na zemlji”. „Prije nego što postoji ‘narod’, postoji u Hebrejskoj Bibliji i u Kur’anu jedno čovječanstvo”, piše Kuschel.²

Ipak, sociolozi bi trebali ukazivati na razliku između globalizacije koju su započele univerzalne religije i suvremenih globalizacijskih procesa?³ Dok je suvremenoj globalizaciji, u krajnjoj instanci, cilj „ekonomsko ujedinjenje”, svjetsko ekonomsko tržište, u religijskoj globalizaciji cilj je bio, i ostao, duhovno ovladavanje svijetom.

¹ Akademik, dopisni član ANU BiH. E-mail: cvitkovic@fpn.unsa.ba

² Karl-Josef Kuschel, *Židovi-Kršćani-Muslimani*, Sarajevo: Svjetlo riječi, 2011, str. 355.

³ „Savremena globalizacija i hrišćanska univerzalnost, iako se čine međusobno srodnima, u suštini se radikalno razlikuju”, smatra Georgije Mandžaridis. Vidjeti: Georgije Mandžaridis, *Globalizacija i univerzalnost – san ili java*, Beograd: Službeni glasnik, 2011, str. 9.

A da li je moguća jedna, globalna religija danas, sjedinjenje na duhovnom nivou? To je isto kao kada bismo upitali je li moguće da svi ljudi na svijetu nose istu odjeću?

Može li se reći, iz sociološkog promatrajućeg ugla, da su konfesije zasnovane na kršćanstvu i islamu, dakle koje su nastale iz univerzalnih (globalnih) religija, nespremne dati odgovore na izazove suvremene globalizacije? Može li se reći da su tom izazovu odgovorile jedino neke protestantske zajednice, prije svega one evanđeoskog usmjerenja? Imam u vidu podatak da je udio protestanta među svjetskim stanovništvom, za posljednjih pedeset godina, povećan za tisuću posto. I „tradicionalne konfesije” Balkana više su se okrenule braku s nacionalnim državama i nacionalnim strankama, nego izazovima suvremene globalizacije. Pokazuje to i jačanje religijskog fundamentalizma, kao straha od globalizacije i odgovora na nju (uz duboke društvene krize, strah od sekularizacije, borbu za očuvanje identiteta).

Zadaje li globalizacija smrtni udarac nacionalizmu ili jača etnički i religijski nacionalizam u funkciji zaštite identiteta? Jedni će reći: globalizacija ruši model „državne crkve” i model „nacionalnih” religija. U tom smislu postavlja se pitanje: vodi li globalizacija detronizaciji „nacionalnih” religija, ili je iluzorno takvo što očekivati?

Ako globalizacija vodi stvaranju jednog svjetskog kulturnog modela, što će na to reći religije koje su, u mnogo slučajeva, bile ključni faktor u uspostavi kulturnih identiteta (hinduizam, konfucijanstvo, budizam, židovstvo, kršćanstvo, islam itd.). Budizam, svojim širenjem, potom kršćanstvo i islam, postali su jedna vid globalnih religija. Često su se one „isprepletale” s lokalnim religijskim tradicijama tako da se u nekim stvarima razlikuju od te iste religije u nekim drugim zemljama u kojima je ta religija poznatija (recimo budizam u Americi od onoga u Japanu, Kambodži, Kini; kršćanstvo u Africi od onog u Europi; islam u Indoneziji i Africi od onog u Saudijskoj Arabiji, itd.). Kako će one reagirati na pokušaj stvaranja nekog svjetskog kulturnog modela? Već danas zapažamo strah kod religijskih elita da će globalizacija dovesti do miješanja religija, njihovog izjednačavanja, pa i do religijskog sinkretizma.

Na najezdu „globalizacije” religija utječu procesi suvremenih migracija. Stjecajem niza okolnosti i podobnosti čovjek se danas lakše opredjeljuje za promjenu mjesta življenja i rada: ide iz Afrike i Azije u Europu, SAD, itd. i sa sobom „nosi” i svoju religijsku kulturu. Njih prate i njihove religijske institucije (Crkve, denominacije itd.). U toj vrsti „globalizacije” religija posebnu ulogu imaju, kako ih tradicionalna sociologija religije naziva, misionari koji su putovali, i putuju, po raznim dijelovima svijeta šireći, i/li čuvajući, religijsku kulturu i tradiciju kojoj pripadaju.

Mogu li religije, u vrijeme globalizacije, ponuditi svijetu neki zajednički sustav vrijednosti, poput Deklaracije o svjetskoj etici (kao u Chicagu 1993.), ili stavove o ekološkim problemima (1986.), i sl. „Koje je mjesto religijâ u nadolazećem globalnom društvu? Trenutna kriza globalizacije – čak, sumnja da je globalizacija kriza – zaista to pitanje čini hitnijim nego bilo kad ranije. Moramo pronaći načine da se bavimo duhovnim i etičkim nasljeđem drugih, bez pretpostavke da je drugi inferiorniji, a u isto vrijeme smatrati da je taj drugi prijetnja našoj vlastitoj cjelovitosti i jedinstvenosti. Moramo naučiti razumijevati univerzalnost kao međuovisnost, tako da će univerzalizam kojem mi težimo biti dijaloški i intersubjektivan; pluralizam za kojim žudimo mora biti interaktivan, a ne statičan; moramo prihvatiti da će konsenzus na kojem radimo biti višedimenzionalan i transkulturalan.”⁴

Suvremena sociologija trebala bi pokušati naći odgovor na pitanje: koje su posljedice globalizacije po odnose među religijama i religijskim zajednicama? Traganje za odgovorom na to pitanje vjerojatno bi nas dovelo do nekih od sljedećih ocjena:

- a) Globalizacija vodi religijske zajednice i njihove sljedbenike u nužan dijalog s drugim religijskim zajednicama i njihovim pripadnicima.
- b) Kao rezultat svijesti o nužnosti dijaloga, otpočelo se sa stvaranjem globalnih organizacija koje tome doprinose poput Svjetske konferencije religija za mir, Europskog vijeća vjerskih lidera (osnovano 2002. godine kao dio Svjetske konferencije religija za mir).
- c) Globalizacija će doprinijeti većem uvažavanju sloboda Drugog. Nije li, u eri globalizacije „košulja” ekumenizma (kao pokreta za približavanje kršćanskih crkava) postala „preuska”. Jer globalizacija, na neki način, primorava sve religijske zajednice (a ne samo kršćanske) na približavanje (naravno, tu ne mislim ni na kakvo doktrinarno približavanje).
- d) U situacijama bliske povezanosti religijskog i nacionalnog identiteta, globalizacija stvara preduvjete da se religijske zajednice javljaju u ulozi zaštite nacionalnog identiteta (što, vidljivo je, dovodi do porasta religijskog nacionalizma širom svijeta). Religije koje su prigrlile nacionalizam ići će u „klinč” s globalnim procesima – sve pod parolom zaštite identiteta.
- e) S druge strane, globalni procesi vodit će jačanju tolerancije, jačanju vjerskih sloboda, rušiti njihovu ograničenost.
- f) Globalizacija nameće religijskim zajednicama pitanje: kako se predstaviti drugima, osobito s obzirom na suvremene komunikacijske tehnike. Ekspanzija komunikacija dovest će do još veće informiranosti o drugim religijama. Saka od religija moći će se sama predstaviti svijetu koristeći su-

⁴ Linda Hogan i May John, Videnje ekumenizma kao međukulturalne, međureligijske i javne teologije. U: „Concilium”, Rijeka-Sarajevo, No. 1/2011, str. 97.

vremene komunikacijske tehnike. Smanjit će to mogućnost ekstremnog dijela religijskog vođstva da stvara predrasude kod vjernika o religiji i religijskoj kulturi Drugoga.

- g) Globalizacija ruši monopol jedne religije i vodi stvaranju „tržišta” religija i religijskom pluralizmu. Ona proizvodi religijsku heterogenost.
- h) Ako nacionalne granice u eri globalizacije gube na značaju, možemo li to reći i za religijsko/konfesionalne granice? Hoće li u 21. stoljeću pitanje granica biti nevažno, ili, možda, izuzetno važno? Za sociologiju religije je važno pratiti procese koji se odvijaju na granici religija, osobito u vrijeme konflikata, kad se u pomoć zazivaju i religije religijski simboli. Kakva se religijska svijest (tolerantna, uključiva, isključiva, radikalna, fundamentalistička itd.) oblikuje na granicama religija, i sl.

To su samo neka od pitanja koja stoje pred Sociologijom religije, kad je riječ o suvremenim globalnim procesima.

Literatura

1. Janulatos, Anastasije. *Globalizacija i pravoslavlje*. Beograd: Hrišćanski kulturni centar, 2002.
2. Eriksen, Thomas. *Paranoja globalizacije*. Sarajevo: Sajtarija, 2002.
3. Fox, Jeremy. *Chomsky i globalizacija*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2001.
4. Hogan, Linda i May John. *Videnje ekumenizma kao međukulturalne, međureligijske i javne teologije*. Rijeka-Sarajevo: „Concilium”, br. 1/2011.
5. Kuschel, Karl Josef. *Židovi-Kršćani-Muslimani*. Sarajevo: Svjetlo riječi, 2011.
6. Mandžaridis, Georgije. *Globalizacija i univerzalnost – san ili java*. Beograd: „Službeni glasnik”, 2011.
7. Zbornik. *Religion and globalization*. Niš: UNIR, 2005.

Globalizacija, vrijednosti i promjene kvaliteta života

Apstrakt

Svjetski sistem u modernosti ispoljava djelovanje koje kao rezultantu ima proces globalizacije. Nijedno savremeno društvo nije izuzeto od procesa globalizacije u manjem ili većem stepenu. Sve društvene podstrukture, pod uticajima globalizacije, promijenile su svoja naličja u odnosu, na razdoblje od prije početaka poslednje decenije XX vijeka. Dominaciju u strukturi globalizacijskih postupaka za prilagođavanje svijeta zahtjevima moćnih država i kompanija određuje kapital. Interesi i ciljevi država i moćnih kompanija, koje žele uvećati kapital na bilo koji način, često se poklapaju i manifestuju se kroz jedan zajednički cilj – dominirati svetskim procesima I promjenama. Zbog toga su dominantne tri dimenzije globalizacije: tehnološka informatička i ekonomska. Dimenzije demokratizacije, ljudskih prava ili razvijanja humanizacije čovjekove ličnosti su u drugom planu ili ih gotovo nema, u odnosu na tri dominantne dimenzije. To je srušilo sistem tradicionalnih vrijednosti, i na opštem, a i na pojedinačnom planu. Umjesto poznatih i provjerenih vrijednosti, urušavanjem društva, nastao je prazan prostor ili vakuum koji traje dugo, više od dvije decenije, i očekujemo da se uspostavi nešto što bi se moglo nazvati sistemom novih vrednota. Promijenili su globalizacijski procesi kulturne obrasce života čovjeka i zadovoljavanja njegovog kvaliteta života u smislu da prioritetnije postaje sagledavanje uklapanja pojedinca u „mašinerijski okov” kojim je moguće upravljati iz određenog „centra”. Pri tome se zanemaruje unutrašnja dimenzija čovjekovog bića, koja je veoma kompleksna. Zbog svoje kompleksnosti unutrašnja dimenzija bića čovjeka, koji se suprostavlja globalizacijskom „teroru”, ponekad može

¹ Sociolog, redovni profesor, naučni savjetnik. E-mail: nisluk@gmail.com

djelovati razarajuće po društvo, što se i pokazalo u uslovima južnoslovenskog ambijenta u prethodnih dvadeset godina.

Ključne riječi: *globalizacija, sistem vrijednosti, kvalitet života, kapital, globalizam.*

Abstract

The effect of the world system in modernity is manifested as a resultant of the process of globalization. No modern society is exempt from the process of globalization in a greater or lesser degree. All social substructures, under the influence of globalization events, changed the facets of their relationship, especially in the period before the beginning of the last decade of twentieth century. Dominance in the structure of the globalization processes to adapt the world to the demands of powerful (state, company) determines the capital. Interests of any country or any powerful companies that want to increase the capital, in any way and get to it are the main target. Therefore are dominant three dimensions of globalization: technological, economical and IT. The dimensions of democratization, human rights or human development of personality are in the background or virtually nonexistent, compared to the three major dimensions, which observe situations primarily through a number, the quantity and significance of statistics process. It collapsed a system of traditional and orthodox values on the general, and on the individual level. Instead of values, the collapse of society, constituted a vacuum or empty space waiting for a long time, more than two decades, to establish what might be called a system of values. Globalization processes have changed the cultural patterns of human life and meeting their quality of life in the sense that the consideration of individual mechanical switching hardware, which can be operated from a „center” is becoming a higher priority. In doing so, it ignores the internal dimension of human beings, which is very complex. Because of its complexity, the internal dimension of human beings, who are opposed to globalization „terror”, can sometimes have devastating effect on society, which is also shown in the terms of South Slavic environment.

Key words: *globalization, system of values, quality of life, capital, globalism.*

Uvod

Prelasci jednog društvenog razdoblja i sistema u drugo(i), ne znače, nužno po sebi, boljitak u mnogim sferama čovjekovog bitisanja i egzistiranja. Ukoliko poslije određenog protoka vremena, nema bitnijih promjena ka boljem, očito je da preobražaj ne nosi pozitivne efekte. Više nosi obilježja tjeskobe, zbunjenosti,

rezigniranosti, kao i bizarnosti, površnosti i banalnosti. Upravo, nastojanje da se uspostavi modernizacijsko-globalizacijska hegemonija i promoivisanje neuspješnih projekata (označenih kao „Novi svetski poredak”, „New Age” i slično) nosi sobom elemente i značajke bizarnosti, površnosti i banalnosti. Bizarnost društvenih odnosa ukazuje da se oni nastoje utemeljiti na jedan čudan način, koji je dosta stran i dalek ambijentu na koji, i u koji, pretenduju da uspiju. Takođe, dosta je neobično uspostavljanje nekih novih društvenih okolnosti, a pogotovo ako se isti nameću tehnološkim datostima i proklamovanom brzinom. Na izvjestan način je i drugačije (potpuno nepoznato) uspostavljanje novih društvenih okolnosti, jer se nastoji nešto inkorporirati u društveni sustav na način kako bi to, možda, bilo moguće u nekom ambijentu drugog područja, ali ne i južnoslovenskog. Pitanje uspostave novih društvenih odnosa je dosta osjetljivo budući da se radi o promjeni svih podstrukturnih društvenih segmenata. Novi odnosi i njihovo inkorporiranje u javni i društveni život je jedna vanredna situacija koja zahtijeva angažman velikog broja institucija i aktera, jer nastupaju promjenjene okolnosti. Budući da su društvene promjene globalnog tipa rezultat određenih pritisaka međunarodnih institucija i drugih stranih moćnika, one se prihvataju kao strani diktati na unutrašnje prilike, a kroz to i kao nametnuta rješenja u međunarodnim okvirima. U dosta slučajeva takvo nametanje bude i ekstravagantno i ekscentrično, jer je neobičan pristup, a još neobičniji i daljnji ključ uspješnog rješenja. I na koncu, budući da bizarno, površno i banalno znači i međusobnu nespojivost ili nesklopivost, modernizacijski i globalizacijski izazovi pokazuju da nije moguće spojiti u „funkcionalnu cjelinu” različite nespojivosti suprostavljenog tipa i različitih karaktera.

Tri segmenta sadašnje modernizacije društva, oličena kroz tranziciju, liberalizaciju i globalizaciju teško da mogu dati ostvarivu, očekivanu i moguću strukturu u svim ambijentima. Prije će biti da će trijada modernizacijskih izazova proizvoditi nemoguće misije i neuspješne projekte. A te nemoguće modernizacijske misije se mnogo više tiču konstituisanja *društva nusprodukata* (kriminala, korupcije, narkomanije, alkoholizma, trgovine ljudima), i svega onog pratećeg što nose ovi izazovi. U cjelokupnom društvu nusproduksijski površni kvantum određuje samo broj i statistički zbir, a ne kvalitet života.

1. Globalizacija – proces kompleksnih stanja

Nijedan od aktuelnih društvenih procesa u svom terminološkom i pojmovnom određenju u prvoj deceniji trećeg milenijuma nije korišten (upotrebljavan i zloupotrebljavan) toliko kao pojam globalizacije. Različiti pristupi omogućavaju i različita tumačenja, pojašnjenja i definisanost.

Zbog toga postoji privid (možda i realan pokušaj socijalne konstrukcije) da se radi o procesu koji je brižljivo planiran i organiziran iz interesnog centra (ili više njih u koordinaciji), a koji je velikim dijelom virtuelan ili nastoji to biti. Na isti onaj način neprepoznat, kao što su zamagljena i tajnovita sredstva i postupci kojima se nastoji ostvariti. Mada, pristalice globalizacije negiraju da se u procesu sve diriguje iz jednog centra, očito je da su podlegli naivnosti i nestručnosti koje globalizacija promovise i priželjkuje. Nerijetko se, u smislu opravdanja sopstvenih teza o nepostojanju centra iz koga se dirigira, govori o nekim vrstama teorije zavjere kao ničijem planu, odnosno projektima koji imaju razne skrivene namjere da osujete globalizam. Dakle, globalizacija na kulturnom i vrednosnom planu prelazi u globalizam. *Globalizam* je osnovna vrijednost (želi biti jedina) koja se nameće u savremenom dobu i našem današnjem životu i bitisanju. Globalizam nastoji da popuni onu prazninu koja je nastala poslije rušenja tradicionalnih vrijednosti. Ako se „ustoliči” kao dominantna vrijednost, globalizam će nastojati postati dominantnom ideologijom kao što je to liberalizam ili kao što su u određenom periodu bili komunizam i socijalizam („socijalizam kao svjetski proces”), fašizam, nacionalizam i konzervativizam.

U modernizacijskim nastojanjima ka uspostavi globalizma sadržana je velika doza sile kojom se nastoje urušiti društvene strukture koje se suprotstavljaju ili opiru procesu. Zapravo, u tom smislu globalizacija je jedna vrsta proširenja „američkog sna”.² U globalizmu onako kako se doživljava u „centrali”, sasvim je legitimna primjena sile jer kako navodi Tomas Fridman „da bi globalizam bio efikasan Amerika ne sme da se boji da deluje kao svemoćna velesila, što ona i jeste. Mc-Donaldi ne mogu da cvjetaju bez Mc-Donell Douglasa dizajnera F-15”.³ Silu ima i posjeduje jedan globalni centar u kome dominira uvijek neko. Globalni svijet se stvara prema modelu najačega, jer „svet koji SAD teže da stvore prema svom liku kroz međunarodne institucije, svet je koji se zasniva na vlasti sile”.⁴

Kada je riječ o globalizaciji, radi se o jednom procesu koji nije sasvim nov. On je, zapravo, u određenim modalitetima, na djelu od početaka modernizacije društva. Dakle, nekoliko stoljeća unazad. Proces globalizacije je, zapravo, tijesno povezan, u mnogim svojim izražajnostima, sa samim procesom modernizacije.

Pitanjima i problemima globalizacije savremena sociološka teorija bavi se dugo. Dileme o tome da li su pitanja globalizacije prisutna u razmatranjima po-

² Immanuel Wallerstein, *Societal Development or Development of World System?, Introduction, One World Society*, in: *Globalization, Knowledge and Society*, London: Sage Publications, New Delhi: Newlury Park, 1990, p. 155.

³ Vidi: Veselin Drašković, *Kontrasti globalizacije*, Beograd: Ekonomika i Fakultet za pomorstvo Kotor, 2002, str.14

⁴ Noam Čomski, *Profit iznad ljudi, neoliberalizam i globalni svetski poredak*, Novi Sad: Svetovi, 1999, str. 88.

slednjih desetak godina XX vijeka i isto toliko trećeg milenijuma, ili je to pitanje nastalo i tretirano mnogo prije događanja koji započinju sadašnjom tranzicijom društva, razrešavaju velikim dijelom teorijske postavke klasičnih socioloških teorija. Detaljnija teoretska razmatranja ovog fenomena mogu se naći i kod Marksa, Vebera i Dirckema, ali i kod predstavnika Frankfurtske škole. U svojim postavkama pomenuti autori ili škole govore o krizi čovjeka i nestanku humanizma, što je bitan preduslov za pristupanje sistemskim promjenama u društvu. U naznačenom vremenskom razdoblju, desetak godina kraja jednog vijeka i isto toliko novoga milenijumskog doba, može se zapaziti koliko su traga ostavile promjene o kojima govore klasici sociologije. Ostavile su te posledice traga na način čovjekovog djelovanja, kao i na način njegovog mišljenja. Promjena nije ostala pošteđena ni struktura njegove organizacije života i rada.

Nesporno je da globalizacijska pitanja i globalizacijski problemi, prvenstveno putem medija, imaju i dobijaju jednu dominantnu sliku svijeta po nahodnjima moćnih država(e) i kompanija.⁵ U vrijeme globalizacije kada svijet postaje cjelina, aktivnosti koje se odnose na državu, na kulturu i na politiku dobijaju novu dimenziju. Države formalno nisu nigdje nestale, teritorije nisu nigdje nestale, ni ljudi nisu nestali. Ali se tu mijenja karakter suvereniteta. Univerzalna konstanta o lokalnim problemima koji dobijaju karakter globalizacijskih je osnovna maksima modernizacijskih vratolomnih promjena, prema kojima svijet postaje jedno veliko „globalno selo”.

Dajući prednost tehnologiji i komunikacijama kreatori modernizacijskih mehanizama i instrumenata uključuju medije u prostor društvenih zbivanja kao najvažnijeg regulatora odnosa i nekoga ko fingira javno mnjenje za potrebe ostvarenja zamisli velikih „majstora” tehnološkog haosa, koji za većinu poluperiferijskih i periferijskih društava, svakodnevn život pretvara u pakao.⁶ Mediji na jednoj strani nastoje i imaju neskrivenu pretenziju da uđu u svaki dio čovjekove intime, a na drugoj strani da budu glavni tumač svih konstitutivnih dešavanja unutar društvene strukture, zanemarujući tumačenje pravne ili neke druge norme. Ponekada iznenađenji komentarom ili tumačenjem određenog fenomena, na pitanje odakle potiče to i takvo pojašnjenje, sve češće se može čuti odgovor da

⁵ Kako i koliko moćne kompanije pokušavaju da globus pretvore u lokalno selo, najbolje se može vidjeti na primjeru višedecenijskog djelovanja fenomena Djeda Mraza. Gotovo da nema, početkom druge decenije trećeg milenijuma, čovjeka na Planeti koji ne zna kako izgleda simbol novogodišnjih blagdana, kada krene na taj put iz svoje sjevernoevropske kolibe. Ali, Djeda Mraz je globalizacijski fenomen koji je promovisan za medijsku kampanju Coca-Cole 1934. godine. Tokom višedecenijskog djelanja tokovi globalnog kreiranja procesa su od lika Djeda Mraza napravili globalnu pojavu sa lokalnim obilježjima načina njegovog djelovanja u pojedinim prostorima.

⁶ O tome više vidjeti u: Ulrich Bek, *Rizično društvo, U susret novoj moderni*, Beograd: Filip Višnjić, 2001.

je to „prenijeto sa televizije” ili se čulo na tom mediju kao najmoćnijem. U nešto manjem omjeru se može čuti da je to uticaj nekog drugog medija.

Ne ostavljajući nimalo prostora za čovjekovu individualnu dimenziju bitisanja, modernizacijski sunovrat sa svojim raznolikim izražajnim kracima mnogo više pažnje posvećuje tehnološkim datostima, koje će lokalne protivurječnosti istaći kao određene različitosti poželjnog tipa, koje kreiraju cjelinu procesa.

U globalizacijskim previranjima prepliću se događaji koji ne bi trebalo da se prepliću i da stvaraju teren „vrole krvi”. Pa ako se tako nešto dešava na vrelom i užarenom prostoru u kome čovjekova individualna dimenzija buja do neslučenih razmjera, moguće je očekivati iznenadne i nagle obrte. Kao što se u tehnološki diktiranoj intenzivnoj datosti mijenjaju događaji brzinom kao da se to dešava na filmskoj traci, a ne u svakodnevnom životu, običan čovjek se teško snalazi u tom vrtlogu i preživljava pakao globalizacije.

Teške globalizacijske okolnosti dovode do mentalne izolacije pojedinca. Tok globalizacijskih događanja nenamjerno stvara „svoju” istorizaciju prostora i događanja. Bacajući pred lice ljudi određene neraščišćene istorijske okolnosti u prošlosti, globalizacijski i modernizacijski mehanizam nastoji prenijeti suštinu ciljeva na druge fenomene, ostavljajući sopstvene u mirnom i netaknutom prostoru promišljanja i mirnog zaokruživanja cjeline. U taj vrtlog, na južnoslovenski način, upadaju mediji željni skandala i tabloidizacije, kao što se razvija korupcija i ostali (nus)proizvodi modernog doba.

1.1. Dimenzije globalizacije

Razmatrati pitanja i probleme koje nameće globalizacija, znači nužno govoriti o stranama i dimenzijama tog procesa. Određenje globalizacije, po nekim autorima (Volerstin, Gidens, Held), kao uticaja globalnog na konkretnom lokalnom nivou znači da globalizaciju treba posmatrati kroz razne forme preobražaja i tranzicija. Sve poznate tranzicije (jugoistočnoevropske, južnoevropske, zapadnoevropske, južnoameričke) su zapravo određeni i konkretni praktični „metodološki” okviri posmatranja i istraživanja globalnog procesa.

Svaki proces kada stupa na društvenu i svjetsku pozornicu, ili kada nastoji da napravi određene uplive u konkretan lokalni ambijent ističe i naglašava sopstvene dimenzije koje su za humanizaciju, a ne dehumanizaciju čovjeka, odnosno koje su za humanizacijske, a ne dehumanizacijske projekte. Tako je i globalizacija, kao dominantna dimenzija na južnoslovenskom prostoru, početkom 90-ih godina XX vijeka, naglašavala svoju demokratsku dimenziju, kao i dimenzije ljudskih prava i poboljšanja života. Dimenzije koje su se s početka druge decenije XXI vijeka prepoznatljive kao bitno obilježje globalizacije (tehnološka, ekonomska) samo su ovlaš spominjane kao neki, strukturalno manje

bitan, obilježavajući znak. Očito je da globalizaciju kao proces, determinišu tri deimenzije: tehnološka, informatička i ekonomska.⁷

Prve dvije bitne dimenzije globalizacije koje određuju današnju, novovjekovnu globalizaciju su tehnološka i informatičko – komunikacijska dimenzija. Mnogi ove dvije dimenzije određuju kao jednu, ali zbog njihove razuđenosti i širine, radi se zapravo o dvije dimenzije. Bez njih u svakom slučaju ne bi bilo moderne ili savremene globalizacije. Svijet ili globus bez njih ne bi bio „na dlanu”. Na ovaj način svijet jeste „na dlanu” i na (i u) računaru. Jedino kroz spregu dvije navedene dimenzije moguće je i ostvariti osnovnu konceptualnu zamisao o globalnom promišljanju i lokalnom djelovanju.

U tehnološkom smislu obilježje globalizacije i njen uticaj u društvu su zasnovani na strukturi koja je neizostavno vezana za dinamična tehnološka postignuća. Živimo u društvu u kome tehnološki izumi veoma brzo prestižu i pretiču jedan drugi. Teško da se tehnološke inovativnosti i novosti mogu i pratiti. Već ono što nastupa i dolazi danas postaje prevaziđeno i nezanimljivo sutra.⁸ Promjene koje se u tehnološkom smislu dešavaju u prvoj deceniji trećeg milenijuma dešavaju se mnogo dinamičnije nego samo koju desetinu godina prije toga. Tehnološke promjene uzročno posledično mijenjaju i društvene odnose, a samim tim preobražavaju i cjelokupnu društvenu strukturu. Globalizacija nameće nove vrijednosti, kao što su ubrzano zastarijevanje, prolaznost, potrošnja kao smisao života, pohlepa i što kraće vrijeme od početka upotrebe do odbacivanja na otpad svega što čovjek koristi.

Za trusne sistemske promjene koje se u južnoslovenskom prostoru događaju poslednjih dvadesetak godina ranije je trebalo da prođe koji vijek da bi društvena struktura promijenila izgled u takvom (globalizacijskom) omjeru. A za verifikaciju promjena na društvenoj pozornici trebalo je, možda, i više od toga. Od tehnoloških dostignuća koja dominiraju globalizacijskim ambijentom i dostignuća na tom planu određenu korist imaju grupe i centri iz kojih se nastoji kreirati proces. Na isti način grupe imaju i monopol na tehnološko(a) dostignuće(a). Taj monopol na tehnološki razvitak i na tehnološke izume centri (kompanije, države) jako skupo prodaju. Granice rasta kapitala se neslučenom brzinom i kvantitetom umnožavaju što je i suštinski cilj „katalizatora” globalizacijskog procesa.

⁷ Prve dvije dimenzije (tehnološka i informatička) ni u kom slučaju ne čine jednu te istu dimenziju, kako se može vidjeti u nekim analizama. Ne čine jednu dimenziju iz razloga što je tehnologija mnogo obuhvatnija i šira od informatike, koja je samo jedan vid njenog ispoljavanja.

⁸ O potrošačkom društvu kao društvu koje je „degradiralo trajnost i uzvisilo prolaznost”, odnosno društvu u kome se „sve okreće oko brzine, neumerenosti i otpada”, videti u: Zigmunt Bauman, *Fluidni život*, Novi Sad: Mediteran publishing, 2009. (posebno 5. poglavlje).

Druga globalizacijska dimenzija (informatička) se tiče i ogleda se u informatizaciji i informatičkoj revoluciji društva. Informacija se u periodu globalizacije veoma brzo mijenja. Gotovo istom brzinom kao i tehnološko dostignuće, zbog čega na prvi pogled može i izgledati da se radi o jednoj dimenziji. Početkom druge decenije trećeg milenijuma ogromni postotak ljudi i institucija na Planeti su umreženi u jednom svijetu i u jednom univerzumu.

Treća (ekonomska) dimenzija globalizacije tretira ovaj proces kao široko otvoreno tržište na kome, ne konkurentni, nego jači, ostvaruju neograničeni profit. Cilj je što više uvećati profit i materijalizaciju postojećeg vlasništva. Tržišni odnosi su osnov regulisanja i društvenih odnosa u ovom konceptu. A upravo podvođenje svih elemenata čovjekovog života pod zakonitosti tržišta proizvodi nusprodukte globalizacije (organizovani kriminal, korupciju) koji postaju specifično obilježje ovog porocesa.⁹

U vrijeme globalizacije se mijenja suverenitet države, kao i karakter društva, kulture, položaj pojedinca i grupe. Sve više se govori o participacijskom modelu suvereniteta. Sa time se mijenja i koncept nacionalne kulture i nacionalnog identiteta gdje se nacionalna kultura suočava sa drugim aspektima globalizirane kulture. A čim se kultura mijenja onda se mijenjaju sve podstrukturalne sfere, jer je kultura u širem smislu način i stil života.

Treba naglasiti da nacionalna kultura nikada nije homogena ni u jednom smislu, nego je eventualna homogenost privid. A ispod nje se nalazi jedna heterogenost i jedna različitost, kako u vrijednosnom smislu, tako i u načinima života i u stilovima života, običajima, itd. U tom smislu globalizacija možda ugrožava tu sliku homogenosti. Ona je u određenom smislu razbija. U značajnoj mjeri globalizacija dodatno povećava unutrašnju heterogenost pojedinih struktura, što što pojedincima, grupama i institucijama otežava prilagođavanje stalnoj promjeni standarda.

1.2. Globalizacija i tranzicija svijesti

Kao velika društvena promjena, globalizacija sadrži konglomerat svih navedenih dimenzija, elemenata i indikatora. Sve strane i sve dimenzije o kojima se govorilo su inkorporirane u biće globalizacije. A kada je to tako onda se globalizacija ne može u stvarnosti svesti samo na ekonomsku dimenziju, što se inače često radi, i isključivo se posmatrati i tretirati kroz ekonomske zakonitosti i dimenzije tržišta. Uostalom, glavni nedostaci praktičnog, metodološkog pristupa posmatranju i proučavanju globalizacijske tranzicije u južnoslovenskim uslovima

⁹ Podvesti pod neograničene zakonitosti tržišta obrazovanje, zdravstvo i još neke djelatnosti koje bitno utiču na razvojnu komponentu društva je pogubno, jer nesumnjivo da legalizuje korupciju i kriminal u navedenim sferama.

su to što se ova pojava na kraju svela na ekonomsku dimenziju, odnosno na ono što je privatizacija.

Sa aspekta praktičnog i metodološkog posmatranja, okviri globalizacije i sve pojave unutar nje su dominantno izazovi za sociologiju i sociološka istraživanja. Na putu ka potpunijem razumijevanju globalizacije mora doći do globalne promjene svijesti. Posmatrači, istraživači i učesnici u svim savremenim događanjima moraju doživjeti taj preobražaj svijesti ili mentalnu tranziciju. Jedino na taj način moguće je govoriti o drugim sveprisutnim dimenzijama i stranama globalizacije: političkoj, demokratskoj ekonomskoj, informatičkoj i tehnološkoj. Ako se unutrašnja dimenzija čovjekovog bića ne sagleda u svojoj cjelovitosti, nastaju problemi koji su prisutni početkom druge decenije trećeg milenijuma i koji ne ulivaju nadu za uspješno okončanje „projekta” / procesa označenog kao globalizacija. Jedan segment globalizacijskog praktičnog okvira, koji se zove tranzicija, je mnogo dalje od uspješnog završetka u jugoistočnoevropskom prostoru. Mnogo je dalje od uspješnog okončanja nego što je bio kada je započeo, 90-ih godina XX vijeka. Tih 90-ih godina su postojale izvesne (prihvaćene) društvene vrijednosti, nekakve društvene vrednote i nekakav socijalni kapital, koji je davao ohrabrenje i nadu društvima, grupama i pojedincima na prostoru jugoistočne Evrope. Tako nešto je poslije dvadesetak godina odvijanja globalizacije potpuno urušeno. Socijalni kapital ne samo da je urušen, nego je kvantitativno i vrednosno sveden na nulu. Osnovni razlog takvom stanju jeste činjenica da nije došlo do mentalne tranzicije, da bi se moglo govoriti o ostalim promjenama unutar globalizacijske strukture.

Iz tih razloga se i postavlja pitanje što znače sve različite odrednice globalizacije, i sve njene dimenzije i ispoljavajuće strane u kontekstu priče o svakodnevnom životu i njegovom (ne)boljitku? Gdje je tu smješteno i prisutno piomanje pojedinca u svim onim njenim kvalitativnim dimenzijama? Da li sve dimenzije globalizacije o kojima se govori (tehnološka, informatička i ekonomska, ali i neke druge), su na užtrb onoga što je neka unutrašnja dimenzija čovjekovog bića i što je kvalitet zadovoljenja njegovih potreba?

Globalizacija postavlja pitanje svakom čovjeku gdje je on tu i gdje je njegovo mjesto u tom procesu. Ali, očito je da u situaciji jedne nemoći, u situaciji jedne tehnološke brzine, i jedne kvantitativne datosti (globalizacija mnogo više insistira na brzini, na broju, na kvantitetu, nego na kvalitetu) teško možemo očekivati da čovjek tu i u tome može naći pravi odgovor na mnoga pitanja. Ne rijetko se i pita: ko je glavni „globalizator”? Ko je taj ko je nosilac globalizacijskog procesa. Jer, očito je da na društvenu pozornicu stupaju mnoge anonimne snage koje se ne mogu kontrolisati do sada poznatim sredstvima i mehanizmima. Koliko god da naučna i društvena misao, kao i institucije, pokušavaju usmjeravati globalna kretanja i neke globalne tokove ne uspijevaju u tome u željenom omjeru, ili

im stvari, često, izmiču kontroli.¹⁰ Neke imaginarne snage se, često, ispriječe na putu protoku informacija, koje stvaraju (ne)mogućnost određene kontrole i odgovora na ova pitanja o biti čovjeka u globalizacijskoj percepciji i perspektivi.

2. Sistem (ne)vrijednosti u razdoblju globalizacije

Globalizacijska zbivanja se, često, smještaju u prostor između imaginarnog i realnog, virtuelnog i stvarnog. To dovodi pojedinca u stanje svijesti (prvida) po kome bi mnogo bolje po njega bilo da je većina tih tranzicionih preobraženja nestvarna ili snoviđajuća.

Kada se govori o nečemu što je sistem vrijednosti i odnosu globalizacije prema njemu nesumnjivo se, kao bitno, postavlja pitanje međusobnog uticaja i interakcije: da li je globalizacija uticala na sistem vrijednosti ili je sistem vrijednosti uticao na globalizaciju? Nije moguće u tom smislu dati potvrđan niti prvi, niti drugi odgovor, na isti onaj način kao što se ne može reći da li je globalizacija dobra ili loša, u nekom pežorativnom smislu te vrednosne konstatacije. Ali, se može naglasiti da globalizacija ima i neke svoje i dobre i loše strane kojima se treba prilagođavati, i koje treba prilagođavati nekim konkretnim i određenim okvirima djelanja i bivstvovanja. Očevidno je da je u uslovima globalizacije univerzalni sistem vrednota prilično urušen. Zapravo, globalizacija je svojim tokom odvijanja napravila određeni prazan prostor ili vakuum (ne)vrednota. Po svoj prilici da u taj vakuum najmanje ulaze tradicionalne i ortodoksne vrijednosti koje se zasnivaju na slobodi, na radu, na redu, na različitostima i svemu onome što su postupne i trajne kulturološke vrednote nečega što je tradicijska i univerzalna konstanta. Upravo se jugoistočnoevropski prostor nalazi u raskoraku između tradicijskoga i modernoga, između onoga što globalizacija nameće svojim intenzivnim tokovima i nečega što je sporomijenjajući stil života.

Ekonomska dobit i ekonomski profit, kako pokazuju neka istraživanja,¹¹ utiču na to da se i kod pojedinaca koji čvrsto vjeruju u tradicionalne univerzalne vrednote mijenja sistem vrednosti ka nečemu što je konzumerizam. Zapaža se da 85% vjerujućih ljudi¹², koji bi trebalo da imaju prisutnu svijest o redosledu vrednota, puno ne razmišljaju kuda ide njihova zemlja, nego mnogo više razmišljaju o tome što su konzumeristički interesi i kako do njih doći. Zbog toga

¹⁰ Opasnosti i posljedice koje je donijela globalizacija (modernost) Gidens metaforično označava kao *Moloh* (čudovište), silu koja se kreće rušeći sve pred sobom. Ljudi pokušavaju da upravljaju tom silom, ali ne uspijevaju da kontrolišu, uvijek uspješno, njegovu brzinu i pravac, sve zbog njegove snage i nepredvidljivosti.

¹¹ Jan Rifkin, *Evropski san*, Zagreb: Školska knjiga, 2006, str. 73.

¹² *Isto*, str. 89.

globalizacijsko društvo nije loše društvo i nema uspostavljen sistem vrednota zato što ga čine loši ljudi, nego zato „što neki dobri ljudi šute”¹³ i što ne govore o lošim stranama globalizacije. Oni pomjeraju svoju svijest u smislu i smjeru određenih medijskih zahtjeva i medijskih zahvata koji su veoma dinamični i koji su glavno sredstvo protežiranja ciljeva globalizacije koje nameću najveće multinacionalne kompanije, neke međunarodne organizacije (MMF, SB, STO) i finansijski kapital.

Vrijeme modernizma, a kroz njega globalizma (kao nove vrednosne kategorije), je jako dobro poslužilo nekim novim ljudima da otmu vlast vaninstitucionalno od njihovih predhodnika, koji su imali viziju i koji nisu dozvoljavali da se vrijednosti osipaju. Obični ljudi su najveći gubitnici modernizacije / globalizacije, budući da su u stvaranju nečega „novoga” izgubili osjećaj sigurnosti, a u velikom broju slučajeva i egzistenciju, odnosno gotovo sve bitne elemente kvaliteta života.

3. Globalizacijsko doba i kvalitet života

Posmatrano sa stanovišta modernizacije života (tehnološke, informatičke), globalizacija može biti pozitivan proces, a sa tačke poboljšanja kvaliteta života i ekonomskog napretka većine u društvu, to je negativan proces. Direktno se tako nešto odražava na kvalitet života pojedinca, grupa i društva. Naime, radi se o procesu koji u ekonomskom smislu proizvodi (na lokalnom i globalnom nivou) malu grupu novih bogataša. Zbog toga su u tom procesu mnogi (većina) gubitnici, a oni pripadnici male grupe na vrhu socijalne i ekonomske piramide su dobitnici.

Globalizacijski vrtlog brzine u kome se kvalitet života pretvara u kvantitet i statističke brojke je odlika modernog doba. Takvo vrijeme prouzrokuje unutrašnje nestabilnosti kod čovjeka koje se vremenom pretvaraju u propitivanja i zaključivanja o praznini života i njegovoj skučenosti. Ljudi srednjih godina su u takvim situacijama prepušteni traganjima o (be)smislu života sa velikom vjerovatnoćom da konstatiraju njegovu alijenaciju i anomičnost. Mlađi čekaju što će uraditi oni srednjih godina i stariji, i u tom čekanju im prolazi nepovratno vrijeme, i oni su dezorjentisani. Globalizacijski nametnuta brzina prosto melje njihove spoznajne mogućnosti o boljem životu i perspektivnijem društvu.

Trka za brojevima i statističkim masama u modernizacijskoj izgradnji društva pretvara ih u pojedince i grupe koji ne mogu komunicirati ni sa svojim naj-

¹³ Ulrick Beck, *Što je globalizacija*, Zagreb: Vizura, 2003. str. 67.

bližim okruženjem. Pri svemu tome nezaobilazno je i traganje za svojim samouaktuelizirajućim bivstvom, i potraga za identitetom koji je dostojan čovjeka.

4. Umjesto zaključka: Ka vremenu brzine, kvantiteta i nevrednota

Globalizacijsko vrijeme „gradi” svoju prepoznatljivost na brzini, površnosti, deregulaciji, konzumerizmu, otpadu, bizarnosti, kvantitetu, relativizaciji i banalizaciji svega dosadašnjeg. Kulminira u tom sistemu (ne)vrednota(e), a čovjekova egzistencija se gradi na simulaciji i improvizaciji punoj neuspjelih poduhvata. Izazovi modernizacijskog doba dominantno počivaju na plutokratskoj amnestiji, prvenstveno, trgovačke i finansijske, a potom i drugih prevara koje se savremenim jezikom zovu biznis, kao i na tehnološkoj diktaturi brzine i promjene. Humanističko promišljanje svijeta i moralni temelj čovjekova opstanka trpe svakim danom sve veći poraz. Modernizacijski tokovi čovjeka sabijaju u zatvoreni prostor u kome se teško snalazi i u kome polako gubi ideale za bolji i pravedniji život.

Ali, pošto je sistem vrijednosti urušen, kvalitet egzistencije čovjeka, pojedinca počiva i leži u sjećanju tamo gdje stanuje (ili je nekad stanovao) život. U uslovima globalizacije formalno i fizički ne nestaju države, kulture, pojedinci i grupe, ali se u globalizacijskom procesu mijenja karakter suvereniteta i to bitno transformiše ličnost, grupu, društvo i njihove strukture.

Literatura

1. Bauman, Zigmunt. *Fluidni život*. Novi Sad: Mediteran publishing, 2009.
2. Bek, Urlih. *Rizično društvo, U susret novoj moderni*. Beograd: Filip Višnjić, 2001.
3. Beck, Urlich. *Šta je globalizacija?* Zagreb: Vizura, 2003.
4. Čomski, Noam. *Profit iznad ljudi. Neoliberalizam i globalni svetski poredak*. Beograd: Filip Višnjić, Beograd, 2003.
5. Drašković, Veselin. *Kontrasti globalizacije*. Beograd: Ekonomika i Fakultet za pomorstvo Kotor, 2002.
6. Giddens, Anthony. *Treći put*. Zagreb: Politička kultura, 1999.
7. Giddens, Anthony. *Odbjegli svijet – kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb: Naklada „Jesenski i Turk”, 2005.
8. Huntington, Samjuel. *Sukob civilizacija*. Podgorica: CID, 2000.

9. Kalanj, Rade. *Globalizacija i postmodernost*. Zagreb: Politička kultura”, 2004.
10. Mander, Džeri i Edvard Goldsmith (prir.). *Globalizacija – Argument protiv*. Beograd: Clio, 2003.
11. Milardović, Anđelko. (ur): *Globalizacija*, Osijek – Zagreb – Split: Pan Liber, 2001.
12. Mitrović, Ljubiša. *Izazovi sociologije i globalizacija*, Niš: Ekonomske teme, XLI, 2003, br. 2.
13. Mitrović, Ljubiša. *Balkan u svetlu razvojnih megatrendova: tranzicije, globalizacije, regionalizacije i evropske integracije*. U Zborniku Društvene promene i razvoj, Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2008.
14. Rifkin, Jan. *Evropski san*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
15. Sholte, Jan-Aart. *Globalization: A critical introduction*. London: Palgrave Macmillam, 2000.
16. Stojković, Branimir. *Evropski kulturni identitet*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.
17. Todorova, Marija. *Imaginarni Balkan*. Beograd: Clio, 2006.
18. Tomlinson, Jon. *Globalization and cultural identity*, [www. polity.co.uk/global/pdf/GTR_eader2eTomlinson.pdf](http://www.polity.co.uk/global/pdf/GTR_eader2eTomlinson.pdf).
19. Trkulja, Jovica. (ur) *Iskušenja globalizacije: globalizacija, evropeizacija i nacionalni identitet*. Kikinda: Kikindski dijalozi, 2003.
20. Vidojević, Zoran. *Kuda vodi globalizacija?* Beograd: Filip Višnjić, 2005.
21. Vukadinović, Srđan. *Korupcija kao prateća pojava društva*. U Zborniku *Društvene promene, kulturni i etnički odnosi i evrointegracijski procesi na Balkanu*. Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu, 2004.
22. Vuletić, Vladimir (ured.). *Globalizacija – mit ili stvarnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
23. Vuletić, Vladimir. *Globalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2009.
24. Wallerstin, Immanuel. *Development or Development of World – System?, Introduction. One World Society*. In: *Globalization, Knowledge and Society*, London: Sage Publications, New Delhi: Newlury Park, 1990.
25. Wallerstein, Immanuel. *Geopolitics and Geoculture. Essays on the Changing World System*. Cambridge: University Press, 1991.

Boro Tramošljanin¹
Fakultet političkih nauka
Banja Luka
tramosljaninboro@gmail.com

Pregledni rad
UDC 316.42.063:339.54
DOI
Primljeno:12.02.2012.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Globalizacija i mehanizmi njenog ostvarivanja

Abstract

The introductory section of the paper refers to the conceptual operationalization of globalization and the different theoretical views on globalization. The central segment of the script is dedicated to the dimensions of globalization and its mechanisms of objectification of social reality. The final section of the script is focused on the consequences of globalization, of which one has a positive and others negative effect on humanity.

Key words: globalization, globalism, westernization, capital, market, nation, nation state, culture, civilization, size, mechanism, consequences.

Apstrakt

Uvodni dio rada se odnosi na pojmovnu operacionalizaciju fenomena globalizacije i na različita teorijska gledišta o globalizaciji. Centralni segment rada je posvećen dimenzijama globalizacije i njenim mehanizmima. Zaključni dio rada akcenat stavlja na posljedice globalizacije, od kojih jedne imaju pozitivne, a druge negativne efekte po čovječanstvo.

Ključne reči: globalizacija, globalizam, vesternizacija, kapital, tržište, nacija, nacionalna država, kultura, civilizacija, dimenzija, mehanizam, posljedica.

Uvod

Dinamiku savremenom društvu dao je brzi razvoj nauke, tehnologije i tehnike sredinom 60-tih godina prošlog vijeka, koji je omogućio intenziviranje društvenih odnosa, njihove aktivnosti i međusobno povezivanje - porast me-

¹ Profesor sociologije na FPN, Univerzitet u Banjoj Luci. E-mail: tramosljaninboro@gmail.com

đunarodne razmjene i međuzavisnosti, objedinjenih terminom globalizacija.² Početkom 90-tih godina prošlog vijeka intenzivirana je upotreba ovog termina kada je ostvaren trijumf liberalnog kapitalizma u dugogodišnjem nadmetanju sa komunizmom. Ovim zbivanjima nije izmijenjena samo „politička slika” svijeta, već su se promjene desile u svim sferama života – otvorena su vrata zemljama Zapada, prije svega SAD, da ostvare uticaj na ostatak svijeta koji je trebao da prihvati dominantne Zapadne modele u politici, u kulturi i u svakodnevnom životu.

Mnoštvo značenja koja se pripisuju pojmu globalizacija, kao i ne postojanje definicije koja bi bila opšte prihvaćena, svjedoče o kontroverznosti ovog pojma – jedni globalizaciju shvataju kao planetarni proces koji se ne može zaustaviti, dok drugi pod ovim pojmom podrazumijevaju nezaustavljivo širenje i dominacija Zapadne civilizacije po čitavom svijetu.

Izgradnja globalnog društva ima svoje negativne i pozitivne posljedice. Negativne posljedice bi se ogledale u nejednakoj raspodjeli ekonomskog bogatstva, sirovina, nejednakom ekonomskom razvoju, usponu globalnog „varvarstva” (uspon transnacionalnih mafija, kartela droge i sl.)³, nastupu dezintegrativnih, separatističkih i tribalističkih težnji i pokreta i sl. Na drugoj strani, povećanje ukupnog životnog standarda, povećanje socijalne mobilnosti, slobodno integrisano svjetsko tržište, izgradnja političkog pluralizma, razvijanje demokratije i demokratskih procedura, širenje naučnih znanja koja postaju dostupna velikom broju korisnika i sl., jesu neke od pozitivnih posljedica globalizacije.⁴

Zbog različitog gledanja na globalizaciju – njene uloge, značaja i posljedica, nastaje spor oko pojma globalizacije (hiperglobalisti, skeptici i trenasformacionisti).

U ovome radu razmatraćemo različite pristupe globalizaciji (neoliberalni, reformistički, radikalni i sl.), dimenzije globalizacije (ekonomska, politička, kulturna, informatička, globalizacija jezika, nauke, terorizma i sl.), kao i mehanizme kojima se ostvaruju procesi globalizacije (vojni savezi, multinacionalne kompanije, ključne finansijske institucije i organizacije, elektronski mediji,

² „Globalizacija je manifestacija, pojavljivanje globalnog društva (svetskog društva). [...] Pojam ‚globalno’ može se upotrebiti samo (da bi bilo teorijski precizno) na one manifestacije koje se ispoljavaju na nivou ‚globusa’ (kao simbola zemlje, ukupnost našeg realnog života), ili na nivou ‚karte sveta’, kao ‚razvučenog’ globusa, dakle, na svetskom nivou.” (Više vidjeti u: Ivan Šijaković i Vilić Dragana, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010, str. 64 – 65).

³ Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Podgorica: CID, 1998, str. 357.

⁴ Ivan Šijaković i Vilić Dragana, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010, str. 66 – 67.

američka ideja ljudskih prava, razne (četo i tajne) organizacije kao što su Bilderberg grupa i Trilateralna komisija, zatim nauka, tehnologija i tehnika.

1. Pojmovno određenje globalizacije

Pojam globalizacija ušao je, neposredno, u pojmovni krug društvenih nauka šezdesetih godina 20. vijeka, a njegova upotreba intenzivirana je devedesetih godina.⁵ Njime se označavaju promjene u savremenom društvu (u politici, u ekonomiji, u kulturi i sl.) koje dovode do porasta međunarodne razmjene i međusobne zavisnosti u svijetu. Na razvoj procesa globalizacije uticao je napredak ostvaren u sistemima komunikacije (izum satelitske komunikacije) koji je ostvaren šezdesetih godina prošlog vijeka, a koji je omogućio prenos velikih količina informacija svuda po svijetu, povezivanje ljudi, intenziviranje društvenih odnosa i aktivnosti ljudi. Specifičnost ovoga procesa čine nove tehnologije, novi društveni akteri, nova tržišta, novi mehanizmi upravljanja i sl. U zemljama Istočne Evrope i SSSR-a početkom devedesetih godina 20. vijeka uslijedile su značajne društvene, političke i kulturne promjene (tržišni sistem slobodne konkurencije, izgradnja demokratskih političkih institucija, kulturno otvaranje i sl.) uzrokovane slomom komunizma i pobjedom liberalnog kapitalizma, čime je pojam globalizacija poprimio svoju frekventnu konotaciju.⁶

Bez obzira na različita mišljenja u vezi s procesom globalizacije⁷, kao i na činjenicu da su u istoriji ljudskog društva zabilježena neka kretanja koja su imala slične, „globalne” tendencije (ekspanzija velikih religija i civilizacija, vojna

⁵ Ranije, umjesto pojma globalizacija, korišteni su njeni supstituti, kao što su „građanstvo svijeta”, „federativna država vječnog mira”, „internacionalizacija kapitala”, „mondijalizacija”, „konvergencija”, „modernizacija”, „totalizacija”, „svjetski integracioni procesi”, „planetarni menadžment”, „unitarizacija svijeta”, „planetarna socijalistička revolucija”.

⁶ Entoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2005, str. 57.

⁷ Neki mislioci nastoje pokazati da su kreatori globalizacije svijeta, ekonomski moćne multinacionalne kompanije, koje su zainteresovane za što bržu cirkulaciju robe, kapitala, ljudi u internacionalnim razmjerama, čime se nastoje transcendirati nacionalne države, kao najveća prepreka na tom putu, zatim da su glavni protagonisti globalizacije svijeta, moćne države Zapada, predvođene SAD-a, kao „svjetskim policajcem”, pod čijom se komandnom palicom, nastoji ostvariti globalizacija svijeta. O ovome govori Henri Kisindžer, u knjizi „Diplomatija” (1994) kaže da je to treći pokušaj SAD-a da se uspostavi novi svjetski poredak, koji bi značio da je na djelu ostvarena globalizacija svijeta. Najprije je Vilson 1918-te godine, nastojao da realizuje koncept demokratije po mjeri SAD-a. Taj plan je bio bezuspješan zbog strategije američkog izolacionizma. Drugi put je to želio da postigne Hari Truman sa „Maršalovim planom”, ali je i on propao usljed sukoba sa Sovjetskim Savezom. Tada nastaje period hladnog rata, u kojem je postojala ravnoteža sila, odnosno, ravnoteža straha. I tek treći put, 1989-te godine, padom Berlinskog zida, i 1990-te dezintegracijom Sovjetskog Saveza, Bušu i Klintonu je otvoren put ka svjetskoj dominaciji. Vidjeti: Henri Kisindžer, *Diplomatija I – II*, Beograd: Verzal Pres, 1999.

osvajanja i džinovska carstva), globalizacija, kako je to primijetio M. Pečujlić, predstavlja jedno trajno i univerzalno stremljenje čovječanstva.⁸

U naučnom smislu, termin globalizacija implicira to da se radi o objektivnom, permanentnom, nezaustavljivom i ireverzibilnom procesu integracije svijeta na ekonomskom, političkom, kulturnom, civilizacijskom i komunikacijskom planu. U ideološkom smislu, globalizacija se izjednačava sa globalizmom, odnosno sa nastojanjem moćnih svjetskih sila Zapada da uspostave svoju ekonomsku, političku i vojnu dominaciju u svijetu. Otuda i nastojanje da se globalizacija poistovjeti sa „vesternizacijom”. Na drugoj strani imamo regionalno povezivanje zemalja pacifičkog regiona označeno kao „isternizacija”. Dakle, ovdje je riječ o dva (konkurentna) modela koja se „maskiraju” globalizacijom.

Iz prethodno rečenog u vezi s globalizacijom, možemo se složiti s M. Pečujlićem da ovaj pojam simbolizuje duh našeg vremena, moćnu silu koja oblikuje život savremenog svijeta.⁹

2. Različita teorijska gledišta o fenomenu globalizacije

S obzirom na aktuelnost procesa globalizacije pokrenute su različite rasprave u vezi s njim, iz kojih su nastala različita objašnjenja ovog fenomena, tj. različiti pokušaji da se on razumije. Klasifikaciju pristupa analizi globalizacije, a koja je prihvaćena od većine savremenih naučnika, dao je istaknuti mislilac Dejvid Held. On razlikuje tri škole mišljenja u vezi s globalizacijom: hiperglobaliste, skeptike i transformacioniste.

1. **Hiperglobalisti**, imaju afirmativan odnos prema globalizaciji koju fetišiziraju do paroksizma. Njen glavni protagonist je Ome. On tvrdi da globalizacija predstavlja novu eru gdje su ljudi postali aktivni subjekti disciplinovani globalnim tržištem (a ono od njih zahtijeva ličnu inicijativu i preduzimački duh imanentan tržišnoj ekonomiji).
2. **Skeptici**, zadržavaju kritičan, da ne kažemo, nihilistički odnos prema globalizaciji. Ona je, za njih, mit koji se ne može dovesti u kontekstualnu vezu sa realnim činjenicama. Nivo ekonomske i svake druge integracije je ispod onoga o kojem govore hiperglobalisti. Prema tome, nije na mjestu idealnotipski model globalizacije kojeg zamišljaju hiperglobalisti, smatrajući da je on paradigma kojoj treba, bez pogovora, težiti. Takođe, moć nacionalnih vlada u regulisanju ekonomskih djelatnosti nije opala. To znači da je iluzija globalista u tome da će suverenitet nacionalnih država

⁸ Miroslav Pečujlić, *Globalizacija – dva lika sveta*, U: Marko Vučinić (ured.), *Aspekti globalizacije*, Beograd: Beogradska otvorena škola, 2005, str. 37.

⁹ *Isto*, str. 5 - 6.

biti smješten u „muzej starina”. On će se i dalje manifestovati jer nacije i nacionalne države pokazuju otpornost prema globalizaciji koja želi da ih poništi. Osim toga, skeptici se pozivaju i na činjenicu, da je ekonomska integracija u svijetu blokirana uticajem regionalizacije. Svjetska ekonomija se danas nalazi pod dirigentskom palicom tri glavna finansijska i trgovinska bloka Evrope, Pacifičke Azije i Sjeverne Amerike. Drugim riječima, svjetska ekonomija je manje integrisana u poređenju sa erom klasičnog zlatnog standarda pri kraju 19-og vijeka.

3. **Transformacionisti**, globalnu međuzavisnost objašnjavaju procesom modernizacije. Oni osporavaju stav o nestanku nacionalnih država koje su, po svojoj prirodi, otporne i ne mogu se jednostavno slomiti. Po njihovom mišljenju globalizaciju prati integracija velikih država i fragmentacija malih država. Na toj osnovi se podstiču u njima nacionalni i vjerski sukobi što, po pravilu, vodi njihovoj disoluciji. To izaziva veliku neizvjesnost i čovječanstvo se nalazi u jednoj dijaboličnoj situaciji iz koje se teško može naći izlaz.

Lesli Skler smatra da je sociološke radove o globalizaciji moguće diferencirati u četiri kategorije:¹⁰

- a) **Svjetsko-sistemske pristup** se temelji na distribuciji zemalja na zemlje centra, poluferije i periferije.
- b) **Model globalne kulture** je fokusiran na probleme konstituisanja nacionalnih identiteta determinisanim od strane homogenizovanih mas-medija.
- c) **Model globalnog društva** je emaniran naukom, tehnologijom i industrijom, kao najznačajnijom privrednom granom.
- d) **Model globalnog kapitalizma** je efektuirao snage globalizirajućeg kapitalizma i to je njegova *differentia specifica* u odnosu na druge društveno-ekonomske formacije.

Roland Robertson posmatra globalizaciju u psihološkoj ravni naglašavajući da se ona „odnosi na zgušnjavanje sveta i jačanju svesti o svetu kao celini”. Entoni Gidens suštinu globalizacije dijagnosticira ovim riječima „Svet je u mnogim značajnim aspektima postao jedinstveni sistem kao rezultat sve tešnje uzajamne zavisnosti koja sada deluje bukvalno na svakoga od nas. Globalni sistem nije samo sredina u okviru koje se razvija konkretno društvo. Društvene, političke i ekonomske veze koje presecaju granice između zemalja u odlučujućoj meri utiču na sudbinu ljudi u pojedinim zemljama. Opšti izraz za označavanje sve veće međuzavisnosti svetskog društva je globalizacija”.¹¹ Prema mišljenju Šoltea

¹⁰ Pogledati: Lesli Skler, *Rivalska shvatanja globalizacije*, Zbornik radova: *Globalizacija, mit ili stvarnost*, Beograd: ZUNS, 2003, str. 31 – 47.

¹¹ Entoni Gidens, *Sociologija*, Podgorica: CID, 1998, str. 58 - 59.

o fenomenu globalizacije postoje tri teorijska pristupa, neoliberalni, reformistički i radikalni.¹²

Neoliberalni pristup se odlikuje radikalizmom, gdje tržište ima magičnu moć da rješava sve društvene anomalije, pri čemu se apstrahuju socijalne posljedice koje tržište izaziva. To znači da na jednoj strani sve više nastaje manjinska elita enormno bogatih, a na drugoj gigantska masa sve siromašnijih.

Reformistički pristup se zalaže za globalizaciju sa socijalnim likom što nailazi na veliki otpor krupnog kapitala. On nastoji da potisne socijalni kapitalizam u korist neoliberalnog kapitalizma koji nema razumijevanja za deprivirajuću poziciju društvenih grupa koje su marginalizovane od strane društva (radnici, omladina, inteligencija).

Radikalni pristup ima nihilistički odnos prema globalizaciji, smatrajući da ona izaziva brojne turbulencije u društvu i da se time stavlja brana njegovom razvoju i progresu.

Za Ulriha Beka je karakteristično da pravi distinkciju između globalizma, globalnosti i globalizacije.¹³ Pod globalizmom supsumira „ideologiju vladavine svetskog tržišta, ideologiju neoliberalizma”. Globalnost nas upozorava na fakat „da već dugo živimo u svetskom društvu”. Globalizacija se opredmećuje kroz „procese putem kojih transnacionalni akteri sa različitim izgledima na moć, orijentacijama, identitetima i mrežama presecaju i potkopavaju suverene nacionalne države”. I Mihailo Marković, poput Ulriha Beka, nastoji povući demarkacionu liniju između globalizacije i globalizma.¹⁴ Globalizacija, po mišljenju pomenutog autora, je „nezadrživ proces svetske integracije na tehnološkom, komunikacijskom, političkom, naučnom i kulturnom planu”. Globalizam je „ideologija i politika svetske dominacije”. Nenad Suzić ističe da postoje dva modela globalizacije¹⁵ i to: a) razvoj i približavanje civilizacija na planeti Zemlji ili, b) amerikanizaciju tj. pozapadnjenje. Na ambivalenciju pojma globalizacije ukazuje i Vladimir Vuletić, jer se za nju često koriste sinonimi kao što su internacionalizacija, globalnost, globalizam, glocalizacija, regionalizacija, imperijalizacija, novi svetski poredak.¹⁷

Iz svih navedenih razmatranja o globalizaciji od strane brojnih autora mogli bismo sagledati njenu karakterizaciju sa sljedećim oznakama:

¹² Pogledati: Jan Aart Scholte, *Globalization- A critical introduction*, London: Macmillan Press, 2000, pp. 35 – 42.

¹³ Pogledati: Ulrich Bek, *Virtualni poreski obveznici*, u Zborniku: *Globalizacija, mit ili stvarnost*, Beograd: ZUNS, 2003, str. 129/142.

¹⁴ Pogledati: Mihailo Marković, *Intervju*, Književni list br. 43 i 44. 2006.

¹⁵ Pogledati: Nenad Suzić, *Globalizacija i srpski nacionalni interesi*, Banja Luka: TT centar Banja Luka, 2001, str. 5-12.

¹⁶ *Isto*, str. 5-12.

¹⁷ Vladimir Vuletić, *Sociološki rečnik*, Beograd: ZUNS, 2007.

1. Fenomen globalizacije je amorfan pojam, jer svaki od navedenih teoretičara je interpretira u skladu sa svojom „ličnom jednačinom” tako da nam ostaje nejasno esencijalno značenje globalizacije.
2. Globalizacija nije mit, već realnost, čiji objektivitet, u velikom broju njenih dimenzija, ekonomskoj, tehnološkoj, političkoj, kulturnoj, civilizacijskoj, informativnoj, niko ne dovodi u pitanje.
3. Globalizacija je djelo naučno-tehnoloških revolucija, pri čemu posebno ističemo esencijalnu ulogu treće naučno-tehnološke revolucije (informatičke revolucije)¹⁸, koja je doprinijela da globalizacija postane nezadrživ proces svjetske integracije.
4. Moramo nužno povući kardinalnu razliku između globalizacije i globalizma, pri čemu globalizacija ima pozitivnu konotaciju, a globalizam je apsolutno neprihvatljiv, jer je u funkciji moćnih svjetskih sila pretvoren u ideologiju i politiku dominacije u planetarnim razmjerama.
5. Globalizacija je usmjerena na destrukciju nacija i nacionalnih identiteta. Ako bi se to dogodilo, nastalo bi uniformno i bezbojno čovječanstvo, što bi bio definitivni kraj humanizma i morala sa strahom o apokaliptičkom završetku savremene civilizacije.
6. Globalizacija i fragmentacija su dva komplementarna procesa s obzirom da na jednoj strani imamo fuziju velikih država, a na drugoj disocijaciju malih država.

3. Dimenzije globalizacije

Kada je riječ o globalizaciji onda se ona u svojim manifestacijama javlja u više dimenzija.

1. **Ekonomska globalizacija** implicira organizovanje proizvodnje u planetarnim razmjerama. Tome podsticaj daju ekonomski snažne transnacionalne korporacije koje su zainteresovane za brz i neometan proces cirkulacije robe, kapitala, ideja, ljudi. Dakle, ovdje se radi o planetarizaciji kapitala koja nemilosrdno lomi sve nacionalne i druge barijere i svojom ekspanzijom je dosegao u svaki kutak planete.
2. **Politička globalizacija** poriče ulogu nacionalnih država u domenu tržišnih standarda (regulisanja robnonovčanih odnosa), zaštite ljudskih

¹⁸ Ovdje govorimo o trećoj tehnološkoj revoluciji prema „inerciji” i inspiraciji koju je pokrenuo Alvin Tofler knjigom „Treći talas”, iako se preciznije može govoriti o 5 naučno-tehnoloških revolucija (parna mašina, električna energija, nuklearna energija, informatika i solarna energija). Čak i o redosljedu ne postoji potpuno slaganje, da li je nuklearna energija, treća ili četvrta revolucija, odnosno da li je informatička revolucija nastupila prije ili poslije nuklearne.

prava, prirodne i društvene sredine. To nije više stvar pojedinačnih nacionalnih država, koje se rukovode klasičnom koncepcijom državnog suvereniteta, već o tome mora da vodi računa cjelokupna međunarodna zajednica.

3. **Kulturna dimenzija globalizacije** je intencionalno usmjerena ka stvaranju uniformne svjetske kulture. Nesumnjivo tako nešto bi se postiglo zahvaljujući homogenizaciji nacionalnih kultura odnosno različitih stilova i pogleda.
4. **Informatička globalizacija** podrazumijeva globalizaciju komunikacija, jer je razmjena informacija svjetski proces koji se odigrava meteorskom brzinom.
5. **Globalizacija nauke, tehnologije** s obzirom da su oni, po svojoj prirodi, univerzalni proizvod jer su inkorporirani u znanju i iskustvu čovječanstva kao cjeline i u principu su od utilitarističkog značaja za sve narode.
6. **Globalizacija jezika**, gdje je engleski jezik postao svjetski jezik i ne bez razloga se naglašava da će u 21-om vijeku biti dominantan zbog toga što se nalazi u komplementarnom odnosu sa informatičkom tehnologijom. Engleski jezik sve više potiskuje druge jezike iz škola i iz službene upotrebe u poslovnom svijetu. Time se dovode u pitanje drugi nacionalni jezici i nacionalni identiteti u vrijeme globalizacije koja ih nastoji destruirati.
7. **Globalizacija terorizma**, jer smo svjedoci da se teroristički napadi događaju na cjelokupnoj planeti i nijedna zemlja u svijetu nije zaštićena od te pošasti koju inspirišu islamske države.
8. **Globalizacija jedne slike svijeta** koja se silom nastoji da nametne cjelokupnom čovječanstvu od strane protagonista novog svjetskog poretka na čelu sa SAD-a.
9. **Globalizacija zagađenosti prirodne i društvene sredine** čije ekološke posljedice pogađaju sve zemlje svijeta (nezavisno od toga što su one veće u zemljama u razvoju od onih zemalja koje su ekonomski i tehnološki od njih daleko više razvijenije).
10. **Globalizacija nepravde** koja je ekskomunicirala pravdu i ona u ime nje istupa. Iz ovoga zaključujemo da je u planetarnim relacijama uspostavljena prevalencija pozitivnog prava koji se rukovodi principom nepravde, umjesto prirodnog prava protkanog načelom pravde. Više nego očigledno, danas je prirodno pravo potpuno nemoćno, jer više ne služi ni kao korektiv pozitivnom pravu, već može jedino da predstavlja farsičnu ornamentiku, ukras da bi se kamuflirala brutalnost i nehumanost pozitivnog prava.

4. Mehanizmi globalizacije

Iako su istoriji postojali procesi i nastojanja koja su imala „globalne” tendencije, ovdje ćemo se osvrnuti na načine na koje se procesi globalizacije, u pravom smislu te riječi, odvijaju u naše vrijeme, simultano, minuciozno, primjenom većeg broja mehanizama, od kojih smo izdvojili sledeće:

1. Iza globalizacije svijeta stoje ekonomski moćne multinacionalne kompanije. Nije nepoznato da danas u međunarodnim ekonomskim odnosima i u trgovini glavnu riječ ima oko 500 transnacionalnih kompanija koje su sa ekonomskog aspekta zainteresovane za slobodu trgovine i ukidanje carinskih i svih drugih barijera u internacionalnim planetarnim razmjerama. Po riječima poznatog američkog ekonomiste, Keneta Galbrajta, njihova ekonomska moć je tolika da će one negirati svaku potrebu za nacijom i nacionalnim identitetom, jer lojalnost svojoj svjetskoj firmi postaje značajnija od geografski i politički omeđenog pojma nacionalizma i patriotizma. Tačnije rečeno, za jednog Italijana ili Francuza, koji imaju svoj kapital u „Filipsu” ili „Dženeral motorsu”, važnije je da ostvare profit ili višak vrijednosti, nego da se u subjektivnom i nacionalnom pogledu osjećaju Italijanom ili Francuzom. Prema tome, zapadni građanski svijet je svijet ekonomskih interesa, i u poređenju sa tim interesima svi drugi interesi, pa i nacionalni, od drugorazrednog su značaja. Suštinu tog svijeta su jasno dijagnosticirali Hegel, Adam Smit, Mekferson i Jeringa. Hegel je građanski svijet nazvao „bojnim poljem privatnih interesa”, a Adam Smit je govorio da je u njemu čovjek rođen da bude trgovac”. Takođe i Mekferson je isticao da je zapadni svijet „svet posesivnog individualizma”. Ovim ocjenama se priklanja i R. Jeringa osnivač teorije interesa u pravnoj nauci kad kaže: „Moja kesa mi je moja sloboda na putu”. Dakle, svojina je uslov manifestacije moje slobode, jer se u njoj nalazi „zapretano emancipatorski jezgro”.
2. Na liniji globalizacije planete djeluju i ključne finansijske institucije i organizacije: Svjetska banka, MMF i Svjetska trgovinska organizacija. Putem ovih institucija i organizacija treba da se ostvari prestrukturiranje svjetske privrede u interesu Amerike, kao vodeće svjetske sile, pod čijom se komandnom palicom sprovodi nasilna unitarizacija svijeta.
3. U funkciji globalizacije svijeta su i elektronski mediji (sateliti) koji doprinose da ljudi širom svijeta neposredno participiraju u svim značajnim političkim, kulturnim i sportskim manifestacijama. Geografska udaljenosti između kontinenata gubi svoj značaj i u vezi s tim Maršal Makluan s pravom ističe da cijeli svijet postaje jedno „planetarno selo”. Drugačije rečeno - nastupila je jedna kompresija vremena i prostora, budući da se

u istom vremenskom trenutku može posmatrati neki medijski događaj na svim tačkama zemaljske kugle (istovremeno u Njujorku, Londonu, Parizu, Moskvi, Kairu, Pekingu, Melburnu, Torontu). Iz ovog se može zaključiti da je Gutenbergova galaksija, kao vrijeme knjige i pisanog teksta, definitivno smještena u „muzej starina” ustupivši svoje mjesto daleko efikasnijoj, bržoj komunikaciji pomoću slike koja se pojavila s pronalaskom elektronskih medija, satelita.

4. Globalizacija svijeta nastoji se opravdati i kamuffirati tradicionalnom američkom idejom ljudskih prava. Ovo se najbolje može vidjeti na primjeru bivših socijalističkih zemalja u kojima su ta prva volontaristički toliko proširena da supsumiraju prava manjinskih nacija.¹⁹
5. Posebnu artikulaciju u procesu nasilne globalizacije svijeta daju i tajne organizacije kao što su Bilderberg grupa i Trilateralna komisija, čiji je osnovni zadatak preoblikovanje svijeta u namjeri da se ostvari krajnji cilj: novi svjetski poredak, koji će da reprezentuje jedinstvena svjetska vlada.²⁰
6. Globalizacija svijeta se danas nastoji ostvariti i vojnim savezima. Od njih najveću ulogu ima NATO-pakt koji se, prijemom novih članova, nasilnom makijavelističkom metodom širi prema Rusiji i Kini, nastojeći ih destabilizovati i uništiti kao velike vojne sile.
7. Globalizaciji svijeta svoj obol daju nauka i tehnika, s obzirom da njihovi rezultati transcendiraju nacionalne granice koristeći svim narodima bez

¹⁹ „Slovenačka, Hrvatska, a posle toga i tragična bosansko-hercegova secesija, u okviru ove doktrine, bila je protumačena [...] kao pravo manjih nacionalnih grupacija na samoopredjeljenje do otcjepljenja. [...] Dakle to je izvedeno pomoću apsolutizacije republičkih i relativizacije državnih granica. [...] No demokratska procedura je bila, pokrivena institucijom referendum primjenjenog na takve administrativne jedinice koje su odgovarale manjim narodima. [...] Tako su oni (riječ je o Srbima) koji su najvećim žrtvama stvorili jugoslovensku zajednicu naroda i to u dva maha, u toku Prvog i Drugog svjetskog rata, bili dovedeni u situaciju potpune nacionalne obespravljenosti. [...] Paradoksalno, na ovaj način, prava manjina su izbila u prvi plan dok su, u isti mah, prava svake nacionalne većine okvalifikovana kao nešto, po sebi sumnjivo i uvijek po sebi dominatorsko”. Na taj način izvršena je disolucija Druge Jugoslavije izazivavem etničkih sukoba koji su imali za posljedicu konstituisave malih država nesposobnih da se suprostave ekonomskoj eksploataciji i političkoj dominaciji od strane svjetskih sila.

²⁰ Bilderberg grupa je formirana 1954, u Holandiji, u hotelu „Bilderberg”, po čemu je i dobila takav naziv. Ona se opisuje kao nevidljiva ruka, kao vlada plutokrata ekonomski moćne elite koja je pozvana da upravlja svijetom. Za nju je karakteristično da je skrojila Karingtonov papir ili plan kojim je izvršena destrukcija bivše Jugoslavije. Trilateralna komisija je konstituisana 1973. godine u Tokiju. Ona sačinjava koaliciju tri najbogatija svjetska regiona: Amerike, Zapadne Evrope na čelu sa Njemačkom i Azije predvođene Japanom. Trilateralna komisija je organizacija transnacionalnog finansijskog kapitala. U okviru nje dominantnu poziciju zauzima Amerika, u cilju ostvarenja njenog sna, da do 2000. godine ovlada svijetom (ovaj san se još nije ispunio i veliko je pitanje da li će se ikad i ostvariti).

razlike. Iz svjetskih centara naučna i tehnička znanja se difuzno šire u kosmopoliskom značenju te riječi.

8. Globalizacija svijeta na ekonomskom planu determiniše i nastanak globalne svjetske kulture koja sve više potiskuje specifičnosti nacionalnih kultura homogenizirajući životne stilove i poglede.
9. Globalizacija svijeta se nastoji implementirati i putem sekta čije masovno ekspanziranje je u posljednje vrijeme dovedeno do paroksizma. One dezavuišu naciju (nacionalnu kulturu, nacionalni identitet) nastojeći njihove pripadnike denacionalizovati, odnosno separirati od miljea svoje kulture, tradicije, vjerskih osjećanja, mentalnih i psiholoških osobina. Otuda je sasvim razumljivo što sektaši *a priori* odbacuju bilo kakav nacionalizam i patriotski odnos prema otadžbini. Zatim, sekte skrnave nacionalne simbole, (ne žele pozdraviti zastavu, saslušati himnu). Iako se na prvi pogled razlikuju, sve one imaju zajednički imenitelj opredmećen u destrukciji nacionalne svijesti i uspostavljanju defetističke svijesti s ciljem da se poništi nacionalni identitet. Razumije se da je to esencijalna pretpostavka za konstituisanje uniformnog čovječanstva u kojem neće biti nacija i nacionalnih kultura. Na svemu tome se nastoji instalirati novi svjetski poredak na inicijativu Amerike, a uz mazohističku podršku najmoćnijih zemalja Evropske unije (Njemačke, Engleske, Francuske) čije nivelirajuće klatno nastoji unificirati nacionalne osobenosti sa bogatom kulturom, tradicijom i tako ih uskladiti sa anglosaksonskim standardima.

5. Posljedice globalizacije

Imajući u vidu činjenicu da je globalizacija protivurječan i višedimenzionalan društveni fenomen, onda je sasvim razumljivo da ona ima pozitivne i negativne posljedice. Polazeći od hipotetičke pretpostavke da se globalizacija svijeta vrši uz ravnomjerno učešće svih zemalja, bez obzira na njihovu ekonomsku i političku moć, ona bi imala nekoliko korisnih efekata po cjelokupno čovječanstvo.

- a) Nastalo bi otvoreno, demokratsko društvo sa osiguranim pravima i slobodama građana;
- b) Došlo bi do porasta životnog standarda ljudi uslovljenog ekonomskim prosperitetom koji bi nastupio kao posljedica brzog i nesmetanog protoka kapitala, kudi, ideja, dobara;
- c) Planetarne vrijednosti građanskog društva doživjele bi svoju afirmaciju, kao što su tržišna privreda, pravna država, parlamentarna demokratija, ideologija rada i sloboda građanina;

- d) Prožimanje različitih kultura ne bi vodilo stvaranju uniformne svjetske kulture, već bi svaka nacija imala pravo da bez ikakvih prepreka razvija svoju nacionalnu kulturu, obrazovanje, jezik;
- e) Sloboda medija ne bi bila u funkciji propagande u cilju obmanjivanja svjetskog javnog mnjenja, nego istine i pravde, kao jedine opravdane ideje vodilje u novinarskoj profesiji;
- f) Smanjila bi se distanca između ekonomski, tehnološki i civilizacijski manje razvijenih zemalja i onih razvijenih.
- g) Došlo bi do svestranog povezivanja svijeta, u kojem bi bila ostvarena ravnopravna pozicija naroda i država, gdje iščezava tlačenje, bijeda i nasilje, a na njihovo mjesto stupa sloboda pojedinca koja je uslov slobodnog razvitka za sve.
- h) Globalizacija sadrži emancipatorske potencijale koje bi mogle da iskoriste zemlje u razvoju u nastojanju da se oslobode od ekonomske i političke zavisnosti prema imperjalističkim, kolonijalnim silama.

Sagledavajući posljedice globalnih procesa i mehanizme kojima se oni ostvaruju, ovdje ćemo ukazati na neke od njenih negativnih efekata po čovječanstvo:

- a) Planetarni vojni intervencionizam protiv svih onih država koje ne pristaju na bezobzirnu globalizaciju svijeta;
- b) Negacija nacija, nacionalnih država i nacionalnih kultura u cilju da se stvori uniformno i bezbojno čovječanstvo;
- c) Ozbiljno je uzdrmana vizija multipolarnog svijeta a na pijedestal neprikosnovene vrijednosti postavljena je koncepcija unipolarnog svijeta;
- d) Daje se podsticaj sukobu civilizacija u čijem je središtu religiozna netolerancija i izazivanje etničkih sukoba;
- e) Definitivni sumrak međunarodnog prava iz kojeg su definitivno za sva vremena ekstrahovni istina, pravda i pravičnost.²¹
- f) Zamjena pozicija socijalnog kapitalizma neoliberalnim kapitalizmom, koja izaziva sve dublje društvene nejednakosti potencirane kvantitativnom paradigmom ekonomskog i tehnološkog razvika kapitalističkih zemalja;
- g) Masovna ekspanzija terorizma kao antipod vanjskoj politici SAD-a. Dakako to predstavlja veliku opasnost po svjetski mir, čemu se mogu pridodati i ostale opasnosti sažete u satanskoj kombinaciji između „Apokaliptičke tehnologije, ekološke degradacije i demografske eksplozije”²²
- h) Brutalizacija procesa globalizacije, determinisana krupnim kapitalom i njegovom potrebom da se oplodi i vlasnicima kapitala, donese višak vrijednosti odnosno, profit.

²¹ To se danas na eklatantan način manifestuje u radu međunarodnog Haškog tribunala.

²² Vidjeti: Mihajlo Marković, *Intervju*, Književni list br. 43 i 44, 2006.

- i) Haotizacija svijeta izazvana neoliberalnim totalitarizmom. Ona, sama po sebi, po riječima, Ulriha Beka, proizvodi rizično društvo, čija budućnost je neizvjesna i nije isključeno da dođe do njegove samodestrukcije.
- j) Desuverenizacija nerazvijenih zemalja realnog socijalizma s ciljem njihove dezintegracije i da tako postanu protektorati moćnih zapadnih sila.

Zaključak

Iz svega prethodno rečenog, jasno je da globalizacija predstavlja višedimenzionalni proces, koji sobom nosi niz protivrječnosti. Globalno društvo je društvo u izgradnji na nivou „globusa” u kojem su ljudi, društvene grupe, zajednice i ostali oblici kolektivne egzistencije sve više upućeni jedni na druge. Njegov osnovni konstitutivni element je ekonomija, slobodno integrisano svjetsko tržište. Ovo društvo se razvija i na planu socijalnih odnosa (povećava se socijalna mobilnost, ukupan životni standard, širi se preduzetnički i poslovni duh prema zatvorenim i nerazvijenim društvima i sl.). Politička globalizacija ogleda se u izgradnji političkog pluralizma, u razvijanju demokratije, u poštovanju ljudskih prava i sloboda. Formiranje globalnog društva uočljivo je i na području kulture (potreba za jednim jezikom, standardizovanje obrazovanja i sl.).²³ Međutim, u globalnom društvu sve više se ispoljavaju brojne negativne globalne pojave – tribalističke težnje i pokreti kao otpor globalizaciji, nejednak ekonomski razvoj, pojava globalnog „varvarstva” i sl., čemu doprinose veliki broj mehanizama kojima se ostvaruje globalizacija (vojni savezi, multinacionalne korporacije, finansijske institucije, elektronski mediji i sl.). U daljoj izgradnji globalnog društva neophodno je odrediti drugačije smjernice – izgradnja globalnog poretka na drugačijim osnovama, smanjiti postojeće nejednakosti, smanjiti postojeće tenzije i sl. Iz ovih razloga se u daljem istraživanju i razmišljanju u vezi s pojmom globalizacije i globalnog društva otvara mnoštvo pitanja i problema na koje treba odgovoriti: Kako riješiti pitanje globalne pravde i sudova? Kako formirati institucije globalnog društva? Koji su to efikasni mehanizmi izgradnje globalnog društva? Kako zaustaviti globalno „varvarstvo”? Traganje za odgovorima na ova pitanja predstavlja veliki izazov i veliku teškoću za naučnika, posebno sociologa (i sociologiju), jer savremeni društveni procesi se odvijaju velikom brzinom i usložnjavaju stvarnost.

²³ Vdjeti u: Ivan Šijaković i Vilić Dragana, *Sociologija savremenog društva*, Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010.

Literatura

1. Vidojević, Zoran. *Kuda vodi globalizacija*. Beograd: IP Filip Višnjic, 2005.
2. Vuletić, Vladimir (ured.). *Globalizacija, mit ili stvarnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva(ZUNS), 2003.
3. Vučinić, Mirko. *Aspekti globalizacije*. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2005.
4. Gidens, Antoni. *Sociologija*. Podgorica: CID, 1998.
5. Gidens, Antoni. *Odbegli svet - Kako globalizacija preoblikuje naše živote*. Beograd: Stubovi kulture, 2005.
6. Hantington, Semjuel. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svjetskog poretka*. Podgorica: CID, 1998.
7. Haton, Vil i Gidens Antoni. *Na ivici – živeti sa globalnim kapitalizmom*. Beograd: Plato, 2003.
8. Kisindžer, Henri. *Diplomatija*, I – II. Beograd: Verzal Pres, 1999.
9. Mander, Džeri i Goldsmit Edvard. *Globalizacija – argumenti protiv*. Beograd: Clio, 2003.
10. Marković, Mihailo. *Društvena misao na granici milenijuma*. Beograd: Javno preduzeće Službeni list SRJ, 1999.
11. Marković, Mihailo. *Intervju*. Književni list, br. 43 i 44. 2006.
12. Pečujlić, Miroslav. *Globalizacija - dva lika sveta*. U: Vučinić, Mirko (ured.). *Aspekti globalizacije*. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2005.
13. Reinert, Erik S. *Globalna ekonomija – kako su bogati postali i zašto siromašni postaju siromašniji*, Beograd: Čigoja štampa, 2006.
14. Robertson, Roland. *Globalization, Social Theory and Global Culture*, London/ New Delhi: Thousand Oaks, 1992.
15. Sasen, Sasika. *Gubitak kontrole? – Suverenitet u doba globalizacije*. Beograd: Čigoja štampa, 2004.
16. *Sociološki rečnik*. Beograd: ZUNS, 2007.
17. Suzić, Nenad. *Globalizacija i srpski nacionalni interesi*. Banja Luka: TT-Centar Banja Luka, 2001.
18. Sholte, Jan Aart. *Globalization- A critical introduction*. London: Macmillan Press, 2000.
19. Šijaković, Ivan i Vilić Dragana. *Sociologija savremenog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2010.

Asim Peco¹
Nastavnički fakultet
Mostar
pecoasim@yahoo.com

Prethodno saopštenje
UDC 316.42.063:37.014.3
DOI
Primljeno: 28.12.2011.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Globalizacija i promjene u sistemu obrazovanja

Abstract

The issue that is more or less current in all the areas of the globe, hence, an issue with a planetary character, should not remain on the margins of interest to the Bosnian intellectual or political elite. The public probably did not grasp the importance of all processes in which it is directly or indirectly involved without even realizing it. The consequences of countless processes will be recognizable only in ten years or more, yet they will, whether we like it or not, become a part of the social reality. By then it will be too late for major repairs if these and similar effects happen to be an obstacle to social development, hence, a timely and high quality analytical and critical approach to all processes that have become a part of reality of the Bosnian society is necessary. The text that follows is too small a space for a quality and more thorough elaboration of this social phenomenon and, therefore, I shall try to outline some important features regarding the globalization processes and education, which, certainly, deserve and require more analytical space. The text will, therefore, justify its purpose if it succeeds to arouse even a sporadic interest of those responsible for the social reality of Bosnia and Herzegovina. The relationship between globalization processes and education is multidimensional and in this way cannot be considered in all its comprehensiveness, thus the most important segments; economical, political, and informational-communicational changes will be determined. The Bologna process will be mentioned, but also the changes in culture and tradition caused by the globalization processes.

Keywords: *globalization, transition, education.*

Apstrakt

Problematika koja je manje-više aktuelna na svim prostorima kugle zemaljske, dakle, problematika koja ima planetarni karakter, ne bi smjela ostati na margini interesovanja bosanskohercegovačkih kako intelektualnih tako i

¹ Profesor na Nastavničkom fakultetu Univerziteta „Džemal Bijedić“ u Mostaru. E-mail: pecoasim@yahoo.com

političkih elita. Javnost vjerovatno nije dovoljno spoznala važnost svih procesa u kojima direktno ili indirektno učestvuje a da toga nije ni svjesna. Posljedice inih društvenih procesa bit će prepoznatljive tek za desetak ili više godina ali će, sviđalo se to nama ili ne, biti djelom društvene stvarnosti. Ukoliko takve i slične posljedice budu smetnja društvenom razvoju, tada će biti kasno za značajnije popravke i zato je neophodan pravovremen i kvalitetan analitičko-kritički pristup svim procesima koji su postali dio stvarnosti bosanskohercegovačkog društva. Tekst koji slijedi je isuviše malo prostora za kvalitetniju i temeljitiju elaboraciju ovoga društvenog fenomena i stoga će pokušati naznačiti neka bitna obilježja odnosa globalizacijskih procesa i obrazovanja a koji, svakako, zaslužuju i zahtjevaju više analitičkog prostora. Tekst će, dakle, opravdati svoju svrhu ukoliko uspije pobuditi makar i sporadično zanimanje odgovornih za društvenu zbilju Bosne i Hercegovine. Odnos globalizacijskih procesa i obrazovanja je višedimenzionalan i ne može na ovaj način biti razmatran u svojoj obuhvatnosti te će se stoga odrediti za one najbitnije segmente; privredne, političke i informacijsko-komunikacijske promjene. Bit će govora i o Bolonjskom procesu ali i o promjenama u kulturi i tradiciji izazvanim globalizacijskim procesima.

Ključne riječi: *globalizacija, tranzicija, obrazovanje.*

Pojmovna razgraničenja

Ako latinski pojam *globus* u jednoj od prevedenih varijanti znači zemaljska kugla onda je sasvim moguće iščitati o kakvom društvenom procesu je riječ.

Pojam globalizacija je u socijalno-političkoj teoriji prisutan još od kraja 19. stoljeća. Istina u prvim desetljećima globalizacijom su naglašavane vrlo duboke promjene u svjetskoj ekonomiji dok su politika i kultura bili zaobiđeni.

Među sociolozima ne postoji prepoznatljivo suglasje o tome šta je globalizacija ali postoji načelni konsenzus oko tvrdnje da je globalizacija višedimenzionalan dugotrajan proces koji je povezan s deteritorijalizacijom i sve većom međupovezanosti na planetarnom nivou. Također su sociolozi saglasni s činjenicom da uzrok ove društvene pojave treba tražiti u dinamičnom razvoju informacijskih i komunikacijskih tehnologija. Internet je postao novi globalni nositelj komunikacije i raznjene informacija dostupan svakom individualnom korisniku koji ima pristup internetskoj mreži². Zahvaljujući takvom načinu konzumiranja informacija sve promjene koje se događaju u privredi, politici ili kulturi postaju

² Vidjeti: Ulrich Beck, *Kozmopolitska Europa*, Zagreb: Školska knjiga, 2006; kao i: Milan Pelc, *Pismo, knjiga, slika*, Zagreb: Golden marketing, 2002.

vidljive. Ovakve i slične promjene donose goleme prihode kako vlasnicima velikih korporacija tako i državnim proračunima. Promjene su evidentne i u svjetskoj političkoj sferi što je ubrzalo savremene globalizacijske procese. Između ostalih možemo izdvojiti kraj Hladnog rata, pad Berlinskog zida itd.

Kao što smo skloni tvrditi kako su ove promjene ubrzale globalizacijske procese jednako tako možemo kazati da su one rezultat istog globalizacijskog procesa što bi značilo da i dalje ostaje nerješena dilema, šta je čemu uzrok a šta posljedica.

Promjene u prostoru kulture

Može li čovjek biti građanin svijeta a da pri tome ne izgubi vlastiti kulturni identitet?

Stanovišta teoretičara socijalno-političke misli oko ovoga pitanja su podjeljena. Neki od njih kao naprimjer Rifkin, smatra da je to moguće ukoliko lokalne kulture nisu ugrožene, ukoliko ljudi svoju kulturu ne smatraju imovinom koju treba braniti.³ Vrlo je diskutabilno samo poimanje stanja ugroženosti kulturne vlastitosti, što znači da je izuzetno bitno doživljavanje i razumjevanje takvog transformacijskog procesa u smislu da li se vlastitost pojedinca ili zajednice oduzima što ustupa prostor nečemu „tuđem” ili je pak riječ o dobrovoljnom i spontanom prihvatanju drugačijeg uz nesmetano zadržavanje vlastitog.

Uvažavajući činjenicu da čovjek današnjice živi u više različitih identiteta, ostaje otvoreno pitanje, da li je moguće istovremeno živjeti dvije ili više kultura s jednakim odnosom prema svima ili će pak biti prepoznatljivo favoriziranje jedne od kultura.

U sličnu dilemu upada i Bek sa tvrdnjom kako današnji život bez granica ne znači istovremeno odricanje od kulturne vlastitosti. Imati korjene znači spojiti provincijalizam s iskustvenim bogastvom građanina svijeta što bi moglo postati zajedničkim civilizacijskim nazivnikom heterogenih društava unutar svjetske kulture. (Među teoretičarima koji ne pokazuju optimizam spram globalizacijskih procesa nego prepoznatljivu sumnju pa čak i neku vrstu bojazni je i Čomski, koji kulturu poima kao pratilju ekonomske i političke moći. Stoga ovaj teoretičar smatra da će zapadni univerzalizam, između ostalog, rezultirati kulturnim imperijalizmom. Može se, dakle, kazati kako se stanovište Čomskog vrti u prostoru dileme oko izbora između hegemonije i opstanka odnosno oko pitanja, koliko je globalizacija izbor a koliko nužnost.⁴ Jednako pesimistično stanovište nalazimo i kod S. Huntigtona, iz čijih tvrdnji se može iščitati kako će vjerske

³ Jeremy Rifkin, *Europski san*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.

⁴ Noam Chomsky, *Hegemonija ili opstanak*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2004.

različitosti kao bitan segment kulturne stvarnosti biti temeljnim uzrokom novih društvenih sukoba.

Nešto temeljitijom analizom navedenih stanovišta moguće je naći razloge opravdanosti ali i razloge negiranja, i zato mi se čini potpuno ispravnim ustvrditi kako društveni subjekti, bilo da je riječ o pojedincima ili institucijama i organizacijama, moraju biti vrlo oprezni u prihvatanju ili odbacivanju globalizacijskih procesa. Sigurno je, također, da će značajniji pozitivni efekti bi prepoznatljivi tek za dvije do tri decenije. Pri tome će, svakako, biti potrebno puno vještine, učenja, domišljitosti, iskrenosti, povjerenja i kreativnosti kako bi se, sada razuzdani, globalizacijski procesi pripitomili i stavili u funkciju čovjeka.

Promjene u sistemu obrazovanja

Čini se sasvim opravdanim tumačenje interakcijskog odnosa globalizacijskih procesa i obrazovanja, započeti razmišljanjem J. Stigliza, koji kaže da je globalizacija smanjila osjećaj izoliranosti koji je bio zahvatio veliki dio svijeta u razvoju i dala mnogim ljudima u tim zemljama pristup znanju daleko iznad razine najbogatijih u bilo kojoj zemlji u svijetu.⁵ Ovaj odnos sam označio interakcijskim jer on uistinu i jeste takav. Treba, međutim, kazati da je početak tog odnosa više jednosmjernan nego obostran zbog činjenice da su se nacionalna obrazovanja našla na putu globalizacijskih tokova, ne kao partner u novonastalim odnosima nego kao specifičan oblik smetnje.

Druga dimenzija ovoga odnosa koja bi trebala biti izražena kroz povratni uticaj, može se očekivati nešto kasnije kada se u obrazovanju budu prepoznali prvi efekti uticaja globalizacijskih procesa. Istina je, također, da karakter, intezitet i dinamika ovoga odnosa u mnogome zavisi od političkih stavova nacionalnih političkih elita koji na temelju definiranih političkih ciljeva kreiraju obrazovne politike. Promjene u sistemu obrazovanja prvenstveno zavise od promjena u ekonomiji, političkom životu, sistemu informiranja i komuniciranja. Prema tome, nerealno je očekivati kvalitetnije promjene u sistemu obrazovanja bez promjena u navedenim društvenim segmentima a koje su također uslovljene globalizacijskim procesima. Dakle, kvalitetne promjene u privredi osiguravaju pretpostavke za kvalitetnije obrazovanje. Promjene u političkom životu određene društvene zajednice koje idu u pravcu osiguranja političke stabilnosti, ljudskih prava i multikulturalnosti sigurno pretpostavljaju i demokratizaciju obrazovnog prostora.

⁵ Džozef E. Stiglic, *Protivrječnosti globalizacije*, Beograd: SBM-x, 2004.

Informatizacija, modernizacija i potpuno nov način komuniciranja rezultiraju značajnim promjenama u svjetonazoru pojedinca pa čak i čitavih društvenih zajednica. Pomenuti činioци doprinose modernizaciji obrazovanja, bržem i obuhvatnijem usvajanju novih znanja i vještina, ustanovljavanjem novih vidova obrazovnih sistema kao što je učenje i studiranje na daljinu.

Ostaje, međutim, vrlo bitno pitanje koje zahtjeva puno širu i otvoreniju debatu, je li riječ o osvajanju kvalitativno novih znanja ili je riječ o osvajanju novog kvantiteta informacija.?

Bosanskohercegovačka paradigma

Specifičnosti bosanskohercegovačke stvarnosti su pretpostavile prepoznatljive posebnosti refleksije globalizacijskih procesa unutar obrazovnog prostora. Ako su globalizacijska načela, između ostalog, deteritorijalizacija i neka vrsta uniformnosti u smislu približavanja temeljnih pretpostavki i koncipiranja zajednički standarda, onda bi bilo logično govoriti o očekivanim rezultatima pomenutih principa. Međutim u obrazovanju na prostoru Bosne i Hercegovine se dešavaju potpuno drugačiji procesi.

Umjesto procesa deteritorijalizacije svjedoci smo sve naglašenijeg zatvaranja u nacionalne okvire, umjesto približavanja u smislu koncipiranja zajedničkih osnova sve više su prepoznatljivije različitosti temeljene na principima etničkog. Stoga je još uvijek obrazovanje u Bosni i Hercegovini na svim nivoima opterećeno nacionalnim podjelama koje su rezultat političkog koncepta nacionalnih elita.

Potpuno opravdano možemo kazivati o, skoro u cjelosti, etniciziranim školama i univerzitetima. O multikulturalnosti u obrazovanju odnosno obrazovanju za multikulturalnu stvarnost nije moguće govoriti budući su takvi i slični principi zamjenjeni etničkim. Novina koju je globalizacijski proces donio u obrazovanje na prostoru Bosne i Hercegovine jest informatizacija te brža i efikasnija komunikacija što je tehničko-tehnološki aspekt globalizacije dok ideološki okvir ima prepoznatljiv nacionalni pa čak i nacionalistički kolorit.

Teško je, stoga očekivati da će obrazovanje u Bosni i Hercegovini u skorije vrijeme biti dijelom Evropskog odnosno svjetskog obrazovanja kao i da će bosanskohercegovački univerziteti biti dio Evropske univerzitetske zajednice.

Kada je riječ o Bolonjskom procesu i implementaciji principa Bolonjske deklaracije, svima je već odavno poznato kako je taj proces započeo greškom i nastavlja svoj put upadajući iz jedne u drugu nepoznanicu i zabludu. Političko vođstvo Bosne i Hercegovine koje čine polupismeni agitatori, kojima je obrazovni proces potpuna nepoznanica, prihvatilo je pomenuti dokument mo-

tivirano prvenstveno ubiranjem političkih poena. Isto to vođstvo nije učinilo ništa kako bi osiguralo minimum pretpostavki za uspješno realiziranje temeljnih principa Bolonjske deklaracije. Prema tome, i u tom segmentu samo deklarativno učestvujemo u globalizacijskim tokovima dok društvena zbilja pokazuje nešto sasvim drugo.

Umjesto zaključka

Nakon iznesenih činjenica nameće se logično pitanje, šta je potrebno činiti kako bi stanje u obrazovanju bilo bar sporadično poboljšano i pratilo nezauzastavljive globalizacijske tokove? Znamo kako su kvalitet obrazovanja i karakter obrazovne politike u direktnoj vezi sa privrednom i političkom situacijom društva pa bi bilo logično započeti s promjenama upravo unutar tih društvenih segmenata. Moguće je raditi kvalitetne promjene unutar obrazovanja bez temeljitijih privrednih promjena ali pod pretpostavkom da je riječ o depolitiziranoj obrazovnoj stvarnosti.

Buduće je obrazovanje u Bosni i Hercegovini pod direktnim i snažnim uticajem politike onda je gotovo sigurno da sa promjenama treba započeti unutar političke zbilje bosansko-hercegovačkog društva. Koje i kakve promjene je potrebno činiti, ovaj tekst ne može ponuditi konkretnija rješenja ali se nadam da je uspio prepoznati i označiti temeljne probleme koji su smetnja procesu modernizacije i implementaciji savremenih obrazovnih tehnologija.

Sve dotle dok nedovoljno obrazovani političari budu koncipirali obrazovni sistem i obrazovnu politiku neće biti moguće govoriti o obrazovanju za čovjeka, bosanskohercegovačkog građanina, građanina svijeta nego i dalje o nacionalnom pa čak i nacionalističkom obrazovanju.

Literatura

1. Beck, Ulrich. *Kozmopolitska Europa*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
2. Chomsky, Noam. *Imperijalne težnje*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2006.
3. Haralambos, Michael & Martin Holborn. *Sociologija*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
4. Hunkitigton, P.Samuel. *Suukob civilizacija*. Zagreb: Izvori, 1997.
5. Pelc, Milan. *Pismo, knjiga, slika*. Zagreb: Golden marketing, 2002.
6. Rifkin, Jeremy. *Europski san*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.
7. Zigler, Jean. *Imperij srama*. Zagreb: Izvori, 2007,

Nemanja Đukić¹
Fakultet političkih nauka
Banja Luka
nemanjadjukic00@yahoo.com

Pregledni rad
UDC 316.42.063:141.78
DOI
Primljeno: 01.03.2012.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Postsocijalna konstelacija (globalizacija neodgovornosti)

Abstract

Having as a starting point the analysis of the relations between repressiveness and responsibilities, the paper points to the postmodern totalitarianism of the entropy of rationality as the cause of social crisis and establishment of post-social constellations. Special importance is given to the emancipation of young people as a clinical symptom of the crisis of modernity.

Key words: *repressiveness, responsibility, postmodern, post-social, young people.*

Apstrakt

Polazeći od analize odnosa represivnosti i odgovornosti, rad ukazuje na postmoderni totalitarizam entropije racionalnosti kao na uzrok krize socijalnog i uspostavljanja post-socijalne konstelacije. Poseban značaj pridaje se emancipaciji mladih kao kliničkom simptomu krize savremenosti.

Ključne riječi: *represivnost, odgovornost, postmoderna, post-socijalno, mladi.*

Represivnost kao odsustvo odgovornosti

Represivni poreci po vlastitoj imanenciji ne dopuštaju razvoj odgovornosti, jer odnosi moći zasnovani na nekom predpostavljenom autoritetu unaprijed računaju sa hijerarhizovanom strukturom subordinacije koja načelno isključuje konstituisanje autonomnog habitusa ličnosti.² Društveno subordinirane uloge

¹ Viši asistent na grupi teorijskih predmeta na FPN, studij sociologije. E-mail: nemanjadjukic00@yahoo.com

² O odnosu ličnosti i identiteta opširnije vidjeti: Nemanja Đukić i Šijaković Ivan, *Socijalna kontrola identiteta*, „Politeia”, Godina I, broj 1, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, 2011., str. 107/120.

i statusi, izgrađujući umjesto ličnosti individue sa stabilnim identitetom, proizvode populaciju nesposobnu za mišljenje, organizovanje, djelovanje i egzistiranje van načela autoriteta. Kako nema društva koje nije organizovano, povijest samim tim već jeste povijest represivnosti, jer sama represivnost predstavlja inherentno svojstvo organizovanja kao takvog.³ Međutim, ono osobito postmoderne represivnosti jeste globalna racionalna totalitarnost kao prenaplašena autoritarnost koja po prvi put ima uslove apsolutnog važenja. Upravo zbog svoje totalnosti, postmoderna represivnost postaje dovoljan uslov sveukupne socijalne dekonstrukcije socijalnog. Kako je to već kroz sintagmu *rizičnog društva* istakao Bek,⁴ postmoderno društvo predstavlja entropiju racionalnosti - takvu istorijsku akumulaciju racionaliteta koja realizuje mogućnost ugrožavanja same sebe. Na nivou filozofskog ova entropija se ispoljava kao negativna samorefleksija racionaliteta na relaciji instrumentalno-komunikativno⁵; na nivou tehnološkog kao samorefleksija informacije kao istovremenog sredstva i predmeta rada⁶ a na nivou socijalnog kao uspostavljanje takve socio-kulturne konstelacije koja dekonstruiše samo socijalno⁷.

Internalizacija neodgovornosti kao osnovne kulturne vrijednosti

Globalizacija kao postmoderni proces izgradnje globalnog društva, kroz totalitarno uspostavljanje načela pseudoindividualizma i liberalnog hedonizma, uspostavlja infantilnost kao opštu i osnovnu kulturnu vrijednost savremenog društva. Kroz formalizaciju uma uspostavljajući demokratska načela pravde, jednakosti, sloboda, prava i procedura; globalizacija omogućava emancipovano, legitimno i liberalno bježanje od odgovornosti kao „iracionalnog autoriteta”, čime se uspostavlja neobavezan odnos prema samim temeljima civilizacije što naposljetku neumitno vodi njenom padu u varvarstvo.⁸ Kao što psihoanaliza ne rješava probleme, nego se zadovoljava njihovim premještanjem, tako i globalno društvo u nastanku, ne rješava fundamentalne probleme socijalnog organizovanja proizašlih iz iluzije tehničkog i industrijskog progressa nego ih samo premješta sa nivoa socijalnog na nivo informatičkog.⁹ Konstrukcijom hiperrealnosti i

³ Vidjeti: Herbert Markuze, *Eros i civilizacija*, Zagreb: Naprijed, 1985.

⁴ Vidjeti: Ulrich Bek, *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.

⁵ Vidjeti: Jürgen Habermas, *The Theory of Communicative Action*, Volume 2, Boston: Beacon Press, 1987.

⁶ Vidjeti: Ulrich Bek, *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.

⁷ Vidjeti: Maks Horkhajmer, *Pomračenje uma*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1989; Žan Bodrijar, *Simulakrumi i simulacija*, Novi Sad: Svetovi, 1991.

⁸ Vidjeti: Maks Horkhajmer, *Pomračenje uma*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.

⁹ Vidjeti: Pol Vilirio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000, str. 40.

simulacijom¹⁰ prevaziđeni biološki i fizički okviri kulturnog opstanka, produkuju jednu *oslobodenu* „neorgansku kulturu“¹¹ u kojoj poremećaji procesa sazrijevanja sa svim pratećim socijalnim, intelektualnim, psihomotornim i afektivnim poremećajima, nastupaju kao rezidua slobode i trajne nezrelosti populacije zastavljene u svom djetinjstvu.¹² Već je u prvoj polovini 20 vijeka Vitold Gombrovič konstatovao da nisu rast ili napredak čovjeka pokazatelji modernosti, nego odbijanje da se odraste: „Nezrelost i infantilnost su najsigurnije kategorije za definisanje modernog čoveka.“¹³ Preuzimanje odgovornosti za vlastitu budućnost kao najbitniji životni čin u drevnim društvima izražen kroz proces inicijacije¹⁴, u postmodernom društvu ustupa mjesto bjehu od vlastite budućnosti izraženom kroz proces digitalizacije. Neodgovornost postaje demokratsko pravo pa odgovornost iščezava iz civilizacije na isti način kao istina iz nauke i pravda iz sudova.¹⁵ Kako ističe Virilio, za dvadesetak godina društvene i političke odgovornosti nestaće i uskoro će svaki pojedinac ili svaka aktivnost koja nije vezana za neodgovornost biti odbačeni. Prelazak iz realnog u virtuelno, lišava društvene odnose temporalnog kontinuiteta i njemu pripadajućeg individualnog i socijalnog iskustva koje čini ontološke propozicije konstituisanja ličnosti kao dovršenja procesa individualnog i socijalnog sazrijevanja.¹⁶ Jer kada nastupi prevashodna digitalna realnost koja postaje sposobna da trenutno pruži iskustva koja se inače tokom vremena polako i teško dobijaju, to znači da budućnost koja se trenutno javlja više ne postoji.¹⁷ Dok inicijacija predstavlja uvođenje u status odgovornog za vlastitu društvenu cjelinu, postmoderna fragmentacija društvenog života produkuje krizu socijalnog kroz redukciju pogleda na stvarnost ili na neki njen dio uz istovremeno obogaćivanje saznanja o svakom tom dijelu posebno.¹⁸ Pod tim uticajem osamostaljuju se pojedini aspekti ljudske prakse, koji, potom, dobijaju priliku da svrhu svoje egzistencije traže u sebi samima i ponašaju se kao da totalitet prakse više ne postoji. Iz tih stvarnosnih okvira niče i razvija se ideološka kao partikularna svijest (svijest o partikularnom), koja nastoji da se u posebnim društvenim i kulturnim okolnostima zavodljivo nametne kao cjelovita svijest totaliteta prakse – koji se prethodno redukuje na neki njegov dio.¹⁹ Utemeljena

¹⁰ Vidjeti: Žan Bodrijar, *Simulakrumi i simulacija*, Novi Sad: Svetovi, 1991.

¹¹ Pol Vilirio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000, str. 44.

¹² *Isto*.

¹³ Pol Vilirio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000, str. 93/94.

¹⁴ Vidjeti: Klod Levi Stros, *Divlja misao*, Beograd: Nolit, 1978; Klod Levi Stros, *Totemizam danas*, Beograd: BIGZ, 1979, Klod Levi Stros, *Tužni tropi*, Beograd: ZEPTEK Book World, 1999.

¹⁵ Vidjeti: Zoran Arsović, *Ono što nakon Haga ostaje*, Banja Luka, 2010.

¹⁶ Vidjeti: H.E. Erikson, *Identitet i životni ciklus*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2008.

¹⁷ Pol Vilirio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000, str. 94.

¹⁸ Božo Milošević, *Sociologija i savremeni svet*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2007, str. 90.

¹⁹ *Isto*, str. 87.

ontološkim postulatima da istina nije cjelina²⁰, postmoderna kao post-socijalna konstelacija uspostavlja aksiološki pluralizam, moralni relativizam i politički partikularizam tj. partikularizam demokratije.²¹ Postuliranjem pluralizma kao „nadređene vrijednosti” nastaje fenomen „modernog pluralizma”²² koji postaje glavni uzrok krize smisla u modernom društvu.²³ Naime, uspostavljanjem aksiološkog pluralizma (pluralizma kao najviše vrijednosti) postmoderna konstelacija vrši dekonstrukciju univerzalizma i povijesno-socijalnog kontinuiteta,²⁴ jer omogućava dekonstrukciju kontinuiteta socijalno-povijesne konstitucije, tj. diskontinuitet u socijalnom procesuiranju smisla. Socijalno procesualizovanje smisla zapada u krizu, jer institucije koje pohranjuju smisao nisu u mogućnosti izvršiti apsorbovanje „intersubjektivno objektivizovanog smisla u socijalne zalihe znanja.”²⁵ Pluralizam kao partikularizam u vrijednosnom smislu tako označava nepostojanje jednog jedinog dominantnog, obavezujućeg i integrišućeg vrijednosnog sistema koji bi i sam bio dobro integrisan. Postojeće pluralističke sisteme vrijednosti karakteriše kako slaba integrativna moć u cjelini društva kao totaliteta, tako i slaba unutrašnja integrisanost samog sistema. Velike institucije (ekonomija, politika, kultura, religija itd.) nisu u hijerarhiji tj. ne postoji integrišući sistem vrijednosti, već ovi entiteti relativno samostalno egzistiraju i polažu pravo samo na vlastito, čvrsto omeđeno, polje administriranja.²⁶ Na taj način osamostaljeni aspekti društvene prakse sada egzistiraju kao sistem nepovezanih socijalnih entiteta koji su izgubili svoje socijalno i značenjsko zaleđe i postali instrument postmoderne kao postsocijalne konstelacije – instrumenti dekonstrukcije socijalnog i njegove redukcije na plitki jednodimenzionalni hiperprostor.²⁷ Upravo zbog postmoderne digitalne fragmentacije socijalnog koju je naznačio Bodrijar, Turen je i mogao reći da mi živimo kraj predstave društvenog iskustva u krajnjoj tački dekompozicije socijalnog.²⁸

²⁰ Vidjeti: Teodor Adorno, *Negativna dijalektika*, Beograd: BIGZ, 1979.

²¹ O odnosu demokratije, univerzalizma, partikularizma i identiteta, vidjeti: Ernesto Laklau, *Univerzalizam, partikularizam i pitanje identiteta*, Reč. Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja, broj 71/17, septembar 2003.

²² Vidjeti: Peter Berger and Luckmann Tomas., *Modernity, pluralism and the crisis of meaning, The Orientation of Modern Man*, Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1995.

²³ *Isto*.

²⁴ Vidjeti: Antoni Gidens, *Posledice modernosti*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.

²⁵ Vidjeti: Peter Berger and Luckmann Tomas., *Modernity, pluralism and the crisis of meaning, The Orientation of Modern Man*, Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1995.

²⁶ Vidjeti: *Isto*.

²⁷ Vidjeti: Daglas Kelner, *Medijska kultura*, Beograd: Klio, 2004.

²⁸ Vidjeti: Alain Touraine, *A new paradigm. For understanding today's world*, Cambridge: Polity press, 2007.

Kriza savremenosti kao kriza mladih

Budući da je ontogeneza komplementarna filogenezi – postmoderna kriza socijalnog neizbježno pogađa pojedince i društvene grupe paralelno sa krizom institucija. Kako mladi (omladina) predstavljaju centralnu figuru postmodernog procesa digitalne reifikacije socijalnog, to istovremeno znači da mladi kao *mejnstrim* savremene pseudokulturne proizvodnje neodgovornosti postaju krajnja tačka nihilizma, permanentni neprijatelji budućnosti i ireverzibilni otpadnici istorije. Snovi o oslobođenju mladih, ističe Vilirio, uvijek su vodili do diktatura i represivnih paravojnih sistema. Poslije Hitlera i Staljina, velikih hramova mladih kulturnih revolucija, došlo je do novog tehnološkog djetinjarenja, predloženog od strane američke nacije.²⁹ Dok su nekadašnje mlade generacije pobrkale tehnološko-naučni napredak sa napretkom morala; nove mlade generacije željne emancipacije zarad budućnosti ostaju bez budućnosti. Digitalizacija kao proces emancipacije nepismene omladine³⁰ pruža mogućnost da se nedostatak starih vrijednosti proglasi novom vrijednošću (Hana Arent). Emancipacija kao ukidanje svake kulturne vrijednosti, predstavlja konačan ishod radikalnog brisanja u postmodernoj deregulaciji vremena, jer se emancipatorskom dekonstrukcijom i deregulacijom prošlosti otvara obrnuti istorijski proces: proces nesmetanog i samostalnog tehnološkog napretka iza kojeg ostaje čovjek bez budućnosti. Budućnosti nema jer je socijalni kontinuitet prekinut u vremenu.³¹ Hronološko i istorijsko vrijeme ustupilo je mjesto novom tehnološkom vremenu koje sebe trenutno eksponira.³² Novo tehnološko vrijeme nije vezano za društvenu stvarnost - niti sa jednm događajem, niti sa kolektivnim pamćenjem. To je čisto kompjutersko vrijeme koje gradi permanentnu sadašnjost kao bezgraničan i bezvremen intenzitet koji uništava tempo društva u progresivnoj degradaciji.³³ Na taj se način kriza odgovornosti naposljetku pokazuje kao klinički simptom krize savremenosti – kriza mladih generacija je posljednja kriza ideje napretka u kojoj nastupa konačno diskonektovanje socijalne zbilje sa samom sobom.

Literatura

1. Arsović, Zoran. *Ono što nakon Haga ostaje*. Banja Luka, 2010.
2. Adorno, Teodor. *Negativna dijalektika*. Beograd: BIGZ, 1979.

²⁹ Pol Vilirio, *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000, str. 99.

³⁰ *Isto*, str. 97.

³¹ Pol Vilirio, *Kritički prostor*, Čačak: Gradac, 1997, str. 8.

³² *Isto*, str. 10.

³³ *Isto*, str. 11.

3. Bek, Urlih. *Rizično društvo*. Beograd: Filip Višnjić, 1997.
4. Berger, Peter and Luckmann, Tomas. *Modernity, pluralism and the crisis of meaning, The Orientation of Modern Man*. Gütersloh: Bertelsmann Foundation Publishers, 1995.
5. Bodrijar, Žan. *Simulakrumi i simulacija*. Novi Sad: Svetovi, 1991.
6. Bodrijar, Žan. *Simulacija i zbilja*. Zagreb, 2001.
7. Vilirio, Pol. *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi, 2000.
8. Vilirio, Pol. *Kritički prostor*, Čačak: Gradac, 1997.
9. Gidens, Entoni. *Posledice modernosti*, Beograd: Filip Višnjić, 1997.
10. Đukić, Nemanja i Šijaković, Ivan. *Socijalna kontrola identiteta*, „Politeia”, Godina I, broj 1, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, 2011.
11. Erikson, H.E. *Identitet i životni ciklus*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2008.
12. Daglas, Kelner. *Medijska kultura*, Beograd: Klio, 2004.
13. Laklau, Ernesto. *Univerzalizam, partikularizam i pitanje identiteta*, Časopis za književnost, kulturu i društvena pitanja Reč, broj 71/17, septembar 2003.
14. Markuze, Herbert. *Eros i civilizacija*, Zagreb: Naprijed, 1985.
15. Milošević, Božo. *Sociologija i savremeni svet*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2007
16. Stros, Klod Levi. *Divlja misao*, Beograd: Nolit, 1978.
17. Stros, Klod Levi. *Totemizam danas*, Beograd: BIGZ, 1979.
18. Stros, Klod Levi. *Tužni tropi*, Beograd: ZEPTER Book World, 1999.
19. Touraine, Alain. *A new paradigm. For understanding today's world*, Polity press, Cambridge, 2007.
20. Habermas, Ji, *The Theory of Communicative Action*, Volume 2, Boston: Beacon Press, 1987.
21. Horkhajmer, Maks. *Pomračenje uma*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.

Lejla Mušić¹
Fakultet političkih nauka
Sarajevo
musiclejla1@gmail.com

Pregledni rad
UDC 316.42.063:305-055.2
DOI
Primljeno: 28.01.2012.
Prihvaćeno: 01.05.2012.

Rod i globalizacija (Etika brige u sociologiji kao faktor prevazilaženja negativnih konsekvenci globalizacije)

Abstract

Globalization as significant tendency of contemporary age influenced enormously on social changes. Ethic of care as feminist and eco feminist conception is significant agents of changes that leads towards solving global ecological problems. Global time becomes glocal, because it involves interpolation of global and local perspective. Beck as a modern author points to the emergence of the concept of risk society with the phrase "Advancing prosperity, progress the risks", Ariell Salleh demands creation of ecologically literate sociology, because in accordance with the opinion of Dunlop and Suttton² foundations of any society are environmental. Global concept of ethic of care was developed by sociologists Jane Addams, and then it is mentioned by sociologists and eco-feminists Salleh, Mellory, while Barbara Adam with concept of global time points to the perception of modernity and the common present. Postcolonial feminists point to the positive effects of globalization such as indigenization, for which is an example Rei Kavakubo fashion show, fashion designer and philosopher from Japan, and the decentring of the world and entering a culture in terms of the other. Donna Haraway's Manifesto for Cyborgs, speaks of a radical technology, transgender and global cybernetics, which accelerates the work in all the fields. Ecofeminism is becoming the most powerful political intervention to achieve an egalitarian society, and postmodern discourse in the works of sociologists Fukuyama demands a concept of trust required for the exercise of bioregionalism, Alice Walker advocates the humane progressivism and eco womanism, and sociologists and eco-feminists advocate the decentring of the Western imperial masculinist patriarchal nationalism in environmentalists nationalism, which is possible in the postmodern multiplicity of ways to express identity at the global level.

Keywords: *globalization, eco-feminism, indigenization, cybernetization, environmentalist nationalism, eco-womanism, ecologically literate sociology.*

¹ Viši asistent, doktorant sociologije. E-mail: musiclejla1@gmail.com

² Autori su napisali djelo *Sociologija* u izdanju Polity Pressa, 2010. godine.

Abstrakt

Globalizacija kao značajna tendencija modernog doba utjecala je enormno na promjene u društvu. Etika brige kao feministička i ekofeministička koncepcija prevalirajući agens promijene koji vodi ka rješavanju globalnih ekoloških problema savremenosti. Globalno vrijeme postaje lokalno jer uključuje interpolaciju globalne i lokalne perspektive. Beck kao moderni autor ukazuje na nastanak koncepcije društva rizika sintagmom „Napredovanjem napretka napreduju i rizici”, Ariell Salleh zahtijeva da se sociologija ekološki opismeni, because in accordance with the opinion of Dunlop and Suttton³ foundations of any society are environmental. Globalni koncept etike brige razvila je sociologinja Jane Addams, a potom ga pominju sociologinje i ekofeministkinje Salleh, Mellory dok Barbara Adam konceptom globalnog vremena ukazuje na percepciju suvremenosti i zajedničke sadašnjosti. Postkolonijalne feministice ukazuju na pozitivne efekte globalizacije poput indogenizacije, čega je primjer modna revija Rei Kavakubo, modne kreatorice i filozofkinje Japana, te decentriranje svijeta i upisivanje jedne kulture terminima druge kulture. Dona Haraway Manifestom za kiborge, progovara o radikalnoj tehnologizaciji, transrodnosti i globalnoj kibernetizaciji koja ubrzava rad u svim poljima. Ekofeminizam postaje najsnažnija politička intervencija za ostvarivanje egalitarnog društva, a postmoderni diskurs u djelima sociologa Fukuyame zahtijeva koncept povjerenja za ostvarivanje bioregionalizma, Alice Walker zagovara humani progresivizam i ekovumenizam, ekofeministice i sociologinje decentriranje Zapadnih imperijalnih maskulinističkih patrijarhalnih nacionalizama u environmentalistički nacionalizam, što je moguće u postmodernom multiplicitetu načina da se identitet ispolji na globalnom nivou.

Ključne riječi: *globalizacija, ekofeminizam, indogenizacija, kibernetizacija, environmentalistički nacionalizam, ekovumenizam, progresivni humanizam, ekološki pismena sociologija.*

Uvod

Savremeno doba odlikuje pluralitet međusobno dispartatnih i oponirajućih diskursa, a napredak i razvoj civilizacije utjecao je na nastanak negativnih posljedica na razvoj humane egzistencije. Sociološka teorija u djelima modernih i postmodernih autora utječe na dekonstrukciju tradicionalnog razumijevanja znanosti i formiranje novih pristupa razumijevanju tradicionalnih oblika spoznaje. Posljedice globalizacije prema Mülleru poput erozija nacionalne države, društvenog otpada, raslojavanja društva, elitizacije stanovništva, i uništavanja

³ Autori su napisali djelo *Sociologija* u izdanju Polity Pressa, 2010. godine.

životne okoline, zahtijevaju radikalno novu politiku zasnovanu na naprednim ekološkim strategijama. Sutton i Dunlop 1979.godine primjećuju da je neophodno da se promijeni paradigma razvoja sociologije kao nauke ka kreiranju nove ekološke paradigme sociologije, što na tragu mišljenja ekofeministkinje i sociologinje Ariell Salleh *da je novom dobu potrebna ekološki pismena sociologija* odnosno ekološki osviještena sociologija upućuje na etiku brige kao globalnu strategiju ostvarivanja bioregionalne saradnje. Sociološka teorija savremenog doba razvija se u težnji ka rješavanju globalnih ekoloških problema destrukcije životne okoline poput uništenja ozonskih rupa, radioaktivnog zračenja, svjetlosnog zagađenja ali i ubrzanog napretka biomedicine i medicinske tehnologije koje omogućavaju transplataciju, kloniranje, implantaciju, ali rezultiraju i u radikalno negativnim posljedicama poput biokriminala i terorizma. Istaknuti profeministički engleski sociolog Giddens, ukazuje da su najveći problemi savremenog doba, rod, društveni sistem i ekološke nesreće ili katastrofe. Koncept održivog razvoja prema Giddensu sasvim je utopijski i predstavlja *formu utopijskog realizma*, koju je neophodno dekonstruirati u svrhu ostvarivanja primjenljivijih koncepata, jer živimo u dobu napredovanja rizika čije je razmjere nemoguće predvidjeti. Modernost je monstruozno čudovište enormne snage, koje destruiira sve pred sobom, pa nam je neophodna spoznaja o odnosu prirode i tehnike, koji rezultira u alijenaciji. Pored Giddensa ovim problemima bave se i engleski sociolozi Dickens, Urriy, i američki sociolog Harvey. Negativne konsekvence napretka tehnologije i globalizacije moguće je vidjeti i u napredovanju ispitivanja i eksperimenata nad ljudima i životinjama, koje je neophodno dokinuti kako ne bi došlo do mengelovskih i hitlerovskih scenarija, iako većina postmodernih autora govori o apokaliptičnom scenariju ukoliko se na vrijeme ne utječe na aktivizam u polju rješavanja ekoloških problema.

Moderni autori koji se bave ovom temom su Ulrich Beck koji fundira koncept *društva rizika*, Manuel Castells koji zagovara tezu da će se ratovi budućnosti odvijati brzinom hirurških intervencija, gdje onaj ko ima informaciju zadobija vlast na određenom prostoru, a postmoderni autori poput Baudrillarda, Lyotarda, Derride, Fukuyame zagovaraju pluralitet realnosti. Baudrillard dekonstruira tradicionalni koncept istine naglašavajući koncept *simulacruma*, odnosno mogućnost postojanja virtualnih svjetova u kojima je istina produkt dogovora, Lyotard tumači svijet putem postmoderne bajke, Derrida zagovara monogostruke vizije u razumijevanju stvarnosti zbog postojanja stalne igre označiteljske prakse, a Fukuyama propituje posthumanu budućnost, propitujući kakva nas to budućnost očekuje na kraju *humanuma*. Jedan od načina prevazilaženja problema alijeniranosti identiteta, odnosno krize identiteta nastale kao posljedice turbolentnih društvenih promijena je etika brige. Etika brige je koncept koji pominje američka sociologinja, dobitnica Nobelove nagrade, predstavница či-

kaške škole sociologije i filozofkinja pragmatizma Jane Addams, a koja ga čini socijalno primjenjivim institucionalizacijom Hull House kuće za promatranje ponašanja emigranata i delikvenata. Ovakva etika zagovara empatiju u bioregionalnim odnosima saradnje, i razvija se u djelima ekofeminističkih sociologinja i filozofkinja poput Rian Eislar, Karen Warren, Ariel Salleh, Chaone Mallory, Val Plumwood, Yenestre King, Jima Cheney, Roberta Sylvana, Barbare Adam, da bi u postmodernom filozofskom i sociološkom diskursu postala prevalirajući koncept u djelu istaknute filozofkinje, sociologinje i ekofeministkinje Rosemarie Tong. Tong zagovara dekonstrukciju tradicionalnih pristupa odnosima bioregionalne suradnje, te da uslijed globalizacije nužno mora biti reprodukovan diskurs u kojem će dominirati etika brige. Dona Haraway, kao postmoderna autorica u potpunosti dokida binarne opozicije koje su producirale kulturu nasilja i konflikta jednako opresirajući žene i pripadnike druge rase, klase i etnije.

Smisao ovog kritičkog pristupa je pronalaženje prošivnog boda koji povezuje globalizaciju, rod, ekologiju u cilju razvijanja aktivnog sociološkog korpusa spoznaja koje mogu odgovoriti na posljedice koje globalizacija sa sobom nosi. Feminizacija siromaštva kao jedan od signifikantnih problema savremenosti propituje činjenicu identifikacije feminiteta sa siromaštvom koje svoje izvorište ima u tradicionalnim dihotomijama muškarac/žena, kultura/priroda. Dekonstrukcija dihotomija moguća je kroz etiku brige kao koncept koji je jednako važan i za muškarce i za žene, jer zagovara egalitarne odnose bioregionalne saradnje. Iz tog razloga tradicionalni pristup razumijevanja sociologije mora se dekonstruirati ka decentriranim teorijama koje će biti zasnovane na egalitarizmu i ravnopravnosti pristupa, kritika i teorija sociologa i sociologinja u rješavanju posljedica globalizacije po razvoj sociologije uopšte.

Globalizacija

Savremena sociološka misao o globalizaciji analizira napredak i razvoj društva, usljed napretka tehnike i različitih vrsta tehnologije, koje prati ubrzana razmjena informacije koja time utiče na univerzalizaciju određenih istina i pauperizaciju kulture, pa se stvara jedna vrsta globalnog sela a svijet postaje mjesto u kojem se prepoznaju različite kulture i kulturni simboli. Globalizacija ima negativne i pozitivne posljedice, ali i uzroke koji utječu na njen nastanak⁴. Za

⁴ Najpoznatiji autori koji su razmatrali fenomen globalizacije su Erickssen, Müller, David Held, Anthony Giddens, Ulrich Beck, Rosemarie Tong, Johnatan Turner, Dona Haraway, Martha Nussbaum, Manuel Castells, Jean Baudrillard, François Lyotard, François Fukuyama. Autori sa područja Balkana su između ostalog, Marija Geiger, Branka Galić, Ivanka Buzov, Ivan Cifrić, Fahrudin Novalić, Vesna Miltojević.

razumijevanje dubljih konsekvenci globalizacije neophodno je istražiti postojeće definicije globalizacije i pri tome primjeniti najadekvatniju i najprecizniju. U ovim razmatranjima neophodno je pomenuti autora profeminističke provenijencije, Anthony Giddensa i tumačenja sociologa Davida Helda koji je ujedno i najčešće citiran, analiziran i pominjan u kontekstu razmatranja termina globalizacija. Giddensovo tumačenje globalizacije polazi od propedeutičkog uvoda u distinkciju globalno i lokalno, koja postaje sve značajnija za tumačenja savremene discipline roda i razvoja, kao i postkolonijalnih studija. Za globalizaciju osobit značaj ima postajanje svijeta globalnim, jer svijet napretkom tehnike, tehnologije i znanosti postaje međusobno povezan puno bržim i neposrednijim vezama, dok *lokalno globalizacije*⁵ time dobija dugaćiji značaj zbog toga što utiče na naš svakodnevni život. Primjeri globalizacije su proizvodi koji postaju značajna i etablirana imena čime se jedan proizvođač uspijeva brže plasirati na tržištu i time zbog brzine prometa proizvoda na međunarodnoj razini utjecati na svoju legitimnu prodaju u svim dijelovima svijeta gotovo na isti način⁶. Globalizacija je „činjenica da sve više živimo u jednom svijetu tako da pojedinci, grupe i nacije postaju sve više međusobno zavisni”⁷. Ukoliko bismo razmatrali globalne uzroke globalizacije, najznačajniji su prema Müllerovom *Kursu globalizacije*⁸ ali i Giddensu internet tehnologija, brži transport, kraj hladnog rata, globalni problemi savremenog doba uključujući ekološke i ekonomske probleme, kao i liberalizacija. Rugner Müller definira značaj globalizacije uvođenjem termina dimenzija globalizacije, te navodi pet dimenzija poput :„kulture, društva, životne okoline, ekonomije i politike”⁹. U ovom radu osobito je signifikantna dimenzija globalizacija vs. životna okolina jer utiče na neke od pet pomenutih dimenzija čineći time značajnim intersekciju životna okolina vs. politika vs. ekonomija vs. kultura i društvo na jedan sasvim osebujan i radikalno reformatorski i dekonstruktivistički način u djelima sociologa/ginja feminističkih i ekofeminističkih uvjerenja, naglašavajući potrebu za ekološkim osvješćavanjem sociologije, uspostavljanjem nove ekološke paradigme sociologije kao primarnog postulata sociologije od 1979.godine, a ekofeministička politika postaje nova politička odgovornost zaštite okoline koja svoje izvore ima u djelu ekofeministice Rosemarie Tong koja etiku brige postavlja pretpostavkom globalne bioregionalne saradnje .

O potrebi za ekološkom paradigmom sociologije, prvi put piše autor Robert E.Dunlop, koji smatra da postoje ekološke osnove u svim društvima. Giddens među uzroke globalizacije ubraja i sve veći bioregionalizam u sistemima vlada-

⁵ U daljem tekstu, *glokalno* u sociologiji.

⁶ Antoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2003, str. 55.

⁷ *Isto*, str. 55-56.

⁸ www.kursglobalizacije.com stranica posjećena 15.11.2011.godine.

⁹ Müller www.kursglobalizacije.com stranica posjećena 15.11.2011.godine.

vine, kao primjer toga navodi Europsku Uniju, a Giddens definira EU kao : „pionirski oblik transnacionalnog upravljanja u kojem se sve zemlje članice u izvjesnoj mjeri odriču svog državnog suvereniteta”¹⁰ i Ujedinjene nacije, koje UN: „udruženje pojedinačnih nacionalnih država”¹¹, a nekadašnja samorazumljivost problema zemalja Prvog svijeta i zemalja *Trećeg* svijeta sve više se problematizira, dekonstituira, ka kreiranju sve veće ravnopravnosti i egalitarizma, koju započinje otvaranjem diskursa subordiniranih, opresiranih, žrtva dominacije jednodimenzionalnog, Zapadnog, patrijarhalnog, imperijalnog, bjelačkog hegemonijskog, maskulinog ideologiziranog mišljenja i djelovanja. Postkolonijalne feministice poput Gaytri Spivak, Ume Narayan, Nire Yuval Davis progovaraju o razlici između kvaliteta života u zemljama koje se smatraju centrima moći i postkolonijalnim zemljama koje su na marginama moći, periferijama u kojima se feminizira siromaštvo. Progovoaranje o ovim razlikama postaje moguće tek uslijed globalizacije, pa se dekonstruiraju stereotipi o modi, umjetnosti, znanosti i uvode imena autora/ica sa margina. Gaytri Spivak u djelu *Kritika postkolonijalnog uma* pominje japansku modnu kreatoricu, militantnu feministicu i filozofkinju, autoricu modne linije *Comme des garçons* (Moda za žene: *Kao muškarci*), Rei Kawakubo¹². Ovaj primjer ukazuje da centar svijeta ne mora biti više Zapadna Europa, te da dekolonizacija ide uporedo sa globalizacijom.

Feministička ideja transverzalne politike čega je začetnica britanska sociologinja i postkolonijalna feministica Nira Yuval Davis, pokazuje da je moguće biti dio jednog globalnog zajedničkog kulturalnog prostora, bez da se izgubi sopstveni identitet ukoliko se on zadrži, a postane se dio zajedničkog globalnog identiteta, koji prevazilazi granice partikularnog u toleranciji spram različitih partikularnih identita. Teži se ka globalnoj multikulturalnoj saradnji, biregionalizmu zasnovanom na etici brige, koju je moguće razumjeti ukoliko pođemo od prapočetak društava, njihovih osnova, te fundiranja i razvijanja odnosa kultura vs. društvo. Ovakvog mišljenja je i sociologinja Barbara Adam, koja pojašnjavanjem globalnog vremena objašnjava nastanak globalizacije. Ubrzana tehnika i tehnologija smanjuju razlike u vremenu, ubrzavaju prostorno-vremenske razdaljine, i umanjuju diplomatske dimenzije globalizacije čineći komunikaciju neposrednom, a razmijenu informacija instantnom, time dovodeći na vidjelo raščaravanje istine svijeta u zajedničkom diskursu istovremenog postojanja u jednom te istom vremenu, obilježenom istovjetnim otkrićima, napretcima i inovacijama koje utiču na nastanak onog što zovemo „suvremenici”, humane egzistencije koje pripadaju istom vremenu i prostoru i dijele istu društvenu stvarnost. Svoju teoriju Addam započinje stajalištima kritika moderne Giddens-

¹⁰ Entoni Gidens, *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2003, str. 59.

¹¹ *Isto*, str. 59.

¹² Spivak, Gajatri Čakravorti. *Kritika postkolonijalnog uma*, Beograd: Beogradski krug, 2003. str. 18.

sa i Becka ali se njena misao tu ne zaustavlja, nego je upotpunjuju mišljenja sociologa poput Albrowa, Hennerza, Wyea, Wallersteina, Robertsona, Sklaira. Definicija globalizacije koja je polazna osnova njenog djela *Revizija: Centralnost vremena za ekološku perspektivu društvenih znanosti* zasnovana je na mišljenju Martina Albrowa o globalizaciji kao procesu „povezivanja komunikacije humane egzistencije ovog svijeta u komunikativnu zajednicu *jednog* svijeta što je glavna odlika globalizacije XX.stoljeća”¹³. Jedan od uzroka globalizacije u mišljenju Giddensa je i napredak i razvoj nevladinih organizacija, nevladinog sektora, gdje vidimo da je prevalirajući diskurs potreba za rješanjem problema ekologije, siromaštva, zdravlja poput „Greenpeaca, WWW-globalne ekološke mreže, ljekara bez granica, Crvenog krsta, Amnesty Internationala”¹⁴ ali i feminističkih i ekofeminističkih organizacija. Jedna od najznačajnijih debata savremenog doba je debata o globalizaciji, koja pominje tri različite oponirajuće škole sa različitim promišljanjima o globalizaciji. Sociolog David Held problematizira globalizacijske tokove pominjući hiperglobaliste, transformacionaliste, i skeptike kao suprotstavljene grupe u mišljenju o posljedicama globalizacije. Skeptici smatraju da globalizacija nije tako uspješan proces kako to zagovaraju hiperglobalisti te da postoje „ekonomski blokovi, slabija geouprava, ojačana moć nacionalnih vlada, s nacionalnošću kao dominantnim motivom”, dok hiperglobalisti smatraju da „je globalizacija realan fenomen” koji proizvodi realne i pozitivne konsekvence, te utiče na uspostavljanje međunarodnih veza, i prestanak nacionalnih država, a transformacionalisti zagovaraju sinkretizam ova dva stava odnosno središnji put, jer globalizacijom se ostvaraje veća povezanost ali se i dalje mora ostvariti transformacija političke zajednice. Najprimjereniji stav predstavlja stav transformacionalista¹⁵. Steger smatra da je globalizacija kompleksan proces koji zahtijeva promatranje i sinkretizam svih pominjanih definicija globalizacije poput: „globalizacija nije jedinstven i monolitičan proces, nego kompleksan set često konfliktnih i kontradiktornih socijalnih procesa, globalizacija uključuje kreiranje novih mreža društvenih interkonekcija kao i mutliplikacije, ekspanzije, intenzifikacije i akceleracije, postojećih društvenih promijena i aktivnosti, posljedica je „kompresije vremena i prostora” pa nije samo objektivan pojam, nego se ispoljava i na nivou individualne svijesti”¹⁶. Amartya Sen¹⁷ u djelu *Identitet i nasi-*

¹³ Barbara Adam, *Re-vision: The Centrality of time for an Ecological Social Sciences Perspective*, Chapter 4, in: Scott, Lash, et al, *Risk, Environment, and Modernity*, University of Lancaster: Sage, 1998, str. 86.

¹⁴ Antoni Gidens. *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet , 2003, str. 60.

¹⁵ *Isto*, 63-65.

¹⁶ Steger, Manfred B. *Introduction: Rethinking the Ideological Dimensions of Globalization*, In: Manfred B. Steger, ed. *Rethinking Globalism*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, 2004, str. 3.

¹⁷ Amartya Sen, *Identitet i nasilje*, Zagreb: Globus, 2001.

lje, kao najpozitivniji faktor globalizacije pominje „intelektualnu solidarnost” i „intelektualnu razmjenu ideja”, a „odbijanje globalizacije kao nastavka zapadne imperijalne ideologije” rezultiralo bi u zanemarivanju i drugih globalnih interesa, poput globalne i bioregionalne saradnje.

Posljedice globalizacije

U cilju razumijevanja fenomena globalizacije nužno je razumijeti posljedice koje sa sobom nosi. Müllner pominje „eroziju nacionalne države, društveni otpad, jaz između bogatih i siromašnih, milionere koje nije moguće kontrolirati, uništavanje životne okoline”¹⁸ kao najproblematičnije i najnepredvidljivije posljedice globalizacije. Hrvatski sociolog Zeman¹⁹ smatra da aktivan otpor negativnim posljedicama globalizacije predstavljaju environmentalizam i različiti feminizmi, u „kulturalnoj otvorenosti, kozmopolitskom odnosno interakcionističkom duhu, animozitetu spram države, odbacivanju vječnih kodova i etabliranih vrijednosti poput patrijarhata, religijskog tradicionalizma i nacionalizma”²⁰. Sociološki autori problematiziraju koncept krize životne okoline, a sam termin društvo rizika uvodi Ulrich Beck 1980.godine, u vrijeme nastanka različitih društvenih sistema, dok Giddens kao trajne probleme modernosti vidi rod, ekologiju, problem nemogućnosti određenja preciznog oblika društvenog sistema odnosno uređenja države.

Sociologija postaje mjesto propitivanja rizika, pa se samo u društvenoj refleksivnosti kao „stalnoj svjesnosti o dubini rizika koju ekološke nesreće i katastrofe sa sobom nose”²¹ vidi izlaz iz postojećeg stanja, a koncept rizika na nultu uveden u postmodernoj teoriji Fukuyame koji propituje o tome kakav će biti *humanum* postmodernog doba, da li će nestati uslijed globalne trke za gomilanjem bogatstva, društva zasnovana na povjerenju, te da li će uslijed kloniranja, transplatacije, implantacije, eutanazije, xenobioetike²², biokriminala, biti moguće održati život ovakvim kakvim ga percipiramo danas, odnosno šta dolazi na kraju historije u posthumanom budućnosti kao metafori ubrzanog razvitka i dolaska do posljednjeg čovjeka. U disciplini socijalne ekologije te suvremenoj sociološkoj

¹⁸ www.kursglobalizacije.com, stranica posjećena 15.11.2011.godine.

¹⁹ Napisao je niz autorskih djela poput *Um i priroda*(1996), *Autonomija i odgođena apokalipsa, sociološke teorije modernosti i modernizacije*(2004), te *Uvod u ekologiju održivih zajednica*(2010) u koautorstvu sa sociologinjom i ekofeministkinjom Marijom Geiger-Zeman.

²⁰ Zdenko Zeman, *Autonomija i odgođena apokalipsa, sociološke teorije modernosti i modernizacije*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004, str. 403-407.

²¹ Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage, 1992.

²² Etika koja se bavi propitivanjem moralnog odnosa prema nepoznatim odnosno stranim oblicima života.

teoriji propituju se riješenja globalne ekološke krize, a prema mom mišljenju takav izlaz je moguć u implementiranju radikalno dekonstruktivističkog koncepta feminističke etike brige, koja je razvijena još u djelu najpoznatije sociologinje s kraja XIX-og stoljeća i početka XX-og stoljeća, američke dobitnice Nobelove nagrade za mir, predstavnice čikaške škole humane ekologije i doktorantice Yale Univerziteta Jane Addams, koj razvija etiku brige ko suodnos empatije u interpersonalnoj komunikaciji te strategiju ponašanja u promatranju ponašanja maloljetnih delikvenata i emigranata u Hull House kući čiji je idejni tvorac bila.

Etika brige kao prevazilaženje rodnih dihotomija

Kritiku antropocentrizma poduzeli su početkom dvadesetog stoljeća predstavnici frankfurtske²³ škole mišljenja, koja je ujedno izvoriste socijalno-ekoloških ideja, uz čikašku²⁴ školu sociologije. Manifesto frankfurtske škole, djelo Horkheimera i Adorna *Dijalektika prosvjetiteljstva* otvara snažnu kritiku antropocentrizma u kulturi, nastavlja se u konceptu sociologinje Dorothy Smith i Jessie Bernard *feminističko prosvjetiteljstvo*²⁵, čime se želi istaći potreba za pominjanje ženskih utemeljiteljica u sociologiji kao i dokidanju dihotomije muški racionalitet i ženska emotivnost. Pojam *sestre osnivačice* naspram pojma *oci sociologije* dominira *zlatnim dobom* razvoja ženske sociologije. Decartesovo *cogito ergo sum*, te mišljenje o materiji i formi predstavljaju osnovu za kritiku. Prosvjetiteljstvo kao projekat, koji vjeruje u snažan progres humaniteta kao onog koji dominira svijetom, pa time i prirodom, završava u negiranju svoje primarne egzistencijalne odrednice. Mary Midgley, istaknuta filozofkinja naglašava da je korijen dihotomija u kartezijanskom dualizmu tijela i duše, te u antropocentr-

²³ Frankfurtska škola, nastala je početkom XX stoljeća, s ciljem aktivne kritike društva. Najpoznatiji predstavnici su Horkheimer, Adorno, Benjamin, Scheller, Habermas, Arendt. Izvoriste je nastanka socijalne ekologije, osobito u disciplini filozofske antropologije, te diskursima o alijenaciji kao krajnjem rezultatu ubrzanog tehničko-tehnološkog napretka.

²⁴ Čikaška škola, nastala je krajem XIX i početkom XX stoljeća. Utjecala je na razvoj ekoloških zona gradova, urbane ekologije, te prelasku sa humane ekologije na socijalnu ekologiju. Poseban doprinos ove škole ogleda se u klasifikaciji odnosa čovjeka i okoline, u skladu sa gradskim zonama, na pet različitih nivoa, te uvođenje empirijskih istraživanja identiteta u cilju proučavanja fenomena alijenacije, blaziranosti, hoboheemije, šizoidnosti i drugih formi alijeniranih ili otuđenih identiteta poput delikvenata, emigranata, što je inicirala čikaška sociologinja Jane Addams formiranjem Hull House centra.

²⁵ Jo Deegan M., u djelu *Žene osnivačice u sociologiji iz 1990* pominje preko 50 žena sociologinja koje su bile isključene iz socioloških hrestomatija što je još jedan oblika marginalizacije ženskog principa i propagiranja patrijarhalne perspektive „očinstva” u disciplinama. Feminističko prosvjetiteljstvo je termin koji je nastao s ciljem naglašavanjem potrebe za pominjanjem žena u sociologiji kao i mogućnosti za nastanak žensko-centrične sociologije.

ičkoj koncepciji o razumu koji muškaraca uzvisuje iznad životinje. Pod plaštom univerzalnosti, čovjek u stvari je skriven stajao muški princip jer žene nisu imale pravo glasa niti su bile dovoljno afirmirane u javnom i akademskom životu. Maria Soledad Iriart u disertaciji *In the shadow of the Enlightenment: From Mother Earth to Father Land*, opisuje kako prosvjetiteljstvo degradira humanu egzistenciju svojom ranom tezom o dihotomiji priroda-žena vs. kultura-mušarac. Bog kao antropomorfna kategorija postepeno se postavlja upitnim, a u težnji za povratkom ka ekocentrizmu, nastaje gejanski koncept.

Ekofeministički manifesto zagovara poštivanje prirode kao Geje, Majke, Božanstva koje u sebi ima zakone koje nedovoljno poznajemo da bi se mogli njima dominirati. Time se destruirala vjera u patrijarhalni poredak stvari, i progovara nova etika vrijednosti, ekofeministička etika. Lovelockovo viđenje Geje fiziološkim sustavom koji za cilj ima regulaciju klime i ravnoteže koja odgovara životu, zasigurno mijenja tradicionalna antropocentrična i antropomorfna promišljanja. Ova ekocentrična ideja o zemlji kao živućem sistemu koji se sam regulira osnova je ekofeminizma koji služi za dekonstruiranje patrijarhalne matrice o antropomorfnom hegemonijskom patrijarhalnom Bogu. Hrvatska ekofeministica Marija Geiger²⁶ u djelu *Kulturalni ekofeminizam* pojašnjava Geu kao majku Prirodu, Boginju koja sadrži u sebi i muški princip a nazivaju je različitim imenima: „Gea, Rea, Hera, Demetra, Izida, Istar, Astarta, Kali”. Hesiod u Teogoniji opoziciju muško/žensko opisuje „Uran/Nebo i Gea/Zemlja, porodili su čudovišna bića koja se bore za prevlast”²⁷. Eislar Riane²⁸ je napisala manifest ekofeminističkog pokreta, te je u skladu sa tezom litvanske antropologinje Marije Gimbutas (Gimbutienė), zauzela stav da su prehistorijska društva (prije oko 5000 godina), obožavala Veliku Majku kao božanstvo, i bila zasnovana na miru i ravnopravnosti, te nepoznavanju objektifikacije, dominacije i nasilja. „Bila su to društva zasnovana na onom što danas nazivamo ekološkom svjesnošću, svijesti da se prema Zemlji mora odnositi sa poštovanjem”²⁹. Ženske osobine brižnosti, nenasilja tada nisu promatrane kao subordinirane u odnosu na maskuline odlike dominacije.

Važan stav istraživača bio je da postoji više kolijevki civilizacija, te da su neke od njih egalitarne u svojoj osnovi poput Minojskog perioda vlasti na ostrvu Kreta³⁰. Najčešće slike iz tog perioda prikazuju žene koje stoje i drže podignute

²⁶ Geiger M. Zeman, *Kulturalni ekofeminizam, simboličke i spiritualne veze žene i prirode*, Zagreb: Razvoj i okoliš, 2005.

²⁷ Vjeran Katunarić, *Ženski eros i civilizacija smrti*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2008, str. 103-104.

²⁸ Riane Eisler, *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future*, Harper and Row, San Francisco: Harper & Row, 1987.

²⁹ *Isto*, str. 89.

³⁰ *Isto*, str. 90.

ruke dok im muškarac donosi voće, vino i sjeme³¹. Mnoga od ovih društava su etiketirana kao primitivna, pa je neophodno u duhu savremenih promišljanja Johna Monaghana i Pitera Justa u djelu *Socijalna i kulturna antropologija*, istaći da je poimanje kulturnih vrijednosti subjektivnog karaktera, a metafora kulturnih naočala opisuje da se u skladu sa promijenom mjesta na zemlji i socijalizacije mijenjaju naši stavovi. Biti sposoban/a za razumijevanje kulture drugih, odbacivanje kolonijalne imperijalne patrijarhalne dominantne ideologije Zapadnog promatrača/ice, zahtijeva bivanje svjesnom/im sopstvenih kulturnih naočala, potom kretanje ka decentiranoj poziciji neovisnog promatrača/ice. Fundamentalna razlika ovih društava vidi se u razumijevanju koncepta brige, nježnosti, nenasilja kao ženskog ali ne manje vrijednog nego što je to maskulinitet koja nije izjednačena sa dominacijom, nego je moć kao zajednički princip promatrana kao sposobnost da se nešto učini, a ne kao prevlast. Priroda je promatrana kao mjesto ovaploćenja spiritualizma, dok nas Zapadna kultura uči da je priroda odvojena od spiritualnosti što je ujedno i izvorište raskida humanuma s prirodom, te devalvacije i objektivifikacije prirode.

Ekofeministički manifesto Eislar ukazuje da je osnovni razlog za ekološke probleme savremenog doba nastanak dihotomija muški duhovni princip vs. ženski prirodni princip, potom pomijeranje sa religioznog na sekularni svjetopogled, što rezultira prosvjetiteljskom obmanom i alijeniranim identitetima savremenog doba³². Tehnologija kao takva nije problem, misli Eislar, problem je antropocentrična maskulina kultura nasilja, koja koristi tehnologiju za iste svrhe. Zahtjevi ekofeminizma, sadržani u ekofeminističkom manifestu orijentirani su ka povratku na egalitarizam i kooperaciju u cilju prevazilaženja sistema dominacije. Međusobna suradnja muškaraca i žena, prevazilaženje dihotomija je jedini način da se dokine pomenuti sistem. Povratak prirodi je jedina pretpostavka dezalijenacije. *Malestream* odnosno muškocentrično vs. *femalestream* odnosno ženskocentrično odlika je moderne kao perioda, a postmoderni se navedene razlike dokidaju, pa će akademska marginalizacija žena biti uzrokovana suviše rigidno postavljenim razlikama između termina, odnosno dihotomija. Osnovni problem je identifikacija žena sa neumljem, nerazumnošću i emotivnošću čime se opravdava njeno isključenje iz javne i akademske sfere djelovanja. Ekološka svjesnost dubinske ekologije smatra se dubinskijom, jer razmatra zakone koji su uzrokovali određenu pojavu. Ekofeminizam svojim snažnim aktivizmom od Chupko pokreta u Indiji, preko razvijanja agrikulturalnih zajednica koje zagovara Vandana Shiva, do formiranja Instituta za socijalnu ekologiju pri kojem se organizuju prve ekofeminističke konferencije, pod utjecajem ekofeministica Yennestree King, Val Plumwood do javnih demonstracija protiv opresija femininog

³¹ Isto, str. 90.

³² Isto, str. 91-93

identiteta i prirode, ostvaruje aktivnu borbu sa rizičnošću kao oznakom post-modernog realiteta. Pored ekofeministica, i feministkinja, raste broj *malestream* autora, pored Zimmermana, Cheney, Sylvana, poput Cartera koji ekofeminizam vide najznačajnijim i najpotpunijim eko pokretom savremenog doba. Patricia Shipley pominje raspravu etika brige vs. etika pravde koju su vodili psiholozi iz Amerike, Carol Gilligan i Lawrence Kohlberg. Kohlberg je zagovarao tradicionalan stav o neobjektivnosti femininog subjekta pod utjecajem emocija, dok Gilligan smatra da etika brige samo razvija empatiju za druge, a sopstvo je dio interpersonalnih relacija, što ima veću moralnu vrijednost.

Nastao iz radikalnog feminizma, a pod utjecajem marksističkog feminizma i socijalizma, ekofeminizam promovira etiku brige u interpersonalnim odnosima kao i odnosima prema drugima nasuprot oponentskom pojmu logike dominacije. Etika brige, prema ekofeministici Karren Warren, ukazuje na potencijal koji feminitet povezuje s prirodom, empatijska sposobnost žene i muškarce čini sposobnima za dublje razumijevanje odnosa u prirodi, konflikata, kao i mirovnih procesa, podrazumijeva socijalno distanciranje od drugog da bi se mogao shvatiti njegov/njen svijet kao „alternativa egoističnom prikazu sopstva kao nečeg što nema potrebe biti povezano sa drugima ili prirodom”³³. Hiperodvajanja, blaze shyzo, hobo identiteti, mogu imati negativne konsekvence. Wyl Kymlicka u svojoj političkoj teoriji zagovara koncept feminističke etike brige. Dihotomija javno i privatno treba biti raskinuta, jer se etika brige treba proširiti u javni diskurs, a Kymlicka je smatra „kapacitetom koji utječe na učenje moralnih principa (pravde) vs. razvijanje moralnih dispozicija (brige); moralnim razumijevanjem, i moralnim konceptom, koji se bavi pravdom i pravičnošću (pravda) vs. odgovornost i veza (briga)”³⁴. Bosanskohercegovačka filozofkinja i sociologinja Babić-Avidispahić Jasminka, u djelu *Etika, demokracija, građanstvo* uvodi intersekciju etike brige kao feminističke intervencije u diskurs o građanstvu, navodeći da autorice Sare Ruddick i Jean Bethke Elshtain, „naglašavaju značaj majčinstva”³⁵ odnosno etike brige „za novi model građanstva”³⁶. Za razliku od maskulinističkih etika koje promoviraju logiku dominacije kao pretpostavku djelovanja u patrijarhalno ustanovljenim društvenim uređenjima, bosanskohercegovački filozof i sociolog Mujkić³⁷ primjećuje da je „potrebno rediskripcijom naših poimanja i osjećanja širiti mi-intenciju otkrivanjem patnje onih koje smo do jučer smatrali onim drugima”. Etika brige je bioregionalizam koji treba da

³³ Val Plumwood, *Razlika i dubinska ekologija*, Treća, br. 2, Zagreb: Centar za ženske studije, 83-115.

³⁴ Will Kymlicka, *Political philosophy*, New York, London: Routledge, 1997, str. 265.

³⁵ Jasminka Babić-Avidispahić, *Etika, demokracija i građanstvo*, Sarajevo: Svetlost, 2005, str. 129.

³⁶ *Isto*, str. 129.

³⁷ Asim Mujkić, *Neopragmatizam Richarda Rortija, Uvod u demokratizirano mišljenje*, Tuzla: Bosnia PrintCom, 2000, str. 88.

uključuje veze u komšiluku, poštivanje prirodne okoline, recikliranje otpada, poznavanje okoline i efekata ekoloških nesreća na okolinu smatra fundusom djelovanja. Vrijednost brige za druge ima subverzivno i opozicijsko djelovanje, u eri sve većeg otuđenja, a Rosemarie Tong mogućnost transcendencije sukoba vidi u pripisivanju maskulinih odlika ženi i femininih odlika muškarcu što je odlika postmodernizma.

Globalizacijski faktori koji utječu na jačanje koncepta etike brige

Ekofeministički manifesto otvara put ka razumijevanju koncepta etike brige i brižnosti kao koncepta koji pripada oba pola ravnopravno, te utiče na promoviranje ovog koncepta u okvirima profeminističkih maskulinističkih³⁸ pravaca. Primjer toga je djelo *Muški manifesto* glasnogovornika nacionalne organizacije muškarca protiv seksizma Bena Athertona-Zemana, u kojem se zagovara aktivno uključivanje muškaraca u odgoj djece te zabrana rasizma, ostracizma, seksizma i prihvatanje multipliciteta načina da se ispolji maskulinitet. Kiborški manifesto Done Haraway u potpunosti odriče razlike muškaraca i žena, jer kibernetizacija dokida rodnu podjelu rada i vodi ka egalitarizmu rodničkih odnosa, ali i transrodnosti kao kategoriji humane egzistencije. Ukoliko promatramo djela znamenitih sociologa/ginja i feministica/a možemo uočiti da manifesta razvijaju zajedničku ideju težnje za dekonstrukcijom tradicionalnih rodničkih uloga i kreiranje rodno ravnopravnog svijeta. Od manifesta frankfurtske škole, preko ekofeminističkog manifesta do muškog manifesta razvija se ideja o nepravednosti ideologije globalne diskriminacije žena, da bi tu istu ideologiju znanstveno opovrgla kibernetizacija i biotehnologinja Dona Haraway, koja smatra da ubrzanje operacija, internetizacija i tehnologizacija utječu na egalitarizaciju javne sfere, a žene postaju dio globalnog diskursa te aktivan faktor globalnog uključivanja u svjetske probleme savremenog doba. Autorice poput Ume Narayan, Nire Yuval Davis, Tine Davis, Francien Van Driel, Chandre Mohanty, Gaytri Spivak, Vandane Shive progovaraju o diskriminaciji žena iz zemalja *Trećeg* svijeta, kao i žena druge nacije i druge boje kože.

Ovakva misao postkolonijalnih feministica dio je globalne svjetske politike Svjetske komisije o socijalnoj dimenziji globalizacije, koja u svom izvještaju na-

³⁸ Predstavnik ovog pravca je maskulini autor John Stoltenberg koji svoju teoriju fundira na radikalnoj feminističkoj i proegalitarnoj perspektivi u odnosu između spolova i kreiranju savremenih identiteta. Izvorište termina je antička definicija ekološka androgenost, a krajnji domet maskulinih studija su feminine maskulinitet i maskulini femininitet. Autori poput sociologa Denisa Altmana i Jeffreya Weeksa dublje pojašnjavaju ove nekontradiktorne egalitarne perspektive moderne i postmoderne sociologije.

slovljenom *Pravedna globalizacija: kreiranje mogućnosti za sve* ističe³⁹ „Želimo da učinimo globalizaciju sredstvom proširenja ljudske dobrobiti i slobode, te da dovedemo demokraciju i razvoj u lokalne zajednice u kojima ljudi žive. Naš zajednički cilj je da sačinimo koncenzus za zajedničku akciju koja će ostvariti ovu viziju, kako bi se ovaj proces razvijao uključujući države, internacionalne organizacije, ekonomiju, rad i civilno društvo”. Pri svemu tome neophodno je zaštititi najvulnerabilnije kategorije globalizacije za koje komisija ocjenjuje da su žene, indogeni narodi, siromašni radnici/e⁴⁰. Globalizacija mora postati etički i ekološki osviješten proces, koji će ujedno biti i pravedniji i inkluzivniji⁴¹. Prominentni sociolog Manuel Castells je učestvovao u radu ove komisije kao dio ekspertnog tima.

Propitivanje modela rješavanja globalnih ekoloških problema idejama moderne sociološke teorije

Centralni problem modernosti bila je i za neke teoretičara još uvijek ostaje teorija održivog razvoja ali i problem njegove implementacije. Najznačajniji moderni autori koji propituju ovaj problem su Castells sa svojom *teorijom informacija*, Giddens s terminom *društvena refleksivnost*, Beck s pojmom *društva rizika*, Eislar sa *ekofeminističkim manifestom* i *etikom brige vs. etika dominacije*, Adam s pojmom *globalnog vremena*, Tong s pojmom *globalizacije etike brige*. Potom je značajna i ekofeministica i sociologinja Salleh čija je ideja o *nužnosti ekološki svjesnije sociologije* putem ekofeminizma kao političkog aktivizma kao dubinske strategije od dubinske ekologije, što tvrde i engleski sociolozi Peter Dickens i John Urryja sa tezom da je zapostavljanje nativnih formi znanja rezultiralo u alijenaciji. Manuel Castells kao eminentni sociolog i teoretičar duha informacionog doba smatra da će budući ratovi najvjerojatnije biti ratovi oko resursa i odvijace se brzinom hirurških intervencija, a onaj ko bude imao adekvatnu informaciju taj će imati moć nad resursima i time će imati dominaciju u svijetu. Castells definira umreženo društvo slijedećim terminima: „Mreža je skup međusobno povezanih čvorova. Čvor je tačka u kojoj se krivulja sječe. Šta je čvor, zavisi, od vrste konkretne mreže o kojoj govorimo. U političkim mrežama čvo-

³⁹ *A Fair Globalization: Creating opportunities for all*, The World Commission on the Social Dimension of Globalisation, ILO Publication, April, 2004, p. 2.

⁴⁰ *Isto*, str. 4.

⁴¹ *Isto*, str. 7-10.

rovi su nacionalna veća ministara i evropskih poverenika”.⁴² Marinković⁴³ smatra da globalizacija kao proces dobija na značaju jer se dokida homofobija, rasizam, ksenofobija, religijski fundamentalizam nastankom „religijskog ekumenizma odnosno izgradnje strategije za prevladavanje razlika koje postoje među religijama te stvaranja jedne ekumenske, ujedinjene religije kojoj bi pripadale sve etničke, jezičke ili kulturne grupe”. U svemu tome, javlja se potreba za ostvarivanjem prava na identitet, pa time borba za ostvarivanjem prava na ispoljavanje samostalnog identiteta postaje jedna od najtežih borbi savremenog doba.

Informaciona dominacija kao takva može biti problematična sa stajališta destrukcije okoline, ali s druge strane napredna tehnologija omogućava sprečavanje smanjenja emisije ugljika u ozonski omotač zemljine kore. Postoje uređaji koji mjere negativne emisije štetnih materija, ali zbog monopola moći nad određenim resursima, Kioto protokol i Montrealski protokol u nekim zemljama nisu ratificirani, što neprekidno uvećava faktor rizika modernog doba. Živimo u društvu u kojem moramo biti svjesni da smo neprekidno izloženi nekoj vrsti rizika, što je ujedno život u strahu za sopstvenu egzistenciju. Beck uvodi termin refleksivne modernizacije kako bi naglasio problem modernog doba, osviještenosti i stalno življenje u svijesti o mogućem riziku. Globalno poznati ekološki problemi kiselih kiša, globalnog zagrijavanja, svjetlosnog zagađenja, radioaktivnog zračenja, zbrinjavanja otpada, nuklearnog naoružanja, biotehnološkog otpada, genetski modifikovani organizmi, su svakodnevni problemi svih bića koja nastanjuju zemlju. U tom smislu se i značajnom čini već pomenuta sintagma Barbare Adam o globalnom karakteru vremena, gdje se utvrđuje da svjetske organizacije u cilju ostvarivanja globalne saradnje i globalnog prevazilaženja kriza u svijetu poput „Svjetske banke(WB), Svjetske komisije o razvoju i okolišu, Konvencije za nuklearno razoružavanje, i Organizacije za zemlje koje izvoze petrolej (zemlje eksporta petroleja, OPEC)”⁴⁴ rade na sistematskom globalnom rješavanju problema zaštite okoline u cijelom svijetu, što čini mogućim globalizacija etike brige koju zagovara Rosemarie Tong.

Kako je već deducirano u prethodnom dijelu teksta, *etika brige kao koncept podriiva tradicionalne maskulinističke etike dominacije i pravde kao herojske etike*, ističući da globalizacija zahtjeva prelazak na regionalne odnose suradnje i tolerancije, kao i spremnosti za razumijevanje problema koji su zastupljeni u svim dijelovima svijeta. Koji je put ka implementaciji etike brige ka zaživljavanju ovih strategija, činjenju spoznanaja transparentim javnosti te demistificiranju samog

⁴² Vidjeti: Manuel Castels, *Uspom umreženog društva*, Zagreb: Golden marketing, 2000, str. 37-60.

⁴³ Dušan Marinković, *Uvod u sociologiju, osnovni pristupi i teme*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2009, str. 162.

⁴⁴ Barbara Adam, *Re-vision: The Centrality of time for an Ecological Social Sciences Perspective*, Chapter 4 in Scott, Lach at al. *Risk, Enviornment, and Modernity*, London: Sage, 1998, str. 86.

termina ekofeministički manifesto kao mjesto konstruiranja etike brige? Sociologinja Ariell Salleh zagovara ekofeminističku etiku brige i progovara o potrebi za stvaranjem *ekološki svjesnije sociologije*, što je i naslov njene eminentne studije. Takvu moć ima samo ekofeministička etika koja promatra intersekcije priroda, moral, rod, svjesnost.

Neophodno je da budemo svjesni problema okoline, problema destrukcije prirode kroz ideološko identificiranje žena s prirodom, ka formiranju ekološki i rodno osviještene sociologije s obzirom na činjenicu da je jedna od negativnih konsekvenci globalizacije, destrukcija okoline. Signifikantan *locus* za kreiranje sociologije kakvu zagovara Salleh „ekološki pismene sociologije“⁴⁵ su rodna podjela rada te marksistička kritika rodne podjele rada. Ekopolitika kao suvremeni pristup političkom diskursu uključuje pravce poput ekofeminizma, ekomark-sizma, socijalna ekologije, duboke ekologije⁴⁶ a ekofeministički osviješćena sociologija pretpostavka je moderne sociologije. Moderna podjela rada izvor je alijenacije čovjeka od prirode pa ju je neophodno dekonstruirati ka uključenju nativnih i orođenih perspektiva odnosno ka indogenizaciji, misle Urry i Dickens, a osnovu toga predstavlja ekofeministička politika koja je osnovana u ekofeminističkom manifestu sociologinje i pravnice Rian Eisler.

Ekofeministička politička filozofija i njom prožeta sociologija snažan je odgovor na krize modernog perioda i svojevrsni je začetak postmoderne dekonstrukcije rodni razlika, u transrodno i za žene i subordinirane maskulinitete, za indogene i nativne narode, i osobe treće dobi, egalitarnije društvo. Postmoderna sociologija radikalizira postavke modernih teorija u posthumano doba i dokida ekofeminizam u ekofeministički humani progresivizam.

Postmoderna sociološka teorija i odgovor na posljedice globalizacije

Postmoderni sociolozi (i filozofi) Lyotard, Baudrillard, Derrida, Myerson, Haraway, Walker, Halberstam, Tong progovaraju o dekonstrukciji rodni dihotomija i njihovom dokidanju. Lyotard uvodi sintagmu *postmoderne bajke*, Baudrillard *simulacrum*, Derrida *dekonstrukcije*, Haraway *kibernetizacije i transrodnosti*, Walker *womenisma i progresivnog ekowomenisma*, Halberstam *feminini maskulinitet*, Judith Butler *queer teorija*, Spivak *dokidanje postkolonijalne opresije*, Yuval Davis *transverzalna politika identiteta*, Tong *etika brige*.

⁴⁵ Ariel Salleh, *Ecofeminism as Sociology*, Conference of the International Sociological Association Research Committee on Environment and Society (RC24), Cambridge University, July 5-7, 2001, pp. 74.

⁴⁶ *Isto*, str. 61.

Lyotardova postmoderna bajka ima za cilj da ukaže na prevalirajuće odlike postmodernosti koje svoj odraz dobijaju u različitim umjetničkim izrazima, instalacijama, različitim formama aktivizma. Postmoderna bajka ukazuje na moguće potencijalne opasnosti, kataklizme, nezgode i nesreće koje mogu dokinuti ljudsku egzistenciju, a Baudrillard uvodi dimenziju neodrživosti univerzalno važeće istine jer postoji multiplicitet istina koje se u virtualnim prostorima mogu simulirati. Na djelu su različite istine, istina je u traženju u de(kon)strukciji prošlih istina ka onim koje se razotkrivaju u slobodnom djelovanju označiteljske prakse, a koje proširuje kiborški manifesto sa uvođenjem principa transrodnosti i konačnim isključenjem binarnih opozicija i dihotomija muško-žensko kao neodrživim što pokazuje primjer *femininog maskuliniteta* kakav je u postmodernosti *butch feminizam*, te *queer identitet* koji uključuje multiplicitet razlika između muškarca i žene kod Halberstam i Butler.

Budućnost odlikuje potreba za utemeljenjem ženskog principa u stvarnosti. Moderna je bila period ostvarivanja marginaliziranih identiteta njihovog zadobijanja locusa djelatnog političkog i nacionalnog subjekta te legitimizacije u društvenom poretku, čega je primjer crni feminizam, postkolonijalni feminizam. Ovi su identiteti tek zadobili svoja prava, a postmoderna poziva na odustajanje od svih razlika. Ghodsee u tekstu *Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural Feminism, and Women's Nongovernmental Organizations in Postsocialist Eastern Europe*⁴⁷ ukazuje da „ideja globalnog sestrinstva uključuje značajne razlike u pristupu resursima, između žena različitih rasa, nacija i etniciteta”⁴⁸. Ghodsee⁴⁹ uvodi na temelju termima dizajnirani ili dogovoreni kapitalizam, pojam „projektovanog feminizma” koji mora riješiti pitanje dvostruke opresiranosti žena iz Trećeg svijeta, žena druge nacije pa se u programe postranzicijskih zemalja poput gender akcionog plana, USAID-a, PHARE-a, mora uključiti problem marginalizacije žena i feminizacije siromaštva. Ovakav pristup zahtjeva i James Mittleman⁵⁰, koji tvrdi da se koncept globalizacije mora uvezati sa neoliberalizacijom kako bi se dekonstruirale ideologije globalizacije, te uključilo promišljenje o različitim prostorno-vremenskim i kontekstualnim

⁴⁷ „Dizajnirani kapitalizam”, prema Ghodsee znači da na nastanak kapitalizma utiče kreiranje tržišta, ukoliko se nastanak institucija prema zamisli njenog aktera ostvari, onda se može kontrolirati individualno ponašanje jedinki te institucije.

⁴⁸ Kristen Ghodsee, *Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural feminism, and Women's Nongovernmental Organization in Postsocialist Eastern Europe*. Signs: Journal of Women in Culture and Society. Vol 29, no. 3, 2004, pp. 727-753.

⁴⁹ Isto, p. 727- 734.

⁵⁰ James Mittleman, *Ideologies and globalization Agenda*, in: Steger, R.Martin, *From Rethinking globalism*, Oxford: Rowman and Littlefield publishers, 2004, p.24.

perspektivama. Globalna taktika, koju zagovara Hakesworth⁵¹, je „učiniti feminističku nevidljivost zasnovanu na ne gledanju, ne poznavanju, ignoriranju, činjenju nemogućim feminističkog aktivizma i društvene pravde”. Razumijevanje različitih konteksta u cilju ostvarivanja globalnog dijaloga uključuje poznavanje autora/ica koji opisuju različite lokalne situacije Grčke, Bugarske, Meksika, poput Psare⁵², Dasskalove⁵³, Boxer⁵⁴ i Mohanty. Iz tog razloga Nira Yuval Davis na tragu promišljanja niza autorica, uvodi termin „transverzalne politike” kao politike koja omogućava zadržavanje sopstvenog identiteta kao dijela kolektivnog identiteta koji je zajednički, a odlikuje ga globalno vrijeme, i globalni ekološki i društveni problemi, pored rodni. Njihova međusobna povezanost, međuvijetovanost i masovnost utječu na potrebu za njihovim većim proučavanjem. Walker uvodi pojam *womenisma*, kao pojam ljubavi prema ostvarenjima žena, ženskoj kulturi i crnačkom spiritualnom i duhovnom identitetu, pa je neophodno da u budućnosti zavlada progresivni *ekowomenism* koji je na tragu misli o globalnoj etici brige. Walker, ekowomenistkinja i ekofeministkinja, smatra da je etika brige koncept koji involvira pitanja opresija prirode, rase i klase, u svjesnom i nesvjesnom dijelu egzistencije putem duha odnosno holističke ljubavi kakva je prisutna kod nativnih naroda.

Za radikalnu ekofemininu poziciju neophodno je osvijestiti spoznaje nativnih naroda u odnosu prema prirodi, što zagovara postkolonijalna ekofeministica Vandana Shiva. Ekofeministički politički aktivizam značajan je odgovor na globalnu ekološku krizu jer je zasnovan na etici brige. Ekofeministička politika zasnovana je na ekofeminističkoj političkoj filozofiji, a njeno osviješćivanje neophodno je sociološkoj teoriji. Propitivanje o dekonstrukciji tradicionalnih rodni dihotomija započelo je u djelu sociologinje Sherry Ortner (*Da li je žena muškarcu, isto što priroda kulturi?*) objavljenom 1984.godine gdje se utvrđuje da ova dihotomija predstavlja izvorno mjesto patrijarhalne opresije.

Ekofeministička politika u svojoj filozofiji propituje između ostalog, slijedeća pitanja⁵⁵: „1) kako su pitanja prirodno/prirode postala mjesta isključivanja, nejednakosti, relacija koje osobito utječu na žene, obojene ljude, homoseksual-

⁵¹ Mary Hawkesworth, *Global Containment: The Production of Feminist Invisibility and the Vanishing Horizon of Justice*, in: Steger, R.Martin, *From Rethinking globalism*, Oxford: Rowman and Littlefield publishers, 2004, pp. 84.

⁵² Grčka feministica, historičarka i novinarka.

⁵³ Krassimira Dasskalova, profesorica Moderne europske historije i roda na Univerzitetu Sofija, Bugarska.

⁵⁴ Boxer Marlyn profesorica emeritusica San Francisko Univerziteta, oblasti historije i rodni studija.

⁵⁵ Chaone Mallory, *What Is Ecofeminist Political Philosophy? Gender, Nature, and the Political*, Sixth Annual Joint Meeting of the International Society for Environmental Ethics, Allenspark, Colorado, 2008, p. 309-310.

ce, nehumane kategorije egzistencije; 2) koji je politički status onog što se naziva priroda, okolina, i/ili nadljudski svijet; 3) kako je priroda po sebi isključena iz domena političkog; 4) može li priroda imati političko sobstvo; 5) kako su diskursi okoline, politike, rodne ideologije međusobno povezani; 6) na koji način teorije o rasi, *queer* teorije i postkolonijalne teorije pomažu ekološkom projektu prevazilaženja antropocentričke dominacije nad prirodnim svijetom?”. Politika je trebala i progresivno gledano treba postati prostor „gdje se ekološki subjektiviteti formiraju, kontekstualiziraju, destabiliziraju, reformiraju”⁵⁶, a demokratija treba postati istovjetna sa javnom sferom⁵⁷.

Nova ekološka paradigma za sociologiju

Nova ekološka paradigma za sociologiju, misle sociolozi Robert E. Dunlop i Catton koji su primjetili nedovoljnu fokusiranost sociologije na ekološke probleme 1979. godine⁵⁸, neophodna je. Ekofeministice Maria Mies, Ariel Salleh, Vandana Shiva, ali i engleski sociolozi poput Petera Dickensa, Anthony Giddensa, John Urryja, američkog sociologa Davida Harveya smatraju da je zapostavljanje praktičnih formi znanja i spoznaja, predstavljalo gubitak veze sa organskom prirodom te rezultiralo u alijenaciji⁵⁹. Neophodno je alijenaciju zamijeniti sa emancipacijom, sugerira Dickens⁶⁰, uključanjem ekofeminističke percepcije „ekopolitičkih problema poput jednakosti, kulturalne raznolikosti i održivosti”. Giddens⁶¹ definira modernost kao „čudovište, kao odbjegli motor ogromne snage koji ruši sve pred sobom, utiče na socijaliziranu narav i na društvene institucije. Iz tog razloga neophodno je jasno definisati ekofeminističku⁶² politiku i odrediti njene ciljeve. Rosemary Tong vidi ekofeminističku politiku kao najznačajniji oblik politike koja je potrebna novom dobu, osobito zbog koncepta etike brige koja olakšava bioregionalne odnose saradnje. Bioregionalizam podrazumi-

⁵⁶ *Isto*, str. 313.

⁵⁷ *Isto*, str. 315.

⁵⁸ Antony Giddens, and Sutton W. Philip., *Sociology: introductory readings, third edition*, Cambridge: Polity Press, 2010, p. 95.

⁵⁹ Ariel Salleh, *Ecofeminism as Sociology*, Conference of the International Sociological Association Research Committee on Environment and Society (RC24), Cambridge University, July 5-7, 2001, p.61.

⁶⁰ *Isto*, str. 64.

⁶¹ Antony Giddens, and Sutton W. Philip., *Sociology: introductory readings, third edition*, Cambridge: Polity Press, 2010, p. 41.

⁶² Izvoriste ekofeminizma su radikalni feminizam i socijalistički feminizam, osobito Marxova teorija.

jeva: „življenje „ukorijenjena” života, s razvijenom svijesti o ekologiji, ekonomiji i kulturi mjesta u kojem živimo⁶³.

Ostvarivanja uspješne bioregionalne saradnje

Etika brige omogućava drugačiji oblik interpersonalne komunikacije koji vodi ka globalizaciji pa potom prema mišljenju Tine Davids i Francien van Driel ka glocalizaciji, jer se život u savremenom dobu dovršava u sintezi lokalnog i globalnog života, pa govorimo o glocalnoj zajednici koja ima svoj smisao zbog percepcije onih koji su nativno stanovništvo i onih koji su stranci, doseljenici ili autsajderi⁶⁴. Ovakav stav zagovara i eminentni sociolog Manuel Castells u djelu *Internet galaksija, razmišljanja o Internetu, poslovanju, i društvu*, gdje referirajući na istraživanje Cohena i Rai iz 2000 o globalizaciji društvenih pokreta, zaključuje da su svi utemeljeni u svom lokalnom kontekstu sa tendencijom usmjerenom ka globalnom kontekstu. Proces upoznavanja sa drugim kulturama može postati proces međusobnog upisivanja jedne kulture u drugu, odnosno međusobne interakcije kultura je još jedan argument u prilog prethodnoj tvrdnji, a zagovara ga Arjun Appadurai⁶⁵.

Zaključak: Smisao ekološki svjesne sociologije – ekofeminizam kao politički aktivizam i sociologija

Globalizacija ne vodi jedino ka obrazovanju depolitizacije roda, dolazi i do „globalizacije maskuliniteta” koja povezujući lokalno i globalno čini maskulinitete mogućim mjestima kritike tradicionalnog koncepta hegemonijskog maskuliniteta uvođenjem koncepta multipliciteta maskuliniteta što je ujedno dekonstrukcija tradicionalnog pristupa rodnim ulogama ali i otvaranje prostora za implementaciju etike brige kao ekofeminističke pretpostavke. Prethodno pomenute autorice smatraju da se „multidimenzionalni rodni pristup razvija kao alternativa za produciranje poluglobalnih stereotipnih kategorija o ženama i depolitizaciji roda⁶⁶.

⁶³ Zdenko Zeman i Geiger, Zeman, Marina, *Uvod u ekologiju održivih zajednica*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2010, str. 78.

⁶⁴ Marina Blagojević, *Od centra ka periferiji*, Sarajevo: CIPS, predavanje na master studiju „Rodne studije”, 2007, str. 4.

⁶⁵ Axford, Browning, Huggins, Rosamond, Turner i Grant et al, *Uvod u politologiju*, 2002, str. 463.

⁶⁶ Marina Blagojević, *Od centra ka periferiji*, Sarajevo: CIPS, predavanje na master studiju Rodne studije, 2007, str. 4.

Globalni diskurs o intersekciji roda i razvoja, do sada, najviše se fokusira na redefiniciju koncepta feminizacije siromaštva i razumijevanju autorskih ostvarenja žena iz zemalja Trećeg svijeta, a autori Alain Greig, Michael Kimmel, James Lang ukazuju na grupu udruženu 1999. godine kao dio UNDP-ovog radnog tima, sa imenom muška grupa za rodnu ravnopravnost koja je primjetila da u globalnim diskursima o odnosu između spolova krucijalan problem predstavlja: „stajališta o rodu kao isključivo ženskom problemu, nedovoljno prostora za muškarce u diskusijama o rodnoj neravnopravnosti, limitiran broj mjesta za muškarce u gender mainstreaming procesima”⁶⁷.

Nedovoljno prostora za muškarce u ovakvim diskursima mora biti zamijenjeno sa kreiranjem većeg prostora za njihova iskustva opresije, nemoći, marginalizacije, i opresije od strane muškaraca koji se nalaze na vrhu hijerarhije moći u cilju izbjegavanja ideologije koju sa sobom nosi diskurs „žena kao žrtva, muškarac kao problem” ka dekonstrukciji „niti je svaka žena žrtva, niti je svaki muškarac problem”. Blagojević⁶⁸ s druge strane upozorava da globalizacija sa sobom nosi i globalne negativne mizogene interpretacije žena i ženskog o kojima govori i Devaleaux poput „glupe žene(sponzorirane žene), biznismenke(usmjerene ka karijeri bez skrupula, obične žene(koje puno tračaju i pričaju nevažne stvari), fatalne žene, svekrve i punice(zavidne, ružne, zle)”. Izvor ovakve stereotipizacije je već pomenut i to je matrica rodnih dihotomija od kojih je značajno istaći razliku „Balkan i Europa, priroda i tehnologija, emotivnost, racionalnost”⁶⁹. Balkan, priroda, emotivnost su odlike slabijeg spola i time sugeriraju opresiju, konflikt, turbolentnost, manju vrijednost, ženskost u patrijarhalnoj interpretaciji.

Način interpretacije žena još uvijek nije dekonstruisan i u Bosni i Hercegovini je prisutan zbog postranzicijskog perioda koji rezultira u retradicionalizaciji i repatrijarhalizaciji. Negativne sociološke kategorije, pogotovo promatrane s diskursa sociologije roda ukazuju da se tradicionalizam i patrijarhat ojačavaju novim i naprednim tehnologijama, čije efekte subverzivim djelovanjem dekonstruirati i radikalno napada cyberfeministički i ekofeministički pokret. Politička svjesnost ekofeminizma u postavljenom kontekstu bosanskohercegovačke stvarnosti postranzicijskog perioda je izuzetno potrebna i validna praksa za ostvarivanje rodne ravnopravnosti i minimalizaciji negativnih posljedica globalizacije. Negativne posljedice globalizacije Axford, Browning, Huggins, Rosamond, Turner i Grant nazivaju *vektori globalizacije*⁷⁰, među kojima globalni kaos predstavlja najfrapantniju i najapokaliptičniju. Najadekvatnija strategija

⁶⁷ Michael Kimmel et al. u Zborniku Blagojević, Marina, *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006, 187.

⁶⁸ *Isto*, str. 234.

⁶⁹ *Isto*, str. 230.

⁷⁰ Vektori globalizacije su svijet nacija-država, postkapitalistički svjetski ekonomski poredak, globalno društvo, sukob civilizacija, globalni kaos.

je ekofeministička politika odnosno etika brige u bioregionalnim odnosima ili ekološki (environmentalistički) nacionalizam. Neil Carter⁷¹ pozicionira političku svjesnost ekofeminizma i dubinske ekologije na tako da ekofeminizam predstavlja koherentniji i rodno ravnopravniji pokret za ostvarivanje ekoloških prava jer se za razliku od dubinske ekologije, bavi dihotomijom maskulino/feminino dok pokreti dubinske ekologije poput Earth First!, tvrdi Carter, su mizogeni i prenose rodno neravnopravne patrijarhalne poruke⁷². Arriel Salleh zahtijeva ekofeminističko opismenjavanje sociologije, a snažan ekofeministički politički angažman pomaže siromašnim, marginaliziranim, obespravljenim, da dođu do svojih prava negirajući dominantnu patrijarhalnu matricu, prepoznavanjem dihotomija kao izvorišta opresije. Transcendiranje rodni dihotomija ostvaruje se putem *womenisma*, progresivnog humanizma, *cyber* kultura, feminističkog pojma transverzalne politike, ekofeminističke politike koji postaju mjesta dokidanja negativnih posljedica globalizacije. Najeklatantniji primjer ideja koju zagovara progresivni humanizam pokazuje Fukuyamino djelo Povjerenje⁷³ „Postoji snažna liberalna vjera da su ljudi širom svijeta ispod kože isti, te da će poboljšane komunikacije dovesti do bolje saradnje”.

Bosanskohercegovački filozof i sociolog Mujkić na tragu Rortijeve „perspektive ironijskog intelektualca”⁷⁴ primjećuje da svijetu „da bi bio bolje mjesto za življenje treba redeskripcija”⁷⁵. Ovakva percepcija je, naglašava Mujkić kritizirajući tradicionalno postavljene etičke postavke „redeskripcija manifestacija poniženja koja manipulira osjećanjima gura nas više u pravcu povjerenja a ne u pravcu obaveze.” Ova redeskripcija i cijelo sentimentalno obrazovanje tjera nas da inkliniramo više osjećanjima nego razumu, pa nam je neophodno „sentimentalno obrazovanje” kao dovoljno poznavanje drugih ljudi koji potiču iz drugih kultura⁷⁶. Buduće perspektive prema mišljenju Stegera trebaju uključiti „kri- tičku teoriju globalizacije”, u cilju uspostavljanja egalitarnijeg i manje nasilnog globalnog poretka. Ekofeminizam u tome pomažu postkolonijalni feminizam, queer pokret, progresivni ekowomenism, Fukuyamina ideja povjerenja, indogenizacija⁷⁷, bioregionalizam, geokibernetika⁷⁸ i environmentalistički nacionali-

⁷¹ Vidjeti: Neil Carter, *Strategije zaštite okoliša*, Zagreb: Barbat, 2004, str. 16.

⁷² *Isto*, str. 77.

⁷³ Frensis Fukuyama, *Povjerenje, društvene vrline i stvaranje blagostanja*, Zagreb: Izvori, 2000, str. 404.

⁷⁴ Asim Mujkić, *Neopragmatizam Richarda Rortija, Uvod u demokratizirano mišljenje*, Tuzla: Bosnia PrintCom, 2000, str. 88.

⁷⁵ *Isto*, str. 88

⁷⁶ *Isto*, 88-89.

⁷⁷ Prilagodba stranih praksi lokalnim uvjetima i ispunjenje lokalnih potreba.

⁷⁸ Geokibernetika podrazumijeva upravljanje okolinom, odnosno predstavlja globalni ekološki menadžment s globalnom saradnjom u upravljanju globalnim prirodnim resursima. Vidjeti: Cifrić, Ivan, *Znanost i društvene promijene, razvoj i okoliš*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2000, str. 422-423.

zam⁷⁹. Kao što Amartiya Sen⁸⁰, harvardski profesor i ekspert u oblasti razvojne ekonomije, sociologije siromaštva, naglašava „ako osoba može imati samo jedan identitet onda izbor između nacionalnog i globalnog postaje natjecanje na sve ili ništa”⁸¹, umjesto toga u duhu feminističke transverzalne politike identiteta, naš identitet može postati globalan bez gubljenja naših partikularnih osobenih identiteta.

Literatura

1. A Fair Globalization: *Creating opportunities for all*, *The World Commission on the Social Dimension of Globalisation*, ILO Publication, April, 2004.
2. Adam, Barbara. *Re-vision: The Centrality of time for an Ecological Social Sciences Perspective*, Chapter 4 in Scott, Lash, Branislav Szarynski, Brian Wyann, Risk, Environment, and Modernity, Sage, London.1998.
3. Adam, Barbara. *Zeitvielfalt in der Evolution aus gesellschaftstheoretischer Sicht*, Februar, Akademievorlesung an der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften, Berlin.2010.
4. Adam, Barbara, Ulrich Beck, Joost van, *The Risk Society and beyond: critical issues for social theories*. 2000. on books.google.com.
5. Baudrillard, *Inteligencija zla*, Beograd. 2009.
6. Bek, Ulrih. *Rizično društvo*, Beograd: Filip Višnjić, 2001.
7. Blagojević, Marina. *Mapping Misogyny in the Balkans: Local/Global Hybrids in Culture and Media*, u Zborniku Marine Blagojević, *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
8. Boxer, Marlyn. *Communist Feminism' as Oxymoron? Reflections of a 'Second-Wave' feminist Historian of European Socialism and Feminism*, Aspasia 1. 2007.
9. Buzov, Ivanka. *Socijalna perspektiva ekofeminizma*, u: Socijalna ekologija, on line časopis za društvena istraživanja, <http://hrcak.srce.hr/socijalna-ekologija>., Vol.16.br.1, 2007
10. Castells, Manuel. *Internet galaksija, Razmišljanje o internetu, poslovanju, i društvu*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2003.

⁷⁹ Hrvatska sociologinja i feministica Galić pojašnjava termin kao usko vezan za koncepciju bioregionalizma te kao naprednu vrstu nacionalizma jer dokida tendiranja ka etničkom nasilju, rasizmu i militarizmu zbog fundiranosti na konceptu bioregionalizma (bioregionalne saradnje zasnovane na etici brige). Vidjeti: Branka Galić, *Paradoksi globalizacije i multipolarni svijet*, u: Cifrić, Ivan, *Znanost i društvene promijene, razvoj i okoliš*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2000, str. 21-39.

⁸⁰ Harvardski profesor i predavač, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju

⁸¹ Sen Amartiya, *Identitet i nasilje*, Zagreb: Globus, 2005, str. 168.

11. Cifrić, Ivan. *Bioetika, etička iskušenja znanosti i društva*, Zagreb: Biblioteka Razvoj i okoliš, 1998.
12. Cifrić, Ivan. *Znanost i društvene promijene, razvoj i okoliš*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2000.
13. Daskalova, Krassimira. *How Should We Name the 'Women-Friendly' Actions of State Socialism*, *Aspasia*, Volume 1, p.214-219. 2007.
14. Davids, Tine. *Political Representation and the Ambiguity of Mexican Motherhood*, u Zborniku Marine Blagojević. *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
15. Davids, Tine, van Driel Francien. *The Gender Question in Globalization: Intersectionality in the Local/Global Nexus* u Zborniku Marine Blagojević, *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
16. Davis, Kathy. *The Global localisation of Feminist Knowledge: Translating Our Bodies, Ourselves* u: Zborniku Marine Blagojević, *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
17. Delveaux, Martin. *Transcending ecofeminism: Alice Walker Spiritual Eco-womenism, and Environmental Ethics*, University of Exeter, United Kingdom. 2001. Source: www.ecofem.org/journal.
18. Dunlop, Rieley. *A new ecological paradigm for sociology*, in Giddens, Anthony and Sutton, Robert, *Sociology*, Polity Press, Cambridge: Polity Press, 2010.
19. Eisler, Riane. *The Gaia Tradition and Partnership Future, an Ecofeminist Manifesto*, in Diamond, Irene and Ornstein, Gloria, *Reweaving the World*, Sierra Club Books, San Francisco.1987.
20. *Feministički kolektiv Lanbroa*, u: Vlaisavljević Ugo, *Rod i politika*, Sarajevo: CIPS, 2006.
21. Fukuyama, Francis. *Povjerenje, društvene vrline i stvaranje blagostanja*, Zagreb: Izvori, 2000.
22. Fukuyama, Francis. *Naša posthumana budućnost*, Podgorica: CID, 2002.
23. Geiger, Zeman, Marija, Zdenko, Zeman. *Uvod u ekologiju održivih zajednica*, Zagreb: Institut Ivo Pilar, 2010.
24. Ghodsee, Kristen. *Feminism-by-Design: Emerging Capitalisms, Cultural feminism, and Women's Nongovernmental Organization in Postsocialist Eastern Europe*. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. Vol 29, no. 3: 2004. 727-753.
25. Giddens, Anthony. *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet, 2003.
26. Giddens, Anthony, Sutton W.Philip. *Sociology: introductory readings*, third edition, Polity Press, Cambridge, 2010.
27. Haralambos, Michael, Holborn, Martin. *Sociologija, Teme i perspektive*, Zagreb: Golden marketing, 2002.

28. Johnson, Abigail, *Ecofeminism: A Fine Line Between Metaphor and Reality*, <http://www.wesleyan.edu/synthesis/culture-cubed/johnson/abj.htm>.
29. Katunarić, Vjeran. *Ženski eros i civilizacija smrti*, Zagreb: Jesenski i Turk, 2008.
30. Ler, Sofronić, Nada, *Kraj tranzicijske paradigme: rodna perspektiva*, u Zborniku: Vlaisavljević Ugo, *Rod i politika*, CIPS, Sarajevo 2006.
31. Lovelock, James. *Osveta Geje*, Zagreb: Izvori, 2006.
32. Lovelock, James. *Geja, Novi pogled na život zemlje*, Zagreb: Izvori, 2005.
33. Malory, Chaone. *What Is Ecofeminist Political Philosophy?* Gender, Nature, and the Political, Sixth Annual Joint Meeting of the International Society for Environmental Ethics, Allenspark, Colorado. 2008.
34. Marinković, Dušan. *Uvod u sociologiju, osnovni pristupi i teme*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2008.
35. Markus, Tomislav. *Ekologija i antiekologija, kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, Biblioteka, Razvoj i okoliš, Zagreb 2004.
36. Markus, Tomislav. *Dubinska ekologija i suvremena ekološka kriza*, Biblioteka razvoj i okoliš, Zagreb. 2006.
37. Miltojević, Vesna. *Ekološka kultura*, Niš, 2004.
38. Misra, Joya, Merz. N. Sabine (2006), *Neoliberalism, Globalization and International Division of Care*, u Zborniku Marine Blagojević. *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
39. Mittleman, James. *Ideologies and globalization Agenda*, u Steger. R. Martin, *From Rethinking globalism*, Oxford: Rowman and Littlefield publishers, 2004.
40. Mujkić, Asim. *Neopragmatizam Richarda Rortija, Uvod u demokratizirano mišljenje*, Tuzla: Bosnia PrintCom, 2000.
41. Mohanty, Chandra Talpade. *Feminism without Border: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity*. Durham, NC: Duke University Press. Chapter 2, "Cartographies of Struggles: Third World Women and the Politics of Feminism." 2003. Pp 43-84.
42. Nisbet, Robert. *Sociološka tradicija*, Zagreb: Golden marketing, 2007.
43. Novalić, Fahrudin. *Rasipanje budućnosti, Kritika mita napretka i cinizma rasipanja*, Zagreb: Alinea, 2003.
44. Novalić, Fahrudin. *Imperij pohlepnog politeizma*, izvori, ogleđi iz socijalne ekologije, Zagreb: Novi Izvori, 2009.
45. Pavlović, Vukašin. *Ekološki pokreti i promijene*, Beograd: Čigoja štampa i Fakultet političkih nauka, 2003..
46. Plumwood, Val. *Nature, Self, and Gender: Feminism, Environmental Philosophy and the Critique of Rationalism*, in: Hypatia, VI.No 1, Spring, 1991.

47. Plumwood, Val. *Feminism and the Mastery of Nature*, London: Routledge, 1993.
48. Riffkin, Jeremy. *Biotehnološko stoljeće*, Zagreb: Jesenski i Turk, 1999..
49. Salleh, Ariel. *Ecofeminism as Sociology*, Conference of the International Sociological Association Research Committee on Environment and Society (RC24), Cambridge University, July 5-7.2001.
50. Salleh, Ariel. *The Ecofeminism/Deep Ecology Debate: a Reply to Patriarchal Reason*, Vol.14.1995.
51. Shiva, Vandana. *Monocultures, Monopolies, Myths And The Masculinisation of Agriculture*, At The Workshop on Women's Knowledge, Biotechnology and International Trade *Fostering a New Dialogue into the Millennium* during the international conference on *Women in Agriculture* Washington D.C., June 28 - July 2. 1998.
52. Smith, Denis. *Uspon istorijske sociologije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2001.
53. Spivak, Gajatri Čakravorti. *Kritika postkolonijalnog uma*. Beograd: Beogradski krug, 2003.
54. Sylvan, Richard, and Bennett, David. *The Greening of Ethics: From Human Chauvinism to Deep –Green Theory*, White Horse Press, University of Arizona Press, USA, 1994.
55. Turner, Jonathan. *Sociologija*, Novi Sad/Beograd: Mediterran publishing, Centar za demokratiju, 2009.
56. Warren, Karen. *Ecological Feminist Philosophies*, Bloomington: Indiana University Press, 1996.
57. Warwick, Fox. *The Deep Ecology Debate and It's Parallels*, in: Sessions, George (ed.), *Deep Ecology for the 21st Century*, Shambhala, Boston. 1995.
58. Young, Brigitte. *Globalization and Shifting Gender Governance Order(s)*, u Zborniku Marine Blagojević. *Rod i razvoj*, Sarajevo: CIPS, 2006.
59. Zeman, Zdenko. *Autonomija i odgođena apokalipsa, sociologijske teorije modernosti i modernizacije*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2004.
60. Zeman, Zdenko, Geiger, Zeman, Marija. *Uvod u ekologiju održivih zajednica*, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2010.
61. Zimmerman, Michael. *Deep Ecology and Ecofeminism: The Emerging Dialogue*, in: Diamond, Irene and Ornstein, Gloria, *Reweaving the World*, Sierra Club Books, San Francisco.1990.
62. Zimmerman, Michael. *Dubinska ekologija i ekofeminizam, početak dijaloga*, u *Treća*, br. 2, str. 95-103, 2003.

UPUTSTVO AUTORIMA

1. **KATEGORIZACIJA ČLANKA.** Radovi, prema karakteru, moraju biti naučni. Kategorizacija naučnih radova se utvrđuje prema sljedećim kriterijumima a u postupku recenziranja provjeravaju je recenzenti.
 - a) **Originalni naučni rad** je onaj rad u kome se prvi put objavljuje tekst o rezultatima sopstvenog istraživanja ostvarenog primjenom naučnih metoda. Tekst mora omogućavati obnavljanje istraživanja te da se utvrđene činjenice mogu provjeriti. Rad po pravilu treba da bude organizovan prema šemi IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussion).
 - b) **Pregledni rad** donosi nove sinteze nastale na osnovu pregleda najnovijih djela o određenom predmetnom području, izvedene sažimanjem, analizom, sintezom i evaluacijom sa ciljem da se prikaže zakonomjernost, pravilo, trend ili kauzalni odnos u vezi sa istraživanim fenomenima – rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos.
 - c) **Kratko ili prethodno saopštenje** jeste originalni naučni rad punog formata ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera u kome neki elementi IMRAD-a mogu biti ispušteni – radi se o sažetom iznošenju rezultata završenog izvornog istraživačkog djela ili djela koje je još u toku.
 - d) **Naučna kritika/polemika/osvrt** jeste rasprava na određenu naučnu temu zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji, u kojoj autor dokazuje ispravnost određenog kriterijuma/mišljenja, odnosno potvrđuje ili pobija nalaze drugih autora.

NAPOMENA: Kategorizaciju radova prema prethodnom kriterijumu preliminarno vrši sam autor, što će naknadno biti provjereno kroz proces recenziranja. Samo oni radovi koji u postupku recenziranja dobiju najmanje dvije pozitivne recenzije, biće smatrani naučnim i klasifikovani prema instrukciji recenzenata.
2. **OPREMANJE ČLANKA.** Naučni radovi trebaju biti oblikovani i opremljeni na sljedeći način.
 - a) **Rukopis** treba pripremiti računarski u novinskom proredu 1 tačka - Line Spacing (1). Tip slova treba biti Times New Roman u latiničnom kodnom rasporedu. Veličina slova teksta 12 a veličina slova apstrakta i ključnih riječi 11 *italic*.
 - b) **Obim rada** treba biti do 10 (deset) kucanih stranica ili oko 400 redova, ili oko 3 500 riječi, ili oko 21 000 karaktera bez razmaka ili oko 24 000 karaktera sa razmakom.

- c) Tekst treba biti **lektorski** i **tehnički** obrađen.
- d) **Način** citiranja mora biti jedinstven. Svi autori su dužni da koriste **Numerički sistem navođenja referenci – podsistem fusnota**.
- e) **Naslov članka** treba da bude jasan i sažet. Naslov treba da obavezuje tekst i da što vjernije opisuje sadržaj članka. U interesu je i autora i časopisa da se koriste riječi prikladne za indeksiranje i pretraživanje. Ako takvih riječi nema u naslovu, poželjno je da se naslovu pridoda podnaslov.
- f) Uz naslov članka treba da se navede **ime i prezime autora**, naučni i stručni stepen, naučno-nastavno, naučno-istraživačko, naučni ili stručno zvanje, te puni naziv i mjesto ustanove u kojoj autor radi.
- g) Uz članak treba biti priložen **apstrakt**, koji treba da sadrži kratak presjek sadržaja o kojem će se govoriti, na srpskom i engleskom jeziku. Pored apstrakta, treba navesti **ključne riječi**, takođe na srpskom i engleskom jeziku.
- h) Rukopis treba predati u elektronskom obliku. Recenziranje rukopisa vrši se anonimno.

NAPOMENA: Dostavljanjem rukopisa autor autor potvrđuje da je saglasan sa prenosom autorskih prava na časopis.

3. **UREĐENOST ČLANKA.** Svaki rad u časopisu treba da poštuje standarde uređenosti kojima se definišu: pisanje apstrakta, rezimea, ključnih riječi, tabelarni i grafički prikazi, citiranje, napomene, reference i drugi kriterijumi uređenosti.
- a) **Apstrakt** je kratak informativan prikaz sadržaja članka koji čitaocu omogućava da brzo i tačno ocijeni njegovu relevantnost. U interesu je i uredništva i autora da sažeci sadrže termine koji se često koriste za indeksiranje i pretragu članaka. Sastavni dijelovi apstrakta su cilj istraživanja, metodi, rezultati i zaključak.
 - b) **Apstrakt** treba da ima od 100 do 250 riječi i treba da stoji između zaglavlja (naslov, imena autora i dr.) i ključnih riječi nakon kojih slijedi tekst članka. Osim Srpskog jezika, članak obavezno mora da ima i apstrakt na engleskom jeziku. Izuzetno, umjesto na engleskom, apstrakt može biti dat i na nekom drugom jeziku raširene upotrebe u naučnom polju sociologije. Za apstrakte na stranim jezicima, autor članka mora obezbjediti kvalifikovanu lekturu, odnosno gramatičku i pravopisnu ispravnost, prije dostavljanja članka uredništvu.
 - c) **Rezime** (nije obavezan) treba da bude u strukturisanom obliku. Dužina rezimea može biti do 1/10 dužine članka. Rezime se daje na kraju članka, nakon obaveznog odjeljka Literatura.

- d) **Ključne riječi** su termini ili fraze koje najbolje opisuju sadržaj članka za potrebe indeksiranja i pretraživanja. Treba ih dodjeljivati s osloncem na neki međunarodni izvor (popis, rječnik ili tezaurus) relevantan za naučno polje sociologije. Broj ključnih riječi ne može biti veći od 10. Ključne riječi daju se jeziku na kojem je dat apstrakt. U članku se daju neposredno nakon apstrakta, odnosno rezimea.
- e) **Prethodne verzije rada.** Ako je članak, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), podatak o tome treba da bude naveden u posebnoj napomeni, po pravilu pri dnu prve strane članka.
- f) **Navođenje/citiranje u tekstu.** Citiranje je doslovno navođenje tuđih riječi u vlastitom tekstu. Citat podrazumijeva da se dio teksta preuzima bez ikakvih izmjena i da se vidljivo obilježava, obično navodnicima, uz navođenje bibliografskih referenci u fusnoti. Način pozivanja na izvore u okviru članka treba biti u skladu sa **numeričkim sistemom navođenja referenci – podsistem fusnota**. Broj reference se upisuje odmah nakon preuzimanja ili parafraziranja određenog teksta, u gornjem uglu, pri čemu se informacija o izvoru ispisuje na donjem rubu stranice u strukturi: **1. Prezime autora; 2. Inicijali imena autora; 3. Naslov publikacije (italic); 4. Naziv izdavača; 5. Mjesto izdavanja; 6. Godina izdavanja; 7. Broj strane.** (Npr.: Dirkem, E., *Elementarni oblici religijskog života*, Prosveta, Beograd, 1982, str. 55.)
- g) **Napomene/fusnote.** Napomene se daju pri dnu strane u kojoj se nalazi komentarisani dio teksta. Mogu sadržavati manje važne detalje, dopunska objašnjenja, naznake o korištenim izvorima (npr. O naučnoj građi, priručnicima itd.) ali ne mogu biti zamjena za citiranu literaturu.
- h) **Literatura.** Citirana literatura obuhvata po pravili bibliografske izvo-re i daje se isključivo u zasebnom odjeljku članka, u vidu liste referenci (Literatura). Reference se navode na dosljedan način shodno standardu navođenja u tekstu (tj. kao i u fusnotama samo bez broja stranice). Reference se ne prevode na jezik rada. Citiranje dokumenata preuzetih sa Interneta mora sadržavati tačnu i punu elektronsku adresu sa koje je dokument preuzet, puni naziv dokumenta i autora kao i datum preuzimanja.

NAPOMENA: Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može se ponovo objaviti (preštampati), niti pod sličnim naslovom niti u izmjenjenom obliku. Odgovornost u ovom smislu snosi autor članka, a nepravilnosti nastale povredom ovog pravila biće javno predložene u sljedećem broju časopisa. Članci koji ne budu ispunjavali tehničke uslove predložene ovim uputstvom, neće biti publikovani niti će biti vraćeni autoru.

UPUTSTVO RECENZENTIMA

- 1. Recenzent** treba da bude kompetentan za naučno polje sociologije. Kompetencija ove vrste dokazuje se naučnim i nastavnim zvanjem recenzenta. Recenzent mora da bude višeg naučnog ili nastavnog zvanja u odnosu na autora rada osim u slučaju kada je autor rada redovni profesor na Univerzitetu. U tom slučaju recenzent može da bude jednakog naučno-nastavnog zvanja kao i autor članka.
- 2. Recenzija** treba da sadržava imena, afilijacije i zvanja svih recenzenata.
- 3. Recenzija** mora minimalno sadržavati:
 1. Ocjenu originalnosti, odnosno naučnog doprinosa rada.
 2. Ocjenu aktuelnosti rada.
 3. Ocjenu primjenjene metodologije.
 4. Prijedlog za kategorizaciju naučnog rada.
 5. Ocjenu korištene literature.
 6. Saglasnost za objavljivanje rada.
 7. Svojeručne potpise recenzenata.
4. Svaki članak ocjenjuju najmanje dva recenzenta.

OBRAZAC RECENZIJE

Ime i prezime recenzenata	
Nastavno-naučno zvanje recenzenata	
Ocjena originalnosti i naučnog doprinosa rada.	
Ocjena aktuelnosti rada	
Ocjena primijenjene metodologije	
Prijedlog kategorizacije naučnog rada	
Ocjena korištene literature	
Saglasnost za objavljivanje rada	
Datum i mjesto	
Potpis	

INSTRUKCIJA RECENZENTIMA ZA KATEGORIZACIJU NAUČNIH RADOVA

Radovi, prema karakteru, moraju biti naučni. Kategorizacija naučnih radova se utvrđuje prema sljedećim kriterijumima:

- a) **Originalni naučni rad** je onaj rad u kome se prvi put objavljuje tekst o rezultatima sopstvenog istraživanja ostvarenog primjenom naučnih metoda. Tekst mora omogućavati obnavljanje istraživanja te da se utvrđene činjenice mogu provjeriti. Rad po pravilu treba da bude organizovan prema šemi IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussion).
- b) **Pregledni rad** donosi nove sinteze nastale na osnovu pregleda najnovijih djela o određenom predmetnom području, izvedene sažimanjem, analizom, sintezom i evaluacijom sa ciljem da se prikaže zakonomjernost, pravilo, trend ili kauzalni odnos u vezi sa istraživanim fenomenima – rad koji sadrži originalan, detaljan i kritički prikaz istraživačkog problema ili područja u kome je autor ostvario određeni doprinos.
- c) **Kratko ili prethodno saopštenje** jeste originalni naučni rad punog formata ali manjeg obima ili preliminarnog karaktera u kome neki elementi IMRAD-a mogu biti ispušteni – radi se o sažetom iznošenju rezultata završenog izvornog istraživačkog djela ili djela koje je još u toku.
- d) **Naučna kritika/polemika/osvrt** jeste rasprava na određenu naučnu temu zasnovana isključivo na naučnoj argumentaciji, u kojoj autor dokazuje ispravnost određenog kriterijuma/mišljenja, odnosno potvrđuje ili pobija nalaze drugih autora.